

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2567

ISSN 3027-7248 (Print) / ISSN 3027-7256 (Online)

- วัตถุประสงค์ :** เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการและงานวิจัยทางด้านอยุธยาศึกษา โดยพิมพ์เผยแพร่บทความทางวิชาการ (Academic Article) และบทความงานวิจัย (Research Article)
- ขอบเขตเนื้อหา :** บทความวิชาการและบทความวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อาทิ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ในบริบทด้านอยุธยาศึกษา
- เงื่อนไขการตีพิมพ์ :** บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ จะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกลั่นกรอง (Peer Review) 3 ท่าน โดยเป็นการประเมินแบบ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยมีการพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่ม สำหรับจัดส่งให้ห้องสมุดและหน่วยงานทางวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งเผยแพร่ทางระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์ Thai Journals Online (ThaiJO)
- กำหนดเผยแพร่ :** วารสารตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม
- สำนักงาน :** สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
96 ถนนปรีดีพนมยงค์ ตำบลประตูลี้ อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000 โทรศัพท์ / โทรสาร 0-3524-1407
เว็บไซต์สถาบันอยุธยาศึกษา: www.aru.ac.th/asi
เว็บไซต์วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา:
<https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jas>

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ที่ปรึกษา : นายกสภามหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

บรรณาธิการ : อาจารย์ ดร.สุรินทร์ ศรีสังข์งาม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม	สำนักงานราชบัณฑิตยสภา
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุชาติ เถาทอง	มหาวิทยาลัยกรุงเทพมหานคร
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข	ข้าราชการบำนาญ
	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศาสตราจารย์พิเศษ ศรีศักร วัลลิโภดม	มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์
ศาสตราจารย์ ดร.สุเนตร ชุตินธรานนท์	ข้าราชการบำนาญ
	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว	ข้าราชการบำนาญ
	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนิกานต์ ผลเจริญ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
อาจารย์อุมาภรณ์ กล้าหาญ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ฝ่ายจัดการวารสาร : พิสูจน์อักษร

อาจารย์รัตนชัย ปรีชาพงศ์กิจ
อาจารย์เอกรัตน์ คณาพร

ฝ่ายบริหารงานทั่วไป

นางสาวธัญวลัย แก้วแหวน
นางจิราพร พัฒน์อนกิจ
นางสาวรสสุคนธ์ คำสอน

ผู้จัดการวารสาร

นายพัทธ์ แดงพันธ์
นายอายุวัฒน์ คำผล
นางสาวศรีสุวรรณ ช่วยโสภา

ฝ่ายวิชาการ

นายปัทพงษ์ ชื่นบุญ
นางสาธิตา รื่นชล
นางสาวอรอุมา โพธิ์จั่ว

๗ ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

รองศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร

รองศาสตราจารย์ ดร.ปิยากร หวังมหาพร

รองศาสตราจารย์ ดร.วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ

รองศาสตราจารย์ ดร.วศิน ปัญญาอุตรตระกูล

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร

รองศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ แสงทอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิริติ ธนะไชย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันทัส เพียรธรรม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพงษ์ สกุลเลี้ยว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่ร้อยเอก ดร.ณัฐดนัย แก้วโพนงาม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิยะนาถ อังควาณิชกุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พลัปปลิ้ง คงชนะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิพัฒน์ กระแจะจันทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรพร ภู่งศ์พันธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สหภัต อินทรีย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครเจตน์ ชัยภูมิ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฟอน เปรมพันธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วสิน ทับวงศ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ แสนประเสริฐ ปานเนียม

อาจารย์ ดร.ณัฐพงศ์ รักงาม

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยศรีปทุม

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยนเรศวร

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

มหาวิทยาลัยนเรศวร

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตศรีล้านช้าง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

สารบัญ

บทความวิชาการ

ที่มาและความสำคัญของเชื่อนพระราม 6	7
ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ธานี สุขเกษม พิสิษฐกุล แก้วงาม และโดมธราดล อนันตสาน	
บทวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและการเมืองกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148 - 2153) สรวิชัย ขุนเศรษฐ์	25
การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกใช้น้ำจากสระน้ำวัดอโยธยา เป็นแหล่งน้ำอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วสวัตดี เนตรประหาส	38
ความรู้ประวัติศาสตร์อยุธยาจากศาสนสมเด็จ กิตติชัย กล้าอยู่ และเพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์	53

บทความวิจัย

ความสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2551 – 2558 วีรารวรรณ สมพงษ์เจริญ	69
ซอฟต์แวร์เมอร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เบญจภักค์ เจริญมหาวิทย์	84
ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อัญธิพร เครือสุวรรณ และกมลวรรณ วรรณชนง	102
กลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันในนิคมอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ชญาพัฒน์ เลิศอำนาจกิจเสรี	118

บทบรรณาธิการ

โครงการก่อสร้างสถานีรถไฟความเร็วสูง ผลักดันให้นักวิชาการออกมานำเสนอข้อมูล “เมืองอยุธยา” กันมากขึ้น วัดในพื้นที่ได้รับความสนใจ ดังเช่น วัดพนัญเชิงวรวิหาร จัดพระราชพิธีสมโภช พระพุทธไตรรัตนนายก (หลวงพ่อด) ครบ 700 ปี ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา พระบรมราชินี จะทรงห่มผ้าทรงสะพักถวายพระพุทธไตรรัตนนายก ในวันจันทร์ที่ 1 เมษายน 2567

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา รวบรวมความรู้เกี่ยวกับ “อยุธยา” ในทุกศาสตร์และทุกมิติ กองบรรณาธิการเปิดรับบทความวิจัยและบทความวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์จากผู้เขียนทุกสาขาอาชีพ เพื่อส่งเสริมให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ตั้งแต่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปจนถึงความร่วมมือในทุกระดับของ “อยุธยา” บทความที่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิจะได้รับการตีพิมพ์ตามลำดับ

เนื้อหาของบทความวิชาการ และบทความวิจัย ประกอบด้วย 1.ที่มาและความสำคัญของ เชื้อพระราม 6 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย รศ.ดร.ธานี สุขเกษม ผศ.พิสิษฐกุล แก้วงาม และ อ.โดมธราด อนันตสาน 2.บทวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและการเมือง กรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148 - 2153) โดย คุณสรวิชัย ขุนเศรษฐ์ 3.การศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกใช้น้ำจากสระน้ำวัดอโยธยาเป็นแหล่งน้ำอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โดย คุณวสวัตดี เนตรประหาส 4.ความรู้ประวัติศาสตร์อยุธยาจากศาสนสมเด็จ โดย คุณกิตติชัย กล้าอยู่ และ ผศ.เพชรรุ้ง เทียนปิวโรจน์ 5.ความสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์ นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2551 – 2558 โดย อ.วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ 6.ซอฟต์แวร์เวอร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อ ส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย ผศ.ดร.เบญจภักดิ์ เจริญมหาวิทย์ 7.ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย คุณอัญธิพร เครือสุวรรณ และ ผศ.ดร.กมลวรรณ วรรณชนัง 8.กลยุทธ์การจัดการอุทยานเชิงป้องกัน ในนิคมอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดย อ.ดร.ชญาพัฒน์ เลิศอำนาจกิจเสรี

ในนามของคณะกรรมการกองบรรณาธิการ วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา ขอขอบพระคุณ ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้พิจารณา กลั่นกรอง ชี้แนะและปรับปรุงแต่ละบทความให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณผู้อ่านทุกท่านที่ติดตามวารสารมาโดยตลอด หากมีข้อเสนอแนะประการใด กรุณาแจ้งมายัง กองบรรณาธิการ จักขอบพระคุณยิ่ง

บรรณาธิการวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ที่มาและความสำคัญของเขื่อนพระราม 6 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

The Origin and Significance of the Rama VI Barrage, Tha Luang Sub-District, Tha Rua District, Phranakhon Si Ayutthaya Province

ธานี สุขเกษม / Thanee Sukkasem

รองศาสตราจารย์ ดร. หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
Associate Professor Dr. Responsible to the Master Degree of Political Science Curriculum,
Phetchabun Rajabhat University

พิสิษฐกุล แก้วงาม / Pixitthikul Kaew-ngam

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
Assistant Professor, Chairman of the Bachelor Degree of Political Science Curriculum,
Phetchabun Rajabhat University

โดมธราดล อนันตสาน / Domtharadol Anantasarn

อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
Lecturer of the Bachelor Degree of Political Science Curriculum, Phetchabun Rajabhat University

วันที่รับบทความ 11 กรกฎาคม 2566 / แก้ไขบทความ 8 กุมภาพันธ์ 2567 / ตอบรับบทความ 11 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่มาและความสำคัญของเขื่อนพระราม 6 ซึ่งก่อสร้าง และแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2467 การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่าในต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ประเทศสยามประสบปัญหาฝนแล้งเป็นเวลานานติดต่อกันถึง 3 ปี ทำให้การเพาะปลูกข้าวในที่ราบภาคกลางได้รับความเสียหายอย่างยิ่ง ในหลวงรัชกาลที่ 6 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง เพื่อหามาตรการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นประธานกรรมการ คณะกรรมการได้พิจารณาแล้วเสนอว่าควรมีการเร่งรัดพัฒนาระบบชลประทานโดยด่วน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นชอบด้วย จึงมีพระราชดำริให้ติดต่อขอผู้เชี่ยวชาญจากอังกฤษ คือ เซอร์โทมัส วอร์ด ในเวลาใกล้เคียงกัน ได้มีการจัดตั้งกรมท่อน้ำขึ้นในปี พ.ศ. 2457 เซอร์โทมัส วอร์ด ได้ศึกษารายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับระบบชลประทานสมัยใหม่แล้วเสนอว่า ควรมีการก่อสร้างโครงการชลประทานขนาดเล็ก 5 โครงการ ในที่สุดรัฐบาลไทยตกลงใจก่อสร้างโครงการชลประทานป่าสักได้ ในปี พ.ศ. 2458 คือ การก่อสร้างเขื่อนท่อน้ำปิดกั้นแม่น้ำป่าสักที่ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเดิมใช้ชื่อว่า “เขื่อนพระเพ็ชรราชา” ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น “เขื่อนพระราม 6” การก่อสร้างเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2459 แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2467 ซึ่งเขื่อนพระราม 6 นี้เป็นประโยชน์สำหรับพื้นที่เพาะปลูกในเขตจังหวัดสระบุรี ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และทุ่งรังสิต ปทุมธานี เป็นจำนวน 680,000 ไร่ โดยสรุปผลจากการสร้างเขื่อนพระราม 6 ทำให้ชาวนาได้รับประโยชน์จากการเพาะปลูกข้าว และส่งข้าวออกจำหน่ายในต่างประเทศได้นับเป็นล้านหาบ

คำสำคัญ: ที่มาและความสำคัญ เขื่อนพระราม 6 การพัฒนาชลประทานสมัยใหม่

Abstract

This article aim to study the origin and significance of the Rama VI barrage which constructed and completed in 1924. This is qualitative research by collecting data from documentary sources. It was found that at the beginning of King Rama VI's reign, along drought of three years duration struck the country easing serve damages to paddy fields along the lowlands of the Chao Phaya river. King Rama VI appointed one committee with H.R.H. Krom Luang Rajaburi Direkrith, the Minister of Agriculture, as the chairman, to tackle the problem. The committee advised that there should be an urgent program to improve the irrigation woks. The search for technical assistance from the British government, Sir Thomas Ward, an irrigation expert, at that time Siam set Royal Irrigation Department in 1914. Sir Thomas Ward come to study and plan the irrigation system for the country. After reviewing all the data, initially, 5 small-scaled project must by implemented which South Pasak Project was one of these projects. The Siam government decided to construct the South Pasak Project in 1915 which a barrage was constructed across the Pasak River at Tha luang sub-district, The Rua district, Ayutthaya province. The barrage was originally named “Khuen Phra Thienracha” and its construction began in 1916. The barrage completed in 1924 and its name changed into Rama VI barrage. The irrigation canal was constructed to distributed water from Pasak river to parts of Saraburi, Ayutthaya and Rangsit area of Pathum Thani, the irrigation command area was 680,000 rai for its allocation. In sum up, results of barrage construction, farmers benefit from growing rice and exporting millions of pounds of rice for export.

Keyword: Origin and Significance, Rama VI barrage, Modern Irrigation Development

บทนำ

เมื่อประเทศไทยเข้าสู่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 วิถีชีวิตของสังคมชาวนาเปลี่ยนเป็นสังคมกสิกร (farmer society) ที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปการเมืองการปกครอง โดยใช้กระบวนการสร้างอาณานิคมภายใน การทำนาเป็นกิจกรรมหลักที่ขาดไม่ได้ในการส่งออกข้าวเพื่อสร้างรายได้ให้กับรัฐ ข้าวที่มีราคาสูงในยุคนี้จึงเป็นตัวกระตุ้นให้มีการถางป่าเพื่อขยายการเพาะปลูกและการขุดคลองชลประทานที่ซับซ้อนแบบตะวันตก ที่จะเริ่มปรากฏเด่นชัดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554, หน้า 205-206) จึงนับได้ว่า การชลประทานเริ่มขึ้นอย่างจริงจังและเป็นทางการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเกณฑ์แรงงานชาวจีน ทรงเลิกทาสและเลิกไพร่ ให้ไพร่ ทาส รวมทั้งชาวนาได้เป็นอิสระและเพื่อให้ชาวนาบุกเบิกที่ดิน ถากถางป่า โดยเฉพาะในแถบทุ่งรังสิต ชาวนาที่ได้ที่ดินเป็นหลักเป็นแหล่งก็จะขุดลอกคูคลองและขุดคลองขึ้นใหม่ในบริเวณทุ่งราบภาคกลางมาก โดยทรงสนับสนุนและส่งเสริมให้ชาวนาปลูกข้าว ซึ่งในขณะนั้นต่างประเทศมีความต้องการบริโภคเพิ่มขึ้น นับตั้งแต่ผลการของทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นต้นมา ทำให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวขยายออกไปในแถบที่ราบภาคกลางบริเวณทุ่งรังสิต (กนกพร คุณภุชชี, 2551, หน้า 42-43)

งานชลประทานเริ่มขึ้นอย่างจริงจังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยมีการขุดลอกคูคลองและขุดคลองขึ้นใหม่ในบริเวณทุ่งราบภาคกลางจำนวนมากซึ่งดำเนินการโดยเอกชน คือ บริษัทขุดคลองแลดูนาสยาม (Siam Canals, Lands and Irrigation Company) บริษัทนี้ได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. 2431 และเริ่มขุดคลองเมื่อ พ.ศ. 2433 มีระยะเวลาดำเนินการตามสัมปทาน 25 ปี โครงการประกอบด้วยการก่อสร้างระบบคลองในบริเวณพื้นที่ราบฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เขตจังหวัดปทุมธานีที่เรียกว่า ทุ่งรังสิต โดยขุดคลองสายใหญ่เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาตรงไปยังแม่น้ำนครนายก พร้อมกับการสร้างประตูระบายน้ำสำหรับควบคุมการเก็บกักน้ำเพื่อการเพาะปลูกและสร้างประตูกั้นน้ำเพื่อการคมนาคมขนส่งทางน้ำ

หลังจากที่บริษัทดังกล่าวได้ดำเนินการมาได้ประมาณ 10 ปี เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการได้ไปตรวจราชการที่ทุ่งรังสิตเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2442 พบว่า จำเป็นต้องช่วยเหลือทุ่งรังสิตด้านการชลประทานอย่างเร่งด่วน จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต จ้างนายช่างผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับชลประทานชาวต่างประเทศมาศึกษาพิจารณาและแก้ไขเรื่องการจัดหาน้ำในบริเวณทุ่งรังสิตให้ดีขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบและได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดหาวิศวกรผู้ชำนาญงานด้านการชลประทานใน พ.ศ. 2445 ได้ว่าจ้าง นายจาคอบ โฮมัน วันเดอร์ ไฮเด วิศวกรชลประทานชาวฮอลันดา มาดำเนินงานชลประทานในประเทศไทยและทรงแต่งตั้งให้นายไฮเดเข้ารับราชการเมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2445 (Brummelhuis, 2005) พร้อมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “กรมคลอง” และทรงแต่งตั้งนายไฮเดเป็นเจ้ากรมคลองคนแรกเพื่อทำหน้าที่ดูแลทำนุบำรุงคลอง

ต่าง ๆ ไม่ให้ตื่นเงิน นายไฮเดได้ทำรายงานเสนอเห็นควรให้สร้างเขื่อนทดน้ำปิดกั้นแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท (จักรกริช สังข์มณี, 2555 หน้า 96-98) แต่โครงการของเขาถูกระงับไว้ก่อน

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง “กรมทดน้ำ” ขึ้นแทนกรมคลอง เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2457 และทรงแต่งตั้งนายอาร์ ซี อาร์วิลสัน เป็นเจ้ากรมทดน้ำ รวมทั้งจัดสร้างโครงการชลประทานป่าสักใต้โครงการสร้างเขื่อนทดน้ำขนาดใหญ่ คือ เขื่อนพระราม 6 ขึ้นที่ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เขื่อนนี้สามารถช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกได้ประมาณ 680,000 ไร่ ซึ่งนับเป็นโครงการชลประทานขนาดใหญ่แห่งแรกในประเทศไทยและก่อสร้างด้วยหลักวิชาการที่ถูกต้องและทันสมัยตามหลักเกณฑ์เทคโนโลยีการพัฒนาแหล่งน้ำสมัยใหม่อย่างแท้จริง นับจากนั้นมาได้มีการก่อสร้างโครงการชลประทานกระจายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทยทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรและเพื่อการอุปโภคบริโภค

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่มาและความสำคัญของเขื่อนพระราม 6 ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีประเด็นที่ศึกษาดังนี้ คือ (1) จุดเริ่มต้นของการสร้างเขื่อนพระราม 6 และ (2) การตัดสินใจในการสร้างเขื่อนพระราม 6 และ (3) ประโยชน์ที่ได้รับจากการสร้างเขื่อนพระราม 6 ซึ่งวิธีการศึกษาจะเป็นการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (documentary study) ทั้งหมด

1. จุดเริ่มต้นของแนวคิดในการสร้างเขื่อนพระราม 6

ตามที่กล่าวมาแล้วว่าในปี พ.ศ. 2445 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลสยามได้ว่าจ้างนายไฮเด วิศวกรชลประทานชาวฮอลันดาเข้ามาดำเนินงานชลประทานของประเทศสยามเพื่อวางแผนโครงการพัฒนาระบบชลประทานในประเทศสยาม ในขณะเดียวกันจัดตั้งกรมคลองขึ้น และทรงแต่งตั้งให้นายไฮเดเข้ารับราชการเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2445 พร้อมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายไฮเดเป็นเจ้ากรมคลองคนแรก เพื่อทำหน้าที่ดูแลทำนุบำรุงคลองต่าง ๆ ไม่ให้ตื่นเงิน (Small, 1973 : 3) นายไฮเดได้ทำรายงานเสนอเห็นควรให้สร้างเขื่อนทดน้ำปิดกั้นแม่น้ำเจ้าพระยา ที่จังหวัดชัยนาท พร้อมกับขุดคลองเพื่อแจกจ่ายน้ำเข้าไปที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ทั้งหมด รวมทั้งทางตอนใต้ของบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาก็ปรับปรุงคลองส่งน้ำที่มีอยู่แล้ว โดยการลอกคูคลองและสร้างประตูน้ำขึ้น (นิตยา มาพึ่งพงศ์, 2517, หน้า 45) แต่ได้ถูกระงับไป เป็นเพียงแค่การข้อมคูคลองเท่านั้น (ชลวิ มาตดาลีนา ฮอลลิงกา, 2524, หน้า 31)

หลังจากการเข้ามาปฏิบัติงานได้ในระยะหนึ่ง นายไฮเดได้จัดทำรายงานฉบับหนึ่งชื่อว่า “รายงานโครงการทดน้ำไขน้ำสำหรับเขตที่ราบแห่งลาดแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้” (General Report on Irrigation and Drainage in the Manam Valley) เสนอต่อรัฐบาลในเดือนมกราคม พ.ศ. 2448 รายงานฉบับนี้ถือเป็นรายงานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาด้านการชลประทานในพื้นที่คลองรังสิตและของประเทศไทย

โดยรวม เนื่องจากได้ให้ความสำคัญกับเขตที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวขนาดใหญ่ มีผลผลิตเป็นสินค้าออกขายต่างประเทศเป็นจำนวนมากในแต่ละปี (โกศล ประสงค์สม, 2539, หน้า 29) รายงานฉบับนี้เสนอว่า เมื่อดำเนินการตามแผนงาน (Scheme) ตามที่เสนอแล้ว จะทำให้เกิดประโยชน์ 3 ประการ คือ (1) มีน้ำเพียงพอต่อความต้องการและเหมาะสมกับภูมิประเทศ (2) มีประโยชน์ต่อบ้านเมืองจริง (3) มีความจำเป็นและคุ้มค่าต่อการลงทุน (เย โฮมาน วานเดอร์ ไฮเด, 2555, หน้า 6)

แต่โครงการของนายไฮเดได้รับการคัดค้านจากบุคคลหลายฝ่ายว่าเป็นโครงการที่ใหญ่เกินไป ในสมัยนั้น และเป็นโครงการที่จะเปิดพื้นที่เพาะปลูกให้กว้างขวางนับเป็นล้านไร่ ซึ่งจะได้สัดส่วนกับจำนวนประชากรที่มีอยู่ในขณะนั้น จะทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานที่จะทำการเพาะปลูก ในที่ดินที่จะบุกเบิกใหม่นี้ เพราะแม้แต่ที่นาคลองรังสิตซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงการนี้ ก็ยังมีพื้นที่เหลือเพียงพอสำหรับให้ราษฎรได้เข้าไปทำนา เมื่อไม่มีคนทำนาแล้วการที่จะลงทุนไปก็ไม่ได้ผล (ซิลวิ มาดดาลีนา ฮอลลิงกา, 2524 หน้า 32)

การที่รัฐบาลในยุครัชกาลที่ 5 ไม่ยอมรับโครงการนี้ รวมทั้งแผนงานย่อยอื่นๆ อีกด้วย รัฐบาลจึงตกลงใจว่าจะทำแค่เพียงชุดคลองเก่าๆ เสียก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชวินิจฉัยว่า “เราจะไม่ทำการใหญ่ตามความคิดของนายไฮเด” (สุนทรี อาสะไวย์, 2521, หน้า 51) หลังจากที่ดินชุดคลองซ่อมคลองต่างๆ ประกอบกับแผนงานก่อสร้างโครงการชลประทานเจ้าพระยาตอนล่างที่เสนอถูกชะลอไว้ โดยไม่มีกำหนด รวมทั้งมีเสียงตำหนิต่อว่ากรมคลองทำงานล้มเหลว ในการป้องกันน้ำท่วมใหญ่ ปี พ.ศ. 2451 การที่ข้อเสนอของนายไฮเดถูกยับยั้งไว้เป็นเพราะว่าในหลวงรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระบรมราชโองบายมุ่งไปที่การสร้างทางรถไฟ เพื่อความมั่นคงของราชอาณาจักรเป็นสำคัญนั่นเอง ได้มีการถกเถียงกันในที่ประชุมของเสนาบดีระดับสูง และนายไฮเดก็ได้ชี้แจงว่า “รถไฟไม่ใช่สิ่งที่จะนำความมั่นคงมาสู่ประเทศ การสร้างความมั่นคงของชาติที่ดีที่สุดคือการสร้างระบบชลประทานที่แผ่ขยายไปทั่วใจกลางพระราชอาณาจักร” (จอห์นสตัน, 2530, หน้า 41) แต่เหตุผลของเขาก็ไม่มีผู้ได้รับฟัง หลังจากทีรัฐบาลไม่อนุมัติแผนการพัฒนาชลประทานของนายไฮเดแล้ว นายไฮเดก็ยังพยายามเสนอให้รัฐบาลสยามทำตามแผนพัฒนาชลประทานขนาดใหญ่อยู่หลายครั้ง และเขาเห็นปัญหาน้ำท่วมระหว่าง พ.ศ. 2444-2446 เขาจึงมั่นใจว่าสยามควรปรับปรุงระบบการชลประทาน ใน พ.ศ. 2448 นายไฮเดได้เสนอ “โครงการชลประทานที่ผ่นขนาดลง” (Irrigation Capacity) โดยอิงกับงานโครงการขนาดใหญ่ของเขา ก่อนหน้านี้ แต่ลดขนาดและลดงบประมาณลงเหลือประมาณ 24 ล้านบาท แต่ยังคงการสร้างทำนบขนาดใหญ่หรือเขื่อนไว้ที่จังหวัดชัยนาท แต่ข้อเสนอของนายไฮเดก็ได้รับการคัดค้านจากนายวิลเลียมสัน (Williamson) ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ โดยเขาคัดค้านและเห็นว่าหน้าที่ของกรมคลองในเวลานั้น ควรทำการเฉพาะบำรุงรักษาคูลงเดิมที่มีอยู่ไปก่อน (อินแกรม, 2532, หน้า 296)

ในท้ายที่สุด พ.ศ. 2452 รัฐบาลได้ตัดสินใจเลื่อนโครงการชลประทานต่างๆ ของนายไฮเดออกไปอย่างไม่มีกำหนด มีการตัดทอนงบประมาณลง และนายไฮเดได้ขอลาออกจากตำแหน่งเจ้ากรมคลองในปี

เดียวกัน และในเวลาต่อมารัฐบาลได้ตัดสินใจยุบกรมคลองลงใน พ.ศ. 2457 โดยนำงานของกรมคลองไปรวมกับกรมทาง (Brummelhuis, 2005 : 290-298)

อาจสรุปได้ว่า หลังจากประเทศไทยปฏิรูปประเทศให้เป็นสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 และเริ่มก่อตั้งกรมคลองเพื่อดูแลเรื่องการจัดการน้ำ และให้เป็นศูนย์กลางในการก่อสร้างงานชลประทานทั่วประเทศ ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของแผนการพัฒนาระบบชลประทานในประเทศไทยตามแบบฉบับของวิทยาการตะวันตกโดยรัฐบาล นายไฮเด เจ้ากรมคลองคนแรก ชาวเนเธอร์แลนด์ถือเป็นผู้วางรากฐานและผู้ริเริ่มโครงการชลประทานในยุคแรกคนสำคัญของประเทศไทย ใน พ.ศ. 2446 นายไฮเด มีแผนงานเกี่ยวกับการพัฒนาระบบชลประทานในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาอันเป็นที่แรก รวมถึงการสร้างทำนบกั้นแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท แต่รัฐไทยไม่สามารถดำเนินโครงการได้ เนื่องจากงบประมาณเกือบทั้งหมดของรัฐบาลไปลงทุนด้านการทหารและการรถไฟก่อนแล้ว ดังนั้นงานในระยะเริ่มต้นของกรมคลองในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเหลือเพียงการติดตั้งและซ่อมแซมประตูระบายน้ำในเขตภาคกลางเท่านั้น ส่วนโครงการชลประทานที่วางแผนไว้ก็ถูกชะลอโครงการไว้อย่างไม่มีกำหนด (อินแกรม, 2552, หน้า 296)

2.การตัดสินใจในโครงการชลประทานป่าสักใต้และเขื่อนพระราม 6

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการลาออกของนายไฮเดไปได้ 5 ปี (ศิริศิลป์ จัษฎเจริญ, 2565, หน้า 26) และการยุบกรมคลองไปได้ประมาณ 2 ปี ประเด็นปัญหาเรื่องชลประทานก็ได้รับการหยิบยกจากรัฐบาลมาหารือใหม่อีกครั้ง เนื่องจากในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. 2453-2456 โดยเฉพาะระหว่าง พ.ศ.2453-2454 พื้นที่ราบลุ่มเจ้าพระยาประสบภัยแล้งอย่างหนัก มีน้ำไม่เพียงพอต่อการหล่อเลี้ยงต้นข้าว เกิดความเดือดร้อนแก่ราษฎรไปทั่ว จนมีการโจมตีรัฐบาลผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ อยู่เสมอ

พ.ศ. 2455 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงตั้งคณะกรรมการคณะหนึ่งขึ้น เพื่อหามาตรการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการในเวลานั้น เป็นประธานเมื่อมีการหารือกันแล้ว คณะกรรมการชุดนี้จึงถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า รัฐบาลจำเป็นต้องหันมาพัฒนาระบบการชลประทานอย่างจริงจัง ดังคำกราบบังคมทูลตอนหนึ่งว่า (พวงเพชร สุรัตน์วิกุล, 2516, หน้า 117)

“...โดยการเสริมสร้างการชลประทานทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Irrigation) นอกเหนือจากการอาศัยธรรมชาติ คือ น้ำฝนและน้ำท่าซึ่งมีความไม่แน่นอนจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่จะรักษาผลผลิต เพื่อความมั่นคงของทั้งส่วนรวมและเอกชน ไม่เช่นนั้นแล้วความกินดีอยู่ดีของรัฐและพลเมืองก็จะไม่อาจเป็นไปได้...”

นอกจากนั้นพระเจ้าฟิยาเออ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ยังโน้มน้าวรัฐบาลให้เห็นความจำเป็นของการจัดการชลประทานอีกว่า ประเทศเพื่อนบ้านของสยามทั้งในพม่าของอังกฤษและเวียดนามของอินโดจีน ฝรั่งเศสก็มีการจัดการชลประทานกันอย่างแข็งขัน ดังนั้น รัฐบาลสยามก็จำเป็นต้องดำเนินงานด้านการชลประทานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตเพื่อการแข่งขันด้วย ดังความเห็นของพระองค์ท่านตอนหนึ่งว่า (สุนทรี อาสะไวย์, 2521, หน้า 87)

“...พม่าได้จัดการพัฒนาการชลประทานไปมากแล้วและเวลานี้ก็ยังคงจัดทำอยู่ เวียดนามกำลังคิดเลิกรถไฟหลายสายเอาเงินมาจัดการชลประทาน อินเดียก็ทุ่มเทเงินทองไปเพื่อจัดงานด้านนี้ รวมถึงอเมริกาและออสเตรเลียก็ได้จัดการชลประทานขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จะทำให้ชาวนาในประเทศเหล่านี้ผลิตข้าวได้สะดวก ขณะเดียวกัน ค่าใช้จ่ายในการผลิตก็จะลดต่ำลง ราคาข้าวที่ส่งออกจะมีราคาต่ำกว่าราคาข้าวของไทย และไทยจะต้องลดราคาตามไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ถ้าไทยยังคงปล่อยการผลิตเป็นไปตามบุญกรรม ค่าสหุ้ยก็จะสูงขึ้น และไม่อาจแข่งกับประเทศเพื่อนบ้านได้ เมืองไทยก็จะจนหนัก ขึ้นทุกวัน”

ในเวลาเดียวกัน พระเจ้าฟิยาเออ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ก็ทรงเห็นชอบต่อการสนับสนุนการพัฒนางานชลประทานขึ้นใหม่ตามที่เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ทรงเสนอ โดยทรงมีความเห็นว่ารัฐบาลสยามในเวลานั้นสามารถหาแหล่งกู้ยืมเงินเพื่อมาลงทุนกับกิจการชลประทานได้ หรือกระทั่งจะสร้างทำนบโครงการใหญ่ตามนายไฮเดเคยเสนอไว้ได้

จากข้อเสนอแนะดังกล่าวทำให้มีการจัดตั้งกรมทตน้ำขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ. 2457 โดยว่าจ้างเซอร์โทมัส วอร์ด (Sir Thomas Ward) ผู้เชี่ยวชาญการชลประทานชาวอังกฤษเข้ามาจัดทำโครงการชลประทานโดยขอยืมตัวมาจากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ในปี พ.ศ. 2456 และให้นายซี อาร์ วิลสัน (C.R. Wilson) ผู้ช่วยของวอร์ดเป็นอธิบดีกรมทตน้ำ จะพบว่ารัฐบาลเริ่มงานโครงการชลประทานอย่างจริงจังในสมัยที่มีการจัดตั้งกรมทตน้ำนี้เอง และเป็นที่น่าสังเกตว่า กรมคลองเดิมนั้นตั้งขึ้นเพื่อดูแลเรื่องการเพาะปลูกและการคมนาคมทางน้ำ แต่กรมทตน้ำจัดตั้งขึ้นเพื่อดูแลระบบชลประทานโดยเฉพาะ (ชัยยุทธ สุขศรี และโกศล ประสงค์สม, 2537, หน้า 146)

วอร์ดได้จัดทำโครงการพัฒนาระบบชลประทานในพื้นที่บริเวณส่วนใหญ่ของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำน้อย แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำเพชรบุรี แม้ว่าโครงการชลประทานของวอร์ดจะมีหลายโครงการ แต่ความจำเป็นที่รัฐบาลมีงบประมาณอยู่จำกัด รัฐบาลจึงเลือกพิจารณาโครงการชลประทานเฉพาะที่มีความเร่งด่วนไว้ 2 โครงการ คือ (1) โครงการชลประทานป่าสักใต้ และ (2) โครงการซ่อมประตูน้ำบางเหี้ย (คลองด่าน) และขุดคลองซ่อมทำนบที่อื่นๆ (พิชัย สิงห์ทอง, 2524, หน้า 101)

โครงการของวอร์ดได้รับการสนับสนุนจากกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังสมบัติ กราบบังคมทูลว่ากิจการรถไฟ ได้รับประโยชน์น้อยกว่ากิจการท่อน้ำ (พรเพ็ญ อันตระกูล, 2517, หน้า 110) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเห็นด้วยกับคำกราบบังคมทูลดังกล่าว โดยทรงเลือกที่จะดำเนินกิจการชลประทานก่อนที่จะเลือกการขยายกิจการรถไฟ พระองค์ทรงสรุปว่า “ตามความเห็นที่ท่านแสดงมานั้นเป็นการถูกต้อง การท่อน้ำจะรอไว้ไม่ควรร แต่รถไฟรอได้” (จิตรงาม วัฒนพันธุ์, 2526, หน้า 167) รัฐบาลของพระองค์เห็นชอบกับโครงการพัฒนาการชลประทานโดยอนุมัติวงเงินเพียง 22,750,000 บาท (สุนทรี อาสะไวย์, 2521, หน้า 96)

วอร์ดจึงทำประมาณการค่าใช้จ่ายในโครงการชลประทานตามโครงการงานที่จะจัดทำไว้เท่ากับจำนวนเงินดังกล่าว ทั้งนี้โดยกำหนดให้ใช้เวลาในการก่อสร้าง 6 ปี ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าใช้จ่ายตามโครงการชลประทานและพื้นที่รับประโยชน์ที่เสนอโดยเซอร์โทมัส วอร์ด

โครงการ	ค่าใช้จ่าย (บาท)	พื้นที่รับประโยชน์ (ไร่)
1.โครงการแม่น้ำสุพรรณ	7,500,000	423,000
2.โครงการป่าสักใต้	11,500,000	925,679
3.โครงการเพชรบุรีตะวันออก	1,500,000	130,000
4.โครงการท่อน้ำที่ลำปาง	1,000,000	40,000
5.โครงการเขียงราก-บางเหี้ย (คลองด่าน)	1,250,000	100,000
รวม	22,750,000	1,618,679

ที่มา : สุนทรี อาสะไวย์, 2521, หน้า 97 ; โกศล ประสงค์สม, 2539, หน้า 40.

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่รัฐบาลไทยจะตัดสินใจดำเนินโครงการพัฒนาระบบชลประทานโดยที่มีงบประมาณน้อย ทางออกสำหรับรัฐบาลต้องเลือกจัดทำเฉพาะบางโครงการในข้อเสนอของวอร์ดเท่านั้น คือจะไม่ทำโครงการทั้งหมด 5 โครงการพร้อมกัน หรือในระยะเวลาใกล้เคียงกัน แต่จะเลือกทำเฉพาะโครงการที่เห็นว่าจะได้ประโยชน์มากที่สุดก่อน และตามมาด้วยประเด็นที่สองว่า จะเลือกทำโครงการใดก่อน ซึ่งตามความเห็นของวอร์ดนั้น เขาเสนอให้จัดทำโครงการที่สุพรรณบุรีเป็นแห่งแรก โดยมีเหตุผล 2 ประการ คือประการแรก โครงการสุพรรณบุรีเป็นโครงการรับน้ำที่หนองมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยอาศัยแม่น้ำสุพรรณบุรีเป็นคลองส่งน้ำสายใหญ่ ยังไม่ต้องสร้างเขื่อนเจ้าพระยาก็ได้ ค่าก่อสร้างจึงถูกกว่า และประการที่สอง พื้นที่ส่วนใหญ่ในโครงการสุพรรณบุรียังเป็นที่รกร้างว่างเปล่า ในขณะที่พื้นที่ส่วนล่างของโครงการป่าสักใต้ ต้องออกแบบให้เข้ากับคลองซอยในทุ่งรังสิต ที่บริษัทหุุดคลอง

และคุณาสยามได้ชุดไว้เป็นแนวตรงขนานกันไป (อดุล อิมโอชา, 2524, หน้า 392 ; อดุล อิมโอชา, 2525, หน้า 36)

ปัญหาสำคัญของรัฐบาลในเวลานั้น คือ รัฐบาลยังจะดำเนินการโครงการชลประทานต่อไปหรือไม่ และการทำการชลประทานหากทำแล้วก็จำเป็นต้องเลือกทำเลเฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งก่อน แม้ว่าการนำเสนอของวอร์ดจะสนับสนุนให้มีการจัดทำโครงการชลประทานในพื้นที่โครงการสุพรรณบุรีก่อน แต่รัฐบาลกลับเลือกทำโครงการป่าสักไต้ก่อน โดยเสนานิติกระทรวงเกษตรธิการทรงให้เหตุผล 2 ประการ คือ (ศิวศิลป์ จุ้ยเจริญ, 2565, หน้า 30)

1. โครงการป่าสักไต้เป็นโครงการที่มีการประมาณการกำไรที่น่าจะได้รับการจัดการชลประทานมากกว่าโครงการอื่นๆ

2. โครงการป่าสักไต้อยู่ในพื้นที่ใกล้กับโครงการชลประทานรังสิต ดังนั้นถ้าทำโครงการป่าสักไต้ก็จะเป็นการบำรุงและฟื้นฟูความเสื่อมโทรมให้โครงการรังสิตไปด้วย

ประกอบกับความเห็นของนายวิลเลียมสัน ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ที่เห็นว่าโครงการป่าสักไต้มีความเหมาะสมมากกว่าโครงการสุพรรณบุรี เนื่องจากเป็นแหล่งปลูกข้าวอยู่แล้ว รวมทั้งรัฐบาลยังแสวงหาผลประโยชน์จากกิจการชลประทานได้ทันที ไม่ต้องรอผลแบบโครงการสุพรรณบุรีที่เป็นการบุกเบิกใหม่

แต่ปรากฏว่า ในที่ประชุมของเสนานิติกระทรวงต่างๆ ไม่มีผู้ใดสนับสนุนโครงการสุพรรณบุรีเลย ในขณะที่โครงการที่ได้รับการสนับสนุนให้ทำคือโครงการป่าสักไต้ ซึ่งจะเป็นการปรับปรุงระบบคลองในโครงการรังสิตเดิม แม้แต่กรมหลวงราชบุรีฯ ก็ยังทรงสนับสนุนโครงการป่าสักไต้ โดยมีเหตุผลที่ทรงอ้างคือ เรื่องผลกำไรและความเสื่อมโทรมของที่ดินในเขตรังสิต (สุนทรี อาสะไวย์, 2521, หน้า 106-107) แต่จากหลักฐานพบว่ามีข้อเสนอของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศคนหนึ่ง คือ วิลเลียมสัน (Sir Walter Williamson) ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ทำบันทึกแสดงความเห็นว่า รัฐบาลควรจะทำโครงการป่าสักไต้ก่อนโครงการอื่น โดยไม่สนใจความเห็นของนายวอร์ดที่เสนอว่าควรจัดทำโครงการที่สุพรรณบุรีก่อน เพราะเขามองว่าข้อเสนอของวอร์ดเป็นเพียงความเห็นของวิศวกร ไม่ได้เป็นการมองในแง่ของผลประโยชน์ที่รัฐพึงได้รับ (สุนทรี อาสะไวย์, 2521, หน้า 108) ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความเห็นของนายวิลเลียมสันให้ความสำคัญแก่พื้นที่รังสิตมากเกินไป ทั้ง ๆ ที่จุดมุ่งหมายของการจัดการชลประทานในตอนนั้นไม่ใช่เพื่อรังสิตแต่อย่างเดียว เพราะโครงการชลประทานเริ่มขึ้นเนื่องจากการมีปัญหาน้ำท่วมที่ไม่ได้ผลทั่วประเทศ ซึ่งเป็นปัญหาส่วนรวม การตัดสินใจเลือกโครงการป่าสักไต้เพื่อประโยชน์ต่อพื้นที่รังสิตจึงถูกมองว่าเป็นการรักษามลประโยชน์ของคนกลุ่มเดียว เพราะการทำนาในเขตรังสิตเป็นการเข้านาทำผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงคือ เจ้าของที่ดิน ชาวนาซึ่งเป็นผู้เช่าไม่ได้ประโยชน์มากนัก ถ้าเทียบกับโครงการ

ที่สุพรรณบุรี ชาวนาอาจจะได้รับประโยชน์บ้างในกรณีที่เข้าไปจับจองที่ดินที่ยังไม่มีเจ้าของและได้เปิดขึ้นใหม่ (สุนทรี อาสะไวย์, 2530, หน้า 160 ; นิตยา มาพึ่งพงศ์, 2517, หน้า 46)

กล่าวโดยสรุป หลังจากที่นายวอร์ดได้เสนอโครงการชลประทานทั้ง 5 โครงการแล้ว ได้มีการพิจารณาโครงการทั้งหมดอย่างละเอียดถี่ถ้วน แต่ในที่สุดด้วยความจำกัดเรื่องเงินทุนที่จะใช้ก่อสร้างอันเป็นผลสืบเนื่องจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ประกอบกับการที่รัฐบาลไทยยังเน้นที่จะพัฒนาประเทศเพื่อรักษาความมั่นคงปลอดภัยจากจักรวรรดินิยมตะวันตก รวมถึงการที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการขยายพื้นที่ดิน เพื่อใช้ในการผลิตผลทางการเกษตร ทำให้การพัฒนาโครงการชลประทานมีขอบเขตจำกัด คือ รัฐบาลสนใจทำเฉพาะโครงการป่าสักได้เท่านั้น

3.การสร้างเขื่อนพระราม 6 ในโครงการชลประทานป่าสักได้

รัฐบาลได้จัดทำโครงการป่าสักได้เป็นโครงการแรกคือเป็นไปตามข้อเสนอของเซอร์ โทมัส วอร์ด งานขั้นต้นได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2458 โดยรัฐบาลได้ทำการสำรวจพื้นที่ในเขตโครงการชลประทานป่าสักได้จัดทำแผนที่ วัดระดับพื้นดิน และออกพระราชบัญญัติที่ดินในเขตพื้นที่ที่จะทำการก่อสร้างโครงการชลประทาน โดยเรียกพระราชบัญญัตินี้ว่า “ประกาศกระแสพระบรมราชโองการเรื่องจัดซื้อที่ดินสร้างการทดน้ำไขน้ำแควป่าสัก” เมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2458 (พิชัย สิงห์ทอง, 2524, หน้า 101) อันเป็นการสงวนสิทธิในเขตที่ดินที่จัดทำโครงการ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการเวนคืนที่ดินที่อยู่ในเขตที่จะก่อสร้างโครงการชลประทานนั่นเอง จากนั้นก็สั่งซื้อเครื่องจักร เครื่องมือ และวัสดุก่อสร้าง แต่การดำเนินงานในช่วงนี้เป็นไปอย่างล่าช้ามาก เนื่องจากภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้ขาดแคลนวัสดุก่อสร้าง เชื้อเพลิง รวมทั้งปัญหาในการขนส่งอีกด้วย ผลจึงทำให้ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างได้ขึ้นไปสูงกว่าที่ประมาณการไว้มาก เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีการขยายเวลาในการก่อสร้างจนถึงปี พ.ศ. 2460 จึงเริ่มก่อสร้างอย่างจริงจัง การก่อสร้างได้เสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2465 ราคาก่อสร้างได้เพิ่มขึ้นจากเดิมที่ประมาณไว้ คือ จาก 11,500,000 เป็น 15,500,000 บาท คือ เพิ่มขึ้นร้อยละ 35 ทั้งนี้เนื่องจากการก่อสร้างในระหว่างสงครามโลก ซึ่งราคาวัสดุเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 30 ค่าจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 10 ราคาเครื่องจักรเพิ่มขึ้น 1,000,000 บาท (สุนทรี อาสะไวย์, 2530, หน้า 164-165)

เมื่อเริ่มต้นการก่อสร้างได้มีการวางศิลาฤกษ์ตัวเขื่อนกันน้ำ วิศวกรที่ดำเนินการก่อสร้างโครงการชลประทานป่าสักได้ มีทั้งวิศวกรชาวไทยและชาวต่างประเทศ ผู้ควบคุมการดำเนินการก่อสร้างคือ นายอาร์ ซี วิลสัน และเซอร์โทมัส วอร์ด งานก่อสร้างแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ (สุนทรี อาสะไวย์, 2521, หน้า 112 ; พิชัย สิงห์ทอง, 2524, หน้า 102) (1) เขื่อนใหญ่ (Barrage) (2) คลองส่งน้ำสายใหญ่ (Main Canal) (3) คลองส่งน้ำสายแยก (Distributaries Canal) (4) ประตูน้ำ (Regulator Lock)

ภาพที่ 1 เขื่อนพระราม 6

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.), 2566, <http://Thai.tourismthailand.org>

1. เขื่อนใหญ่ (Barrage) ตามโครงการเดิมที่เวิร์ด ได้กำหนดให้ก่อสร้างเขื่อนที่สระบุรี แต่เมื่อสร้างจริงๆ ได้ตกลงเปลี่ยนมาสร้างที่ ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีความเหมาะสมกว่า กล่าวคือ สภาพของพื้นดินบริเวณท้องแม่น้ำมีความหนาแน่นมากกว่า จึงใช้เป็นรากฐานได้ดี นอกจากนั้นการสร้างที่สระบุรี คลองสายใหญ่ระดับน้ำสูงเกินกว่าระดับที่จะเชื่อมกับโครงการเจ้าพระยาในอนาคต ซึ่งทำให้โครงการป่าสักได้แทนที่จะได้รับน้ำจากเขื่อนดังกล่าวก็ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว และถูกตัดขาดจากการรับน้ำไป นอกจากนั้นงานก่อสร้างที่ตำบลท่าหลวงซึ่งเป็นบริเวณที่แม่น้ำคดเคี้ยว (hair pin bend) จะทำให้ก่อสร้างได้โดยไม่ถูกรบกวนจากน้ำท่วม เมื่องานเสร็จช่องทางน้ำเดิมจะถูกปิดด้วยเขื่อนที่สร้างขึ้นเหนือประตูน้ำ ซึ่งจะลดระดับน้ำท่วมได้ 35 เซนติเมตร จึงสามารถควบคุมน้ำท่วม เช่น น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2460 ได้

นอกจากนี้ยังมีเหตุผลทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ กล่าวคือ เดิมนาย อาร์ ซี วิลเลียมสัน และเซอร์ โทมัส วอร์ด เสนอให้สร้างเขื่อนปิดกั้นแม่น้ำป่าสักในพื้นที่จังหวัดสระบุรี ต่อมาปี พ.ศ. 2459 เมื่อตกลงสร้างเขื่อนได้มีการเลื่อนจุดก่อสร้างลงมาที่คังยางนม ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เหนืออำเภอท่าเรือขึ้นมาประมาณ 6 กิโลเมตร เพราะตรวจสอบแล้วพบว่า บริเวณดังกล่าวมีรากฐานมั่นคงกว่า มีหินที่มีคุณภาพดี และบริเวณตำบลท่าหลวง อยู่ในระดับต่ำกว่าจังหวัดสระบุรีด้วย (กรมชลประทาน, 2551)

สำหรับตัวเขื่อนประกอบด้วย ช่อง 6 ช่อง กว้าง 12.5 เมตร สูง 12 เมตรจากพื้นดิน ทั้งนี้โดยเพิ่มความกว้างจากเดิมซึ่งกำหนดจะมีเพียง 4 ช่อง เหตุผลที่เพิ่มก็เพื่อจะลดความเสียหายจากน้ำท่วม ซึ่งวิศวกรเห็นปัญหาเมื่อเกิดน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2460 การสร้างเขื่อนเป็นไปอย่างล่าช้ามาก โดยเฉพาะในการสร้างประตูเหล็ก ซึ่งโครงเหล็ก เครื่องจักร และประตูต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ โดยรัฐบาลได้ตกลง

ให้บริษัท Messre Glenfield and Kennedy, Kilmarnock ในสกอตแลนด์ให้เป็นผู้ส่งในปี พ.ศ. 2460 แต่เนื่องจากภาวะสงครามรัฐบาลอังกฤษจึงไม่อนุญาตให้บริษัทดำเนินงาน การก่อสร้างจึงต้องล่าช้าไป จนถึงปี พ.ศ. 2462 มีการส่งของมากรุงเทพฯ ในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2463 และเที่ยวสุดท้ายในเดือน มีนาคม พ.ศ. 2463 จากนั้นงานก็ชะงักไปอีกโดยเกิดการสไตรค์ของกรรมกรขึ้นในสกอตแลนด์ กว่ารัฐบาล จะเริ่มลงมือก่อสร้างงานนี้สำเร็จก็ถึงปี พ.ศ. 2464 ราคาก่อสร้างเป็นเงินทั้งสิ้น 509,250 บาท สูงกว่าเดิมที่ วอร์ดเคยประมาณไว้ 125,000 บาท คือหลายเท่าตัว

2. คลองส่งน้ำสายใหญ่ (Main Canal) คลองสายใหญ่ เริ่มจากประตูน้ำโดยชุดเป็นสองตอน คือ ในตอนต้นและเป็นคลองสายเดียว แล้วมาแยกเป็น 2 สายที่อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี เป็นคลอง สาขาสายตะวันตกและสายใต้ คลองในส่วนต้นมีความยาว 32 กิโลเมตร กว้าง 3 เมตร ส่งน้ำได้ในตอนต้น คลอง 100 คิวบิกเมตร ต่อวินาที ในตอนคลองแยก 76.9 คิวบิกเมตร ต่อวินาที

3. คลองส่งน้ำสายแยก (Distributaries Canal) ในการนำน้ำจากคลองสายใหญ่และคลองสาขา ไปยังที่นาจะใช้คลองส่งน้ำสายเล็กๆ ความยาวรวมทั้งสิ้น 375 กิโลเมตร ทั้งหมดนี้ใช้แรงคนขุดคลอง เหล่านี้จะครอบคลุมเนื้อที่ดินประมาณ 600,000 ไร่ แต่ที่ดินจำนวนมากกว่านั้นจะได้รับประโยชน์ อย่างเต็มที่จากระบบชลประทาน ดังเช่นบริเวณโครงการรังสิตทั้งหมด

4. ประตูน้ำ (Regulator Lock) ประตูน้ำ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประตูที่ใช้ควบคุมระดับน้ำ (regulator) และประตูเรือสัญจร (lock) สำหรับประตูน้ำประเภทแรก ออกแบบและก่อสร้างให้มีลักษณะ เช่นเดียวกับเขื่อน เพียงแต่ขนาดเล็กกว่า คือ ประกอบด้วยช่อง 8 ช่อง ช่องละ 4.2 เมตร แต่ละช่องปิดโดย ประตูเหล็ก ตัวประตูน้ำกรมทมน้ำเป็นผู้สร้างขึ้นเอง แต่ส่วนประกอบอื่นๆ สร้างขึ้นในสกอตแลนด์ เช่นเดียวกับประตูเขื่อนใหญ่ ส่วนประตูเรือสัญจรซึ่งเป็นประตูขนาดใหญ่กว่าที่เคยสร้างมา อุปกรณ์ต่างๆ สร้างในโรงงานของกรมทมน้ำ ลักษณะพิเศษของประตูน้ำก็คือ ในกรณีที่เกิดน้ำท่วมใหญ่จะสามารถเปิดให้ น้ำเข้าไปได้โดยไม่เป็นอันตราย

โครงการป่าสักได้มีการดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ. 2458-2468 โดยใช้เวลาก่อสร้างอยู่ประมาณ 10 ปี และค่าใช้จ่ายจำนวน 15,780,768 บาท โดยเพิ่มขึ้นจากการคาดการณ์ถึงร้อยละ 37.4 โดยนายวอร์ดได้ ประมาณการค่าใช้จ่ายไว้เป็นเงิน 11,500,000 บาท ทั้งนี้เนื่องจากภาวะสงครามและหลังสงครามโลก ครั้งที่ 1 ทำให้ค่าแรงและวัสดุอุปกรณ์สำหรับการก่อสร้างเพิ่มขึ้นอย่างเลี่ยงไม่ได้ การก่อสร้างสำเร็จ ในปี พ.ศ. 2465 และเปิดใช้งานได้ แต่รัชกาลที่ 6 ได้เสด็จมาทำพิธีเปิดเขื่อนนี้อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2467 ทรงพระราชทานชื่อเขื่อนและประตูระบายน้ำ ดังนี้

ตารางที่ 2 ชื่อเขื่อนและประตูระบายน้ำต่างๆ ในโครงการชลประทานป่าสักใต้

เขื่อนและประตูระบายน้ำ	นามพระราชทาน
1. เขื่อนกันแม่น้ำป่าสัก (Barrage)	เขื่อนพระราม 6 (Rama Vi Barrage)
2. คลองสายใหญ่และคลองสาขา	คลองระพีพัฒน์ (Klong Raribadhana)
3. ประตูระบายน้ำใต้เขื่อน	ประตูพระนารายณ์ (Phra Narayan)
4. ประตูเรือสัญจร (The River Lock)	ประตูพระนเรศวร (Phra Naresr)
5. ประตูเรือสัญจร (The River Lock)	ประตูพระราม (Phra Rama)
6. ประตูระบายน้ำและประตูเรือสัญจรที่ กม.20.6	ประตูพระเอกาทศรถ (Ekatosaros)
7. ประตูเรือสัญจร ที่ กม.32	ประตูพระรามศวร (Phra Ramesuan)
8. ประตูระบายน้ำต้นคลองสาขาสายใต้	ประตูพระศรีเสาวภาค (Phra Sri Soawabhak)
9. ประตูระบายน้ำต้นคลองสาขาสายตะวันตก	ประตูพระศรีศิลป์ (Phra Sri Silapa)
10. ประตูเรือสัญจรและประตูระบายปลายคลองสาขาสายใต้	ประตูพระธรรมราชา(Phra Dhamaraja)
11. ประตูเรือสัญจรและประตูระบายปลายคลองสาขาสายตะวันตก	ประตูพระอินทรราชา (Phra Indraraja)

*เขื่อนแห่งนี้เดิมพระราชทานนามว่า “เขื่อนพระเทียรราชา” ต่อมาภายหลัง ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามเขื่อนเป็น “เขื่อนพระราม 6” เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2467

ที่มา : สุนทรี อาสะไวย์, 2521, หน้า 115-116,

ตามคำกราบบังคมทูลถวายงานต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพิธีเปิดด้วยอาคารเขื่อนของเจ้าพระยาพลเทพ ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ได้กราบบังคมทูล (ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 41, หน้า 2927, 2945) ถวายรายงานต่อพระองค์ท่านเกี่ยวกับการก่อสร้างเขื่อนนี้

ในหลวงรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำริถึงความสำเร็จในการก่อสร้างโครงการชลประทาน ป่าสักใต้ มีแนวทางมาจากพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 ซึ่งพระองค์ทรงห่วงใยพสกนิกรและทรงเห็นความสำคัญของเกษตรกรที่จะต้องมือน้ำไว้ใช้ในการเพาะปลูก จึงได้ตั้งกรมคลองขึ้น ดังในพระราชดำรัสบางตอน รายงานเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการว่า (ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 41, หน้า 2947-2949)

“ข้าพเจ้าได้ฟังรายงานของเสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการแล้ว ก็เปรียบเสมือน
แสดงประวัติการที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 5 พระองค์ผู้เป็นชนกนารถของข้าพเจ้า
ได้ทรงดำริริเริ่มมาก่อน ส่วนข้าพเจ้าผู้เป็นรัชทายาทของพระองค์ ก็ตั้งใจที่จะดำเนิน
ตามพระราชกระแสบรมราโชบายเกิดจากพระหฤทัยที่ทรงพระเมตตาต่ออาณา
ประชาชนในพระราชอาณาจักรนี้”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประทับแรมอยู่ ณ ที่นั้นเป็นเวลา 3 คืน
เพื่อทอดพระเนตรสิ่งก่อสร้างต่างๆ การท่อน้ำ การระบายน้ำ เสด็จประพาสคลองระพีพัฒน์ ซึ่งเป็นคลอง
ระบายสายใหญ่ที่ขุดใหม่ และเสด็จทอดพระเนตรการสูบน้ำของเรือนาค 1 และเรือนาค 2 ซึ่งเป็นการช่วย
การทำนานอกเขตชลประทาน ในโอกาสนี้ได้พระราชทานนามเขื่อนใหญ่กันแม่น้ำป่าสักนั้นว่า “เขื่อน
พระราม 6” (พงษเพชร สุรัตน์วิกุล, 2516, หน้า 141)

4.ประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการชลประทานป่าสักใต้และเขื่อนพระราม 6

รัฐบาลได้ตั้งเป้าหมายโครงการชลประทานป่าสักใต้ไว้ว่า จะเป็นโครงการชลประทานที่ให้ประโยชน์
ต่อการพัฒนาทางด้านเกษตรกรรมโดยตรง ซึ่งมีผู้ให้ความเห็นไว้ดังตัวอย่าง เช่น พิชัย สิงห์ทอง (2524,
หน้า 106 - 110) เห็นว่าโครงการชลประทานป่าสักใต้สร้างประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรมในแง่ของการ
บรรเทาน้ำท่วมการส่งน้ำเข้าพื้นที่เพาะปลูก และประโยชน์ด้านการคมนาคม นอกจากนี้อาจพิจารณา
ประโยชน์จากโครงการชลประทานป่าสักใต้ใน 3 ลักษณะ คือ **ประการแรก** ประโยชน์ของเกษตรกร
เรื่องน้ำใช้ในการเพาะปลูก โดยเฉพาะพื้นที่เพาะปลูกทุ่งรังสิต **ประการที่สอง** การปรับปรุงพื้นที่
ในการเพาะปลูกโดยการปรับปรุงดิน และ**ประการที่สาม** ประโยชน์จากการคมนาคมทางเรือ ทั้งการสัญจร
ไปมาและการขนส่งสินค้าทางน้ำ สำหรับประโยชน์ของรัฐบาล ได้แก่ รายได้จากการเก็บค่าธรรมเนียม
ประตุน้ำ ซึ่งเป็นค่าเรือแพที่ใช้สัญจรผ่านประตุน้ำและสุนทรี อาสะโว้ย (2530, หน้า 165-170) มีความเห็น
ว่าประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการชลประทานป่าสักใต้ส่วนใหญ่จะมุ่งมาที่รังสิต คือ มีการส่งน้ำให้แก่รังสิต
ร้อยละ 80 อีกร้อยละ 20 ส่งให้กับเขตพื้นที่บางส่วนของอยุธยาและสระบุรี จึงเป็นการให้ความสำคัญ
กับพื้นที่ทุ่งรังสิตเป็นอย่างมาก ดังนั้นพื้นที่รังสิตจึงได้รับประโยชน์อย่างมากในแง่ของการรักษาระดับ
ผลผลิต การขยายเนื้อที่การเพาะปลูก และความเจริญในด้านการค้าและการคมนาคม และถ้าหากมองถึง
ความคุ้มค่าของโครงการชลประทานป่าสักใต้แล้ว ถือว่าน้อยมาก เนื่องจากไม่ได้เป็นการขยายพื้นที่
การเพาะปลูก ผลประโยชน์ที่จะเกิดกับส่วนรวม ก็ยิ่งน้อยลงไปอีกเพราะบริเวณทุ่งรังสิตนี้เป็นที่นา
ของเจ้าของที่นารายใหญ่ ไม่ใช่ที่นาของชาวนา จึงสรุปได้ว่าการตัดสินใจของรัฐบาลในการสร้างเขื่อน
พระราม 6 ในโครงการป่าสักใต้ครั้งนี้ มีทั้งผลประโยชน์ต่อประชาชนส่วนรวม แต่ในขณะเดียวกันก็มี
ข้อจำกัดหลายประการ ดังนี้

ประการแรก ในแง่ของผลดี คือ โครงการชลประทานป่าสักได้แตกต่างจากโครงการชลประทานอื่นในอดีตคือ เป็นการเปลี่ยนจากการชลประทานแบบลำคลองรับน้ำนอง (inundation Canal มาเป็นการชลประทานด้วยแรงโน้มถ่วง (gravity irrigation) แห่งแรกของประเทศไทย น้ำจะไหลตามคลองส่งน้ำ โดยอาศัยแรงโน้มถ่วงของโลก ดังนั้นเมื่อสร้างเขื่อนพระราม 6 กันแม่น้ำป่าสักเพื่อยกระดับน้ำในแม่น้ำป่าสักให้สูงขึ้น น้ำจะไหลสู่ประตูระบายน้ำปากคลอง ซึ่งจะทำหน้าที่ควบคุมปริมาณการไหลของน้ำเข้าสู่คลองระพีพัฒน์ คลองสาขาและส่งต่อให้คลองส่งน้ำ ซึ่งจะวางอยู่บนสันเนินหรือที่ระดับดินสูงสุดของพื้นที่บริเวณคลองส่งน้ำนั้น ๆ คลองส่งน้ำเหล่านี้ส่งน้ำให้กับพื้นที่โครงการรังสิต ซึ่งเป็นโครงการประเภทคลองรับน้ำนองโดยรับน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำนครนายกเท่านั้น มีผลทำให้ระบบการไหลของน้ำในพื้นที่โครงการรังสิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนดังนี้ คือ (1) มีน้ำจากแม่น้ำป่าสักมาเพิ่มให้พื้นที่เพาะปลูกตั้งแต่เริ่มต้นฤดูฝนโดยส่งผ่านมาจากคลองระพีพัฒน์ ทำให้สามารถเพาะปลูกได้ดีขึ้นไม่ต้องรอฝนเหมือนในอดีต (2) กระแสน้ำที่ไหลมาตามคลองส่งน้ำมีความเร็วเพียงพอที่จะไม่เกิดการตกตะกอนในคลอง ซึ่งเป็นปัญหามากสำหรับโครงการรังสิตที่คลองต่าง ๆ ดินชั้นล่างอย่างรวดเร็ว และประการสุดท้าย ได้มีการนำสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เช่น เขื่อนทดน้ำ ประตูระบายน้ำ ประตูเรือสัญจรและท่อลอดมาใช้ควบคุมน้ำให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ประการที่สอง ข้อจำกัดของโครงการป่าสักได้ก็มีบ้างพอสมควร ได้แก่ (1) ปริมาณน้ำมีจำกัดและไม่แน่นอน (2) คลองส่งน้ำแบบนี้ออกแบบมาเพื่อเสริมน้ำฝนที่ไม่เพียงพอเท่านั้น สำหรับพื้นที่ตอนใต้ของคลองรังสิตซึ่งเป็นที่ราบมากๆ (3) อาจเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วม ถ้าพื้นที่นั้นเป็นที่ราบลุ่มและไม่มีทางระบายน้ำ และ (4) อาจเกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าของที่ดินและเกษตรกรผู้เช่าที่ดิน

5. บทสรุป

การสร้างเขื่อนพระราม 6 เป็นผลมาจากการที่ประเทศสยามประสบภาวะน้ำท่วมและฝนแล้งมาแล้วหลายครั้ง โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2454-2456 ได้เกิดสภาพความแห้งติดต่อกันนานถึง 3 ปี ทำให้การเพาะปลูกข้าวบริเวณที่ราบภาคกลางเสียหายอย่างหนัก เพื่อเป็นแก้ไขปัญหาก็เกิดขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ในปี พ.ศ. 2455 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง พิจารณามาตรการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คณะกรรมการพิจารณาแล้วเห็นว่าควรมีการเร่งรัดพัฒนางานชลประทานขึ้นในประเทศโดยด่วน คณะกรรมการชุดนี้มีสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นประธานคณะกรรมการ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงเห็นชอบด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รัฐบาลติดต่อขอความช่วยเหลือด้านวิชาการจากรัฐบาลอังกฤษ โดยที่เซอร์ โทมัส วอร์ด ผู้เชี่ยวชาญชาวอังกฤษได้เข้ามาวางรูปแบบงานพัฒนาแหล่งน้ำ สรุปว่าในการที่จะพัฒนาประเทศไทยให้เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวที่สำคัญของโลกได้ จำเป็นจะต้องก่อสร้างการชลประทานที่มีความถูกต้องตามหลักวิชาการขึ้น แต่เนื่องจาก

ยังขาดแคลนเงินงบประมาณ สมควรให้สร้างเป็นโครงการขนาดย่อมขึ้นก่อน สำหรับในพื้นที่ทุ่งราบภาคกลางในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยารวมทั้งทุ่งรังสิต ได้เสนอให้จัดทำโครงการชลประทานป่าสักใต้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการเจ้าพระยาใหญ่ เมื่อใดที่มีงบประมาณเพียงพอ จึงจะก่อสร้างโครงการเจ้าพระยาใหญ่เต็มรูปแบบทั้งโครงการ

เชื่อนพระราม 6 นับได้ว่า เป็นเขื่อนแห่งแรกที่ก่อสร้างด้วยหลักวิชาการที่ถูกต้องและทันสมัยตามหลักเทคโนโลยีการพัฒนาแหล่งน้ำสมัยใหม่อย่างแท้จริง ตลอดจนสามารถช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกบริเวณทุ่งรังสิต และพื้นที่ใกล้เคียงได้ประมาณ 680,000 ไร่

บรรณานุกรม

กนกพร คุณภุชญ์. (2551). **เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยนโยบายน้ำในสังคมไทย : ศึกษาในช่วง**

ปี พ.ศ.2503-ปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กรมชลประทาน. (2531). ประวัติกรมชลประทาน. ค้นเมื่อ 19 กันยายน 2565, จาก

<http://www.rid.go.th/history/php>.

“การเสด็จพระราชดำเนินเปิดการทอน้ำท่าหลวง”. **ราชกิจจานุเบกษา**. 41 (14 ธันวาคม 2467). 2918-2925.

โกศล ประสงค์สม. (2539). **การพัฒนาการชลประทาน อดีต ปัจจุบัน และอนาคต : กรณีศึกษา**

โครงการรังสิต. วิทยานิพนธ์วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

“คำกราบบังคมทูลพระกรุณาของเสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการในการเสด็จพระราชดำเนินเปิดการ ทอน้ำท่าหลวง”. **ราชกิจจานุเบกษา**. 41 (14 ธันวาคม 2467) : 2926-2946.

จอห์นสตัน, เดวิด บรูซ. (2530). **สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย พ.ศ. 2423 – 2473**.

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม และคณะ (แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จักรกริช สังขมณี. (2555). **ชลกร : ประวัติศาสตร์สังคมว่าด้วยความรู้และการจัดการน้ำสมัยใหม่ใน**

ประเทศไทย. วารสารสังคมศาสตร์. 42 (2), 93-115.

จิตรงาม วัฒนพันธุ์. (2526). **นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ**

เกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468). วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรี

นครินทรวิโรฒ.

ชัยยุทธ สุขศรี และโกศล ประสงค์สม. (2537). **แหล่งน้ำและชลประทานในพื้นที่รังสิต ใน ร้อยปีคลอง**

รังสิต. ฉลอง สุนทรวาณิชย์ และคนอื่นๆ (บรรณาธิการ). หน้า 138-166. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชิลวี มาดดาลินา ฮอลลิงกา. (2524). **การจัดการชลประทานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ**

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- นิตยา มาพึงพงศ์. (2517). **โครงการชลประทานในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยการวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจศาสตร์**. จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2 (1), 44-52.
- พงศกรณ์ ณะอบเพ็ชร. (2559). **การพัฒนาระบบชลประทานในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พ.ศ.2488-พ.ศ.2507**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรเพ็ญ อ้นตระกูล. (2517). **การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- “พระราชดำรัสตอบในการทรงเปิดเขื่อนและประตูระบายน้ำ ตำบลท่าหลวง เมื่อ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2467” **ราชกิจจานุเบกษา**. 41 (14 ธันวาคม 2467) : 2947-2949.
- พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล. (2516). **เปรียบเทียบผลงานของเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ พ.ศ.2435-2475 (ค.ศ.1892-1932)**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชัย สิงห์ทอง. (2524). **นโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เย โฮมาน วานเดอร์ไฮเด. (2555). **รายงานโครงการทดน้ำไขน้ำสำหรับเขตที่ราบแห่งลาดแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้**. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายสวัสดิ์ วัฒนายากร ณ วัดเทพศิรินทราวาส 30 กันยายน พ.ศ.2555. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
- ศิวศิลป์ จัยเจริญ. (2565). **การพัฒนาระบบชลประทานของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2468-2477**. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- ศรีศักดิ์ วลลิโกดม. (2554). **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ
- สุนทรী อาสะไวย์. (2521). **การพัฒนาระบบชลประทานในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2431 ถึง พ.ศ. 2493**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2530). **ประวัติคลองรังสิต : การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ.2431-2457**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อดุล อิมโอชา. (2524). **สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 1 (ก-ม)**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อดุล อิมโอชา. (2525). **อธิบายคำในสารานุกรมและบทความบางเรื่องของอดุล อิมโอชา**. พิมพ์ในงานฌาปนกิจนางขึ้น อิมโอชา ณ วัดตรีทศเทพ. 26 พฤษภาคม 2525. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อินแกรม, เจมส์ ซี. (2552). **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย, 1850-1970**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

Brummelhuis, Han ten. (2005). **King of the Waters : Homan Van de Hei de and the Origin of Modern Irrigation in Siam.** Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.

Small, Leslie E. (1973). “Historical Development of the Greater Chao Phya Water Control Project : An Economic Perspective” **Journal of Siam Society.** Vol.1, 1-24.

บทวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและการเมืองกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-2153)

An Analysis of the Economic and Political Conditions of Ayutthaya in the Reign of King Ekathotsarot (1605-1610)

สรวิชัย ขุนเศรษฐ์ / Sorrawich Khunset

นักวิชาการอิสระ / Independent Academician

วันที่รับบทความ 19 กรกฎาคม 2566 / แก้ไขบทความ 8 มีนาคม 2567 / ตอบรับบทความ 19 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและการเมืองกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-2153) มีวัตถุประสงค์เพื่อ ทำความเข้าใจถึงพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสภาพการเมืองหลังเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 โดยใช้รัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นกรณีศึกษา จากการศึกษาพบว่า รัชสมัยดังกล่าวกรุงศรีอยุธยามีเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตขึ้นโดยมีการค้าจากตะวันตกเป็นปัจจัยสนับสนุน ความเจริญที่สำคัญประการหนึ่ง โดยเฉพาะบทบาทของบริษัทการค้าอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (V.O.C) และการกลับมาทำการค้าผ่านระบบบรรณาการกับจีนได้อย่างเต็มรูปแบบหลังการกลับมา มีเอกราชอีกครั้งตั้งแต่ครั้งแผ่นดินพระนเรศวร สภาพเศรษฐกิจอยุธยาที่เจริญเติบโตนี้สะท้อนผ่านการออกกฎหมายการค้า ภาษีเพิ่มมากขึ้นในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเพื่อตั้งผลประโยชน์ทางการค้าเข้าสู่ราชสำนักและกลุ่มชนชั้นปกครองให้มากที่สุด ในขณะที่สภาพทางการเมืองนั้นพบว่าทรงพยายามลดความตึงเครียดระหว่างอาณาจักรลงด้วยการเปลี่ยนเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีมากขึ้น และทรงพยายามสำรวจกำลังคนทั่วราชอาณาจักรเพื่อการควบคุมกำลังคนที่ชัดเจนและอาจป้องกันการก่อกบฏ สะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการภายในอาณาจักรมากกว่าการแผ่ขยายอำนาจอาณาจักรออกไปยังรัฐทางไกลเช่นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร อย่างไรก็ตามรัชสมัยกลับพบว่ามีวาทะสนั่นคลอนทางการเมืองอีกครั้ง อาจเป็นเพราะการขยายตัวของความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นจากการค้าอย่างฉับไวและมีกลุ่มผู้ได้ประโยชน์ทางการเมืองค้ำนี้เป็นกลุ่มชนชั้นปกครองในอยุธยาทั้งสิ้น จึงทำให้เกิดสถานการณ์ที่มีกลุ่มอำนาจพร้อมท้าทายอำนาจวังหลวงได้ง่ายขึ้น

คำสำคัญ : สภาพการเมืองกรุงศรีอยุธยา สภาพเศรษฐกิจ สมัยอยุธยา สมเด็จพระเอกาทศรถ

Abstract

An analysis of the economic and political conditions of Ayutthaya in the reign of King Ekathotsarot (1605 - 1610) purposed to understand economic development and political conditions after the fall of Ayutthaya in 1569, using the reign of King Ekathotsarot as a case study in this article.

The study found that during the period of Ayutthaya, the economy grew with trade from the west as one of the important supporting factors. Especially the role of the Dutch East India Company (V.O.C) and the full return to trade through the tribute system with China after the return of independence since the reign of King Naresuan. The economic growth of Ayutthaya was reflected in the enactment of the Law. More taxes were collected during the reign of King Ekathotsarot in order to bring the most commercial benefits to the court and the ruling class. In the political climate, he was found trying to lessen the tensions between the kingdoms by shifting towards more alliances and tried to survey the manpower throughout the kingdom for clear control of manpower and possibly preventing rebellion. It reflects the importance of administration within the kingdom rather than the expansion of the kingdom's power to distant states, such as during the reign of King Naresuan. Then at the end of his reign, he found that there was another disturbance. Perhaps there was a portion of the event that arose out of the swiftness of the trade and the beneficiaries will receive this from all Ayutthaya rules. There was a situation where there was a group of powers ready to challenge the imperial power once again.

Keywords: Political Situation, Economic Conditions, Ayutthaya Period, King Ekathotsarot

บทนำ

ความรู้ของประชาชนในสังคมปัจจุบันจำนวนไม่น้อยมีความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ภาพรวมกรุงศรีอยุธยาช่วงหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ภายใต้อาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ได้จากการทำสงครามและพระบารมีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอันเนื่องมาจากพระราชกรณียกิจทำสงครามกู้เอกราชให้แก่กรุงศรีอยุธยาจากกรุงหงสาวดี ทรงกระทำไว้ตลอดรัชสมัยตั้งแต่ ราว พ.ศ. 2133-2148

ถึงกระนั้นไม่อาจปฏิเสธได้ว่า แม้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะมีพระมหากรุณาธิคุณดังกล่าวแต่ความเจริญในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ และการเมืองของกรุงศรีอยุธยาคงไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมั่นคงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสภาวะบ้านเมืองต้องทำสงครามระยะยาวดังสมัยที่กล่าวมา และเมื่อพิจารณา

ต่อไปจะพบว่า หลังสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสวรรคตลง สมเด็จพระเอกาทศรถผู้เป็นพระอนุชาทรงเล็ก ทำสงครามใหญ่แล้วยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา นับเป็นประเด็นที่น่าสนใจและมีนักวิชาการ เช่น คริส เบเกอร์ และผาสูก พงษ์ไพจิตร นำเสนอว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของกรุงศรีอยุธยาที่จะสร้างรากฐาน ความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองในด้านเศรษฐกิจให้แก่กรุงศรีอยุธยา จึงนับได้ว่าพัฒนาการของ กรุงศรีอยุธยาทุกมิติหลังการสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรเป็นสิ่งที่ควรศึกษาอย่างละเอียด เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ทางการเมืองและสภาพเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยาหลังช่วงดังกล่าวว่ามีสภาพ เป็นอย่างไร และส่งผลต่อความเจริญของกรุงศรีอยุธยามากแค่ไหนในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 22

บทความวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและการเมืองกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ มุ่งศึกษาไปที่เอกสารทางประวัติศาสตร์ อาทิ พระราชพงศาวดาร บันทึกชาวตะวันตก หรือหนังสือลู่ ซิงสื่อ ลู่ เหล่านี้ เป็นต้น เพื่อวิเคราะห์ทำความเข้าใจสถานการณ์และพัฒนาการที่เกิดขึ้นภายในอาณาจักร กรุงศรีอยุธยาช่วงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเพื่อเป็นกรณีศึกษาว่าสภาพเศรษฐกิจเป็นเช่นไร และการเมืองของกรุงศรีอยุธยามีสถานการณ์อย่างไรในช่วงเวลาดังกล่าว

พัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมืองของกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2148–2153 เป็นการกำหนด ช่วงเวลาในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา คือ สมเด็จพระเอกาทศรถ

สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (ครองราชย์ พ.ศ. 2148-2153) การกำหนดศักราชครองราชย์ดังกล่าว เป็นการอ้างอิงตามบันทึกของปีเตอร์ ฟลอริส (Peter Floris) ซึ่งเข้ามาทำงานกับบริษัทอินเดียตะวันออก ของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 2154–2158 เป็นช่วงหลังการสวรรคตสมเด็จพระเอกาทศรถ เพียง 1 ปี โดยในบันทึกของปีเตอร์ ฟลอริส กล่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรสวรรคต พ.ศ. 2148 และสมเด็จพระ เอกาทศรถสวรรคต พ.ศ. 2153 (ปริทัศน์พิศมูมิวิถี ใน นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย, 2554, หน้า 126 - 127) รัชสมัยดังกล่าวมีสภาพเศรษฐกิจและการเมืองจากเอกสารดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ

หลักฐานอันมีรายละเอียดเกี่ยวข้องและชี้มูลให้เห็นถึงสภาพทางเศรษฐกิจที่ดำเนินไปในกรุงศรี อยุธยาช่วงระยะเวลาดังกล่าว มีอยู่ 2 กลุ่มหลัก คือ หลักฐานฝ่ายไทยซึ่งปรากฏในกลุ่มพระราชพงศาวดาร และหลักฐานบันทึกชาวต่างชาติซึ่งได้เข้ามาค้าขายดำเนินกิจการทางการค้าในราชอาณาจักร ช่วงดังกล่าว คือ ตัวแทนการค้าบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ดังจะได้ นำเสนอและวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1.1 สภาพเศรษฐกิจอยุธยาจากพระราชพงศาวดาร

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับเบเรเมียส ฟานพลิต ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ในสมัยดังกล่าว สามารถวิเคราะห์ได้ว่า รัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นช่วงเวลาที่กรุงศรีอยุธยา ให้ความสนใจต่อชาวต่างชาติและการค้าขายเป็นอย่างมาก สังเกตได้จากบันทึกได้กล่าวว่า มุ่งเพิ่มพูน

พระราชทรัพย์ ออกกฎหมายเข้มงวดขึ้นหลายฉบับ มีการทำทะเบียนข้าทาส ตั้งอากรสวนผลไม้ทุกต้น และเรียกเก็บอากรรายปี เป็นต้น (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 73-76)

กลุ่มชนชั้นปกครองกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถมีความมั่งคั่งขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากการออกพระราชกำหนดเพื่อควบคุมผลประโยชน์ทางการค้าผ่านการเรียกเก็บอากรเข้าท้องพระคลัง ข้อพิจารณาต่อไปที่น่าสนใจ คือ การให้ไพร่ทุกคนต้องมีสังกัดมูลนายโดยมีการสำรวจอย่างเคร่งครัด สะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระเอกาทศรถต้องการควบคุมกำลังคนในราชอาณาจักรเพื่อใช้กำลังคนในการดำเนินกิจการทางการค้าผ่านการใช้แรงงานในระบบมูลนายไพร่ สอดคล้องกับข้อมูลในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวถึงการตั้งพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการและส่วยสัดพัฒนารชนอนตลาด (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 259) และจากบันทึกของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต ให้ข้อมูลไว้ว่าขุนนางมีฐานะที่ร่ำรวยขึ้นเป็นอย่างมากเพราะการรีดเก็บส่วยสาอากรในสมัยดังกล่าวมีกฎหมายรองรับให้สามารถทำได้ แต่กระนั้นก็เห็นได้ว่าทรงเข้าพระทัยถึงความมั่งคั่งของกรุงศรีอยุธยาที่เกิดขึ้นจากการออกพระราชกำหนดของพระองค์เอง โดยมีการตั้งธรรมเนียมหากขุนนางที่ได้รับพระราชทานทินนามหรือเครื่องยศเสียชีวิตลง ทรัพย์สินหนึ่งในสามตกเป็นของหลวงจากธรรมเนียมดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ต่อไปถึงขุนนางกรุงศรีอยุธยาช่วงดังกล่าวย่อมต้องมีกำลังไพร่ในสังกัดไม่น้อยและหาผลประโยชน์จากการค้าและเก็บส่วยเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน เนื่องจากพระราชกำหนดที่ตราขึ้นเอื้อต่อความมั่งคั่งให้แก่ชนชั้นนำทุกหมู่เหล่าตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์จนถึงขุนนาง ผู้มีราชทินนามจากพระเจ้าแผ่นดิน รวมถึงการมีรับสั่ง สร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์วัดหรือสิ่งใดขุนนางจะต้องร่วมถวายเงินในนามราชการของตน โดยเหล่าขุนนางไปขูดรีดจากผู้ใต้บังคับบัญชาไปอีกทอดหนึ่ง (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 76) สิ่งเหล่านี้วิเคราะห์ได้ถึงเศรษฐกิจกรุงศรีอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าวมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่กระจุกอยู่ในกลุ่มชนชั้นปกครอง ในทางกลับกันเป็นการสร้างภาระเพิ่มเติมให้แก่ไพร่ในสังกัดให้ต้องรับภาระการใช้แรงงานและการจ่ายส่วยที่มากขึ้นไปด้วย ผลกระทบดังกล่าวไม่เพียงแต่ไพร่เท่านั้นที่ได้รับ จากบันทึกฉบับเดียวกันพบว่าชาวต่างประเทศถูกขูดรีดและเป็นที่ไม่พอใจเช่นเดียวกัน ซึ่งระวางภาษีที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงตราไว้ยังคงใช้อยู่จนถึงสมัยที่เยเรเมียส ฟาน ฟลิตอยู่ในกรุงศรีอยุธยา (สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2563, หน้า 77)

1.2 สภาพเศรษฐกิจในอยุธยาจากบันทึกฮอลันดาในนามบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C)

ความพยายามฟื้นฟูเศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถดังกล่าวยังปรากฏผ่านหลักฐานเอกสารฮอลันดาที่กล่าวถึงเหตุการณ์สยามส่งคณะทูตสองคนไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ามอริส ณ กรุงเฮก เมื่อปี ค.ศ. 1608 (พ.ศ. 2151) (ปรีดี พิศณุมิวธิ, 2561, หน้า 5-7) อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเข้ามาทำกิจการด้านการค้าของฮอลันดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงดังกล่าว

ที่มีผลประกอบกิจการเป็นไปในเชิงบวก และฮอลันดาแต่งตั้งคณะทูตมาเข้าเฝ้ากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา โดยส่งคอร์เนลีส สเต็กซ์ และแลมเบิร์ต จาค็อบส์ (ปริติ พิศภูมิวิธิ, 2561, หน้า 2) เป็นคณะทูตมาเข้าเฝ้า ครั้งรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดังนั้นการแต่งตั้งคณะทูตไปกรุงเฮกของสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกเพื่อสานต่อผลประโยชน์ทางการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับฮอลันดา

ข้อมูลจากบันทึกที่เขียนโดยนายพาณิชย์บริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยโดยกรมศิลปากรเมื่อปี พ.ศ. 2513 ข้อมูลที่น่าสนใจอยู่ในบันทึกของ นายแลมเบิร์ต จาค็อบเสน เฮน (เขียนตามกรมศิลปากรแปล (กรมศิลปากร, 2513)) หลักฐานชิ้นนี้นับว่าเป็นหลักฐานที่มีความน่าเชื่อถือในเรื่องของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากผู้บันทึกได้เขียน ขณะดำรงตำแหน่งอยู่ในอาณาจักรและเป็นการเขียนรายงานให้กับบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ถึงการดำเนินกิจการการค้า ตลอดจนผู้บันทึกได้เคยเข้าเฝ้าสมเด็จพระเอกาทศรถ หลายครั้ง บันทึกดังกล่าวถูกเขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2151-2153 (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 1-33)

ข้อมูลของนายพาณิชย์ท่านนี้ให้ภาพเศรษฐกิจของอยุธยาช่วงรัชสมัยดังกล่าว โดยบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ตั้งสถานีการค้าขึ้นในกรุงศรีอยุธยาเพื่อใช้เป็นคลัง เก็บรวบรวมสินค้าส่งไปยังปัตตานีและปัตตาเวีย (อินโดนีเซีย) ซึ่งเป็นสถานีการค้าหลักของบริษัท โดยข้อมูลรายการสินค้าที่บริษัทรับซื้อจากอยุธยาและมีความต้องการอย่างมาก ประกอบไปด้วย หนังกวาง งาช้าง รวมไปถึงสินค้าทางการเกษตร เช่น ข้าว (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 5-6, 20 และ 29) และสินค้าที่ ขายในอยุธยาโดยนำเข้าจากจีน ชุดข้อมูลดังกล่าวมีปรากฏในบันทึกซึ่งเป็นข้อตกลงทางการค้าระหว่าง นายแลมเบิร์ต จาค็อบเสน เฮน กับพ่อค้าชาวจีน คือ สินค้าประเภท ผ้าแพรไหมดิบ ฯลฯ (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 14)

นายแลมเบิร์ต จาค็อบเสน เฮน บันทึกว่าสินค้าที่ทางบริษัทนำมาขายในกรุงศรีอยุธยาขายดีมาก เป็นส่วนใหญ่ (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 21) รวมไปถึงมีสินค้าที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงต้องการ ให้ Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) จัดหา คือ ภาพเรือจำนวนหลายลำ และเครื่องประดับรูปวงโค้ง มาให้เพื่อแลกกับการได้รับการยกเว้นภาษีเรือสินค้าที่ปัตตานี (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 7) และการที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงแต่งสำเภาหลวงไปเมืองกวางตุ้งในปี พ.ศ. 2153 โดยเป็นครั้งแรกที่อยุธยาส่งกองเรือบรรณาการไปจีน ซึ่ง 10 ปีก่อนหน้านี้นี้ไม่มีการส่งเรือกำปั่นหลวง เดินทางไปจีน (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 22) ชี้ให้เห็นว่าการแต่งเรือไปทำการค้าที่เมืองจีนครั้งล่าสุด เกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรราว พ.ศ. 2143 และทั้งช่วงมาเป็นเวลานาน การแต่งเรือกำปั่นหลวง ไปจีนครั้งดังกล่าวน่าพิจารณาว่าเป็นการเดินทางไปทำการค้ากับจีน อาจไม่ใช้การเดินทางไปส่งบรรณาการ แก่จีน เพราะเอกสารของราชสำนักจีนอย่างหมิงสื่อลู่ไม่มีการกล่าวถึงการส่งบรรณาการของพระเจ้ากรุง สยามในช่วง พ.ศ. 2153-2154 (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2559, หน้า 210-211) สะท้อนให้เห็นว่าก่อนการ

แต่งกำปั่นหลวงไปจีนในครั้งนี้ กรุงศรีอยุธยาอาจติดพันศึกสงครามมาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร หลังจากเข้าสู่รัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถจึงหันมาให้ความสนใจกับการค้าทั้งจากตะวันตกและการฟื้นฟูการค้ากับจีนอีกครั้ง โดยการแต่งเรือหลวงไปยังเมืองกวางตุ้งซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญสำหรับการนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนค้าขาย

ข้อมูลที่ได้จากบันทึกดังกล่าว ทำให้เห็นภาพเศรษฐกิจการค้าในกรุงศรีอยุธยาที่เจริญมากยิ่งขึ้น มีความต้องการสินค้าจากกรุงศรีอยุธยา โดยกรุงศรีอยุธยามีสถานะเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยน มีสินค้าที่ได้มาจากภายในพระราชอาณาจักรหรือสินค้านำเข้าจากต่างแดนเข้ามาขายในพระนคร มีพ่อค้าทั้งจากตะวันตก จีน รวมไปถึงในเอเชียเดินทางเข้ามาจับซื้อหรือกว้านซื้อสินค้า สินค้าในอยุธยาที่เป็นที่ต้องการ ประกอบไปด้วย งาช้าง (ในบันทึกกล่าวว่าพ่อค้าชาวจีนต้องการมาก) และพ่อค้าในเอเชียต้องการผ้ากำมะหยี่ ผ้าไหม โดยมีการกว้านซื้อสินค้านี้ดังกล่าว (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 8)

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมดแล้ว ทำให้วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจของอยุธยาในรัชสมัยดังกล่าวเติบโตขึ้นอย่างก้าวกระโดด ฮอลันดาเข้ามามีบทบาทด้านเศรษฐกิจการค้าในอยุธยามากขึ้นในฐานะพ่อค้าคนกลางผ่านตัวแทนในนามบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) อย่างเห็นได้ชัด มีการตั้งสถานีการค้าขึ้นในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชราว พ.ศ. 2144 (ปรีดี พิศภูมิวิถี, 2561, หน้า 2) และสมเด็จพระเอกาทศรถทรงดำเนินนโยบายส่งเสริมและพัฒนาการค้าในกรุงศรีอยุธยาโดยทรงเปิดความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการผ่านการทูตกับฮอลันดา ความสัมพันธ์และการให้ความสำคัญกับฮอลันดาของสมเด็จพระเอกาทศรถยืนยันได้จากบันทึกของนายพานิซซ์ Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ประจำสถานีการค้ากรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเอกาทศรถหลายครั้ง รวมถึงสมเด็จพระเอกาทศรถแสดงความประสงค์ให้บริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) จัดหาสินค้าตามพระราชประสงค์แล้วจะได้รับการยกเว้นภาษีเรือสินค้าที่ปัตตานี และการกลับมาส่งบรรณาการจีนอีกครั้งหนึ่งในรอบ 10 ปี เพื่อฟื้นฟูการค้าทางทะเลจีนใต้ พ่อค้าทั้งในเอเชียและจีนต่างเดินทางเข้ามาค้าขายสินค้าในพระนคร สินค้าที่ค้าขายในอยุธยามีทั้งสินค้าของป่าที่ได้มาจากเมืองตอนในของอาณาจักรอยุธยา และสินค้าที่สำเภาจีนหรือ Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) นำเข้ามาขาย เศรษฐกิจอยุธยาจึงขับเคลื่อนและพัฒนาไปอย่างรวดเร็วเนื่องจากการค้าทางทะเลที่กำลังเจริญถึงขีดสุด ความต้องการสินค้าของป่าที่มีมากขึ้นอย่างก้าวกระโดดย่อมสัมพันธ์กับการออกพระราชกำหนดกฎหมายด้านภาษีอากร รวมถึงการควบคุมกำลั้งไพรในพระราชอาณาจักรอย่างรัดกุมมากยิ่งขึ้น เพื่อนำกำลังคนมาใช้ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจผ่านการหาสินค้าของป่า ข้อมูลจุดนี้อาจสัมพันธ์กับบทบาทของบริษัท Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) และกลุ่มขุนนางอยุธยาต่างเข้าถึงความมั่งคั่งได้อย่างรวดเร็ว (หลักฐานที่แสดงว่าขุนนางอยุธยาบางกลุ่มเข้าถึงความเจริญจากการค้า คือ บันทึกของแลมเบิร์ต จาคอบเซน เฮน เขียนว่า ออกพระโชติคแห่งสำเภาไปค้าขาย (กรมศิลปากร, 2513, หน้า 21) แต่ความมั่งคั่งดังกล่าว

ราชสำนักอยุธยาได้พยายามออกกฎหมายเพื่อตีความมั่งคั่งเข้าสู่ส่วนกลางให้มากที่สุด โดยไม่เพียงแต่ไพร่เท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ แต่ยังผลไปถึงขุนนางรวมถึงชาวต่างชาติที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาเพื่อค้าขายด้วยเช่นเดียวกัน พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเอกาทศรถทำให้อยุธยาเฟื่องฟูขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่เป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาที่สั่งสมในระบบแรงงานไพร่เช่นเดียวกัน

2. ด้านการเมือง

สิ่งที่น่าสนใจในประเด็นนี้ คือ การที่พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวถึงการขึ้นครองราชสมบัติของสมเด็จพระเอกาทศรถมีประเด็นที่ควรพิจารณา ดังนี้

2.1 การประกอบพระราชพิธีสงครามภิเษก

ก่อนการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติอย่างเป็นทางการผ่านการประกอบพระราชพิธีตามราชประเพณีสมเด็จพระเอกาทศรถทรงประกอบพระราชพิธีสงครามภิเษก (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 249) ความน่าสนใจในประเด็นนี้ คือ ไม่มีหลักฐานมูลเหตุแห่งการบอกการประกอบพระราชพิธีดังกล่าวก่อนหน้าว่ามีเหตุการณ์ใด ทำให้ทรงเลือกประกอบพระราชพิธีดังกล่าว แต่พระราชพิธีสงครามภิเษก มีการบัญญัติความหมายว่า การรดน้ำเพื่อออกสงคราม (ในหนังสือเขียน สังครามภิเษก (โครงการสืบสารมรดกวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 19)) ไม่ทราบเหตุแน่ชัดว่าเหตุใดจึงมีการประกอบพระราชพิธีดังกล่าวขึ้น แต่พระราชพิธีดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับพระราชครูทั้งสี่ เนื่องจากต้องเป็นผู้แต่งการพระราชพิธีตามข้อมูลที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดาร (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 249) แต่จากลักษณะข้อมูลที่กล่าวถึงพระราชพิธีดังกล่าว ทำให้ยังเป็นข้อสงสัยว่าทรงกระทำเพื่อการใด เพราะในพระราชพงศาวดารกล่าวถึงการแต่งพระราชพิธีสงครามภิเษก แต่กลับไม่พบว่าสมเด็จพระเอกาทศรถทรงยกทัพไปออกกระทำศึกสงครามกับบ้านเมืองรอบข้างเหมือนครั้งแผ่นดินพระนเรศวร แต่พบการส่งขุนนางไปทำศึกกับบ้านเมืองรอบข้างตามความในมหาชาวงษ์ พงษาวดารพม่า (นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 267-271) หรืออีกทางหนึ่งอาจเป็นความคลาดเคลื่อนของการชำระพระราชพงศาวดารซึ่งชำระตกหล่นหรือสลับเหตุการณ์กับรัชกาลอื่นได้หรือไม่

2.2 การขึ้นครองราชย์โดยเอกสารใช้คำว่า “ปราบดาภิเษก”

ปรากฏในเอกสารพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 251) เป็นประเด็นที่ควรตั้งข้อสังเกตเพราะอาจเป็นจุดหักเหที่ไม่ปรากฏในเอกสารว่าเหตุใดจึงใช้คำดังกล่าวและเป็นได้หรือไม่ อาจมีข้อพิจารณา 2 ข้อที่สามารถอธิบายประเด็นนี้ได้คือ 1. ข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกล่าวถึงสาเหตุสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรที่ปรากฏ อาจไม่ใช่สาเหตุสวรรคตที่แท้จริงหรือไม่ เพราะหากเกิดการผลิตแผ่นดินในสถานการณ์อันเป็นปกติ ลักษณะการบันทึกของพระราชพงศาวดารมักบันทึกการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ลำดับต่อมาว่า ราชภิเษก การปรากฏ

คำว่าปราบดาภิเษกในการขึ้นครองราชย์อาจเป็นข้อบ่งชี้อันแสดงถึงนัยยะความไม่เป็นปกติวิสัยของการได้มาซึ่งพระราชอำนาจในครั้งนี้ หรือ 2.สมเด็จพระนเรศวรอาจมีพระราชโอรสที่มีคุณสมบัติสามารถขึ้นครองราชสมบัติต่อได้ตามสัทธิธรรม แต่เกิดการรัฐประหารภายในขึ้น ปัญหาที่กล่าวมานี้ยังไม่สามารถหาหลักฐานใดในปัจจุบันมารองรับหรือชี้มูลได้ชัดเจน แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานที่จะสามารถชี้มูลได้อย่างแน่ชัดในปัจจุบัน กระนั้นข้อสังเกตในประเด็นที่ 2 นี้ย่อมไม่อาจตัดออกจากความเป็นไปได้ เพราะมีมูลเรื่องการใช้อำนาจสะท้อนถึงการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเอกาทศรถหลักฐานอย่างพระราชพงศาวดารฝ่ายไทย และสอดคล้องกับประเด็นที่ 1 อันได้อธิบายไปในข้างต้น

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาและพม่า

หลังการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวร หลักฐานพม่า เช่น มหาราชวงศ์ พงสาวดารพม่า ให้ข้อมูลเรื่องพระเจ้ากรุงอังวะทรงยกกองทัพมาตีเมืองทวาย ตะนาวศรี ซึ่งขณะนั้นอยู่ใต้การปกครองกรุงศรีอยุธยา และรบชนะกองทัพอยุธยาที่ส่งไปป้องกันเมืองหลายครั้ง (นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 267-271) สะท้อนให้เห็นสถานการณ์หลังการสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับอาณาจักรฝ่ายพม่าเกิดความตึงเครียดและอยู่ในสภาวะยากต่อการควบคุมอีกครั้ง เรื่องการสงครามกับเชียงใหม่เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยา เชียงใหม่อังวะ เนื่องจากเอกสารทั้งพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มหาราชวงศ์ พงสาวดารพม่า และบันทึกจากฮอลันดากล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันนี้ไว้ สรุปความได้ว่า เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ (หลักฐานฝ่ายพม่าเรียกบุเรงนองมาจ่อ) ผู้มีศักดิ์เป็นทวดเชื้อพระวงศ์ฝ่ายพม่าได้สิ้นพระชนม์ลง และเกิดความวุ่นวายขึ้นในการเลือกผู้ปกครองใหม่ กองทัพฝ่ายกรุงศรีอยุธยายกทัพไปล้อมเชียงใหม่ แต่ไม่สามารถเอาชนะเชียงใหม่ได้จึงถอนทัพกลับพระนคร (สงครามครั้งนี้กล่าวถึงใน นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 270, กรมศิลปากร, 2513, หน้า 7)

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่พบในเอกสารพระราชพงศาวดารไทยและมหาราชวงศ์ พงสาวดารพม่าคือการที่พงศาวดารฝ่ายไทย อาทิ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์การเสียดินแดนใต้ควบคุมของอยุธยาและการพ่ายแพ้ศึกที่ทวาย และตะนาวศรีไปอยู่ในความครอบครองของอังวะ แต่เรื่องดังกล่าวปรากฏในเอกสารฝ่ายพม่า (นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 267-270) จากหลักฐานดังกล่าวอาจตีความได้เป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก เหตุที่ไม่กล่าวถึงในเอกสารฝ่ายไทยเป็นเพราะการชำระในครั้งสมัยหลัง (ตั้งแต่ครั้งอยุธยาหรือสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์) จะเป็นการตัดทอนเรื่องเสื่อมพระเกียรติและไม่เป็นผลดีต่ออยุธยาออกเสีย ประเด็นที่สอง อาจเป็นการชำระจากเอกสารในชั้นหลังที่ขาดใจความที่ครบถ้วน พงศาวดารที่ชำระในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์เป็นช่วงที่เอกสารหลงจากอยุธยาเสียหายไปจากครั้งเสียกรุง พ.ศ.2310

จากเหตุการณ์ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงอังวะ ทำให้เห็นได้ว่าในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ บ้านเมืองที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระนเรศวร หรือเมืองประเทศราช และเคยอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรฝ่ายพม่าได้กลับไปอยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้ากรุงอังวะอีกครั้ง โดยสมเด็จพระเอกาทศรถ แม้ว่าส่งกำลังคนออกไปป้องกันก็ไม่สามารถทำได้ตามพระราชประสงค์ และเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ หลังจากนั้น ฝ่ายกษัตริย์กรุงอังวะและล้านช้างทรงมีการแต่งตั้งราชทูตอันเชิญพระราชสาส์นมาเจริญทางพระราชไมตรี กับสมเด็จพระเอกาทศรถ (นายต่อ (แปล), 2562, หน้า 273; กรมศิลปากร, 2513, หน้า 16; พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 256) อาจวิเคราะห์ได้ว่า เป็นความพยายามลดสถานการณ์ความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างอาณาจักรลง รวมไปถึงอาจเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยาที่เฟื่องฟูขึ้นอย่างมากในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ดังนั้นการเลิกการทำศึกสงครามแล้วเปลี่ยนมาเป็นทางไมตรีเพื่อให้เศรษฐกิจการค้าของเมืองท่าตอนในทั้งสามอาณาจักรสามารถติดต่อค้าขายระหว่างกัน และดำเนินไปได้อย่างสะดวกย่อมเป็นทางเลือกที่จะยังประโยชน์ให้แก่ทุกฝ่าย

2.4 การจัดระเบียบการปกครอง และสถานการณ์ทางการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยา

ข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เช่น ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เอกสารบันทึกขอลันดา และเอกสารฝ่ายพม่าที่ปรากฏให้เห็นสถานการณ์ทางการเมืองว่า กรุงศรีอยุธยาหลังการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรแล้วพลัดเข้าสู่แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ช่วงแรกของรัชสมัยพระองค์ทรงพบกับสถานการณ์ทางการเมืองที่บ้านเมืองห่างไกลเริ่มเอาใจออกห่างกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งจากการที่ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน อาณาจักรข้างเคียงต่างก็มีการผลัดเปลี่ยนผู้ปกครองนคร เช่น อังวะ และเชียงใหม่ ทำให้มีการยกทัพจากอยุธยาไปปราบปรามแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ในแง่ของการรักษาฐานอำนาจเหนืออาณาจักรที่เคยอยู่ใต้ปกครองสมัยสมเด็จพระนเรศวร แต่ทั้งนี้ก็พบว่าอัตราการทำศึกสงครามจากเอกสารข้างต้นมีจำนวนครั้งที่ลดลงกว่ารัชกาลก่อน รวมไปถึงเอกสารฝ่ายพม่าและพงศาวดารฝ่ายไทยก็ให้ข้อมูลที่ชี้ได้ว่าการทำศึกสงครามระหว่างอาณาจักรยุติลงเป็นบางช่วงเวลาผ่านการเลือกเจริญสัมพันธ์ไมตรีผ่านการส่งบรรณาการ (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 256) ทั้งนี้สิ่งที่ตั้งข้อสังเกตไปแล้วในช่วงต้นว่าเป็นการลดความตึงเครียดทางการเมืองเพื่อให้เศรษฐกิจการค้าดำเนินไปได้โดยสะดวกมากขึ้น เนื่องจากหลักฐานของฝ่ายกรุงศรีอยุธยาและฝ่ายพม่าต่างชี้มูลไปในทิศทางเดียวกันว่าพระมหากษัตริย์ของทั้งสองราชอาณาจักรต่างมีความต้องการสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกันมากกว่าการทำสงคราม ดังที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้ว การลดสงครามระหว่างอาณาจักรอาจสัมพันธ์กับข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีการกล่าวถึงการพระราชกำหนดกฎหมายการ และส่วยสัดพัฒนากรขนอนตลาด และพระกัลปนาถวายเป็นนิตยภัต (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 259-260) จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า สมเด็จพระเอกาทศรถทรงกลับมาให้ความสำคัญ

และรื้อฟื้น ปรับปรุงกฎหมาย การเก็บภาษีรวมไปถึงการทำนุบำรุงพระศาสนา เป็นการฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยา จากภายในทั้งในเรื่องการระเบียบการปกครองภายในราชอาณาจักร การปรับปรุงเพิ่มเติมกฎหมาย ด้านภาษีจากการค้าเพื่อตีผลประโยชน์และความมั่งคั่งเข้าสู่ราชสำนัก และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองในพระราชอาณาจักรของพระองค์ โดยเฉพาะการแก้ไขปรับปรุงพระอัยการ แม้ว่า ในพระราชพงศาวดารไทยจะไม่ได้ระบุว่าทรงแก้ไขในเรื่องรายละเอียดตัวกฎหมายอย่างไร แต่ในบันทึกของ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (ศุภวัณย์ เกษมศรี (แปล), 2563, หน้า 73) ซึ่งบันทึกขึ้นในราว พ.ศ. 2182-2183 (ศุภวัณย์ เกษมศรี (แปล), 2563, หน้า 9) บันทึกไว้ว่า “ทรงตรากฎหมายที่เข้มงวดขึ้นหลายฉบับ มี พระราชโองการให้บุคคลทั้งปวงในประเทศและบ้านเมืองที่ขึ้นต่อพระเจ้ากรุงสยามทำทะเบียนข้าทาส หลังจากนั้นจึงให้ทำบัญชีขึ้นให้ทั่ว หากใครมีข้าทาสเกินกว่าที่แจ้ง ข้าทาสที่มีได้แจ้งจะตกเป็นของหลวง” (ศุภวัณย์ เกษมศรี (แปล), 2563, หน้า 73)

จากข้อมูลของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต ผู้เคยเดินทางเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาและเขียนบันทึกดังกล่าว หลังรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเพียงไม่กี่ทศวรรษชี้ให้เห็นว่า สมเด็จพระเอกาทศรถทรงพยายามที่จะสำรวจและควบคุมกำลังคนของบรรดาเจ้านายหรือกลุ่มชนชั้นปกครองทั้งในและทั่วราชอาณาจักร รวมไปถึง การดึงกำลังคนเข้ามาเป็นของหลวง ทั้งนี้อาจตั้งข้อสังเกตได้ 2 ประการ เกี่ยวกับการกระทำดังกล่าว คือ (1) การตรวจสอบกำลังคนในครอบครองชนชั้นปกครองทั่วราชอาณาจักรเป็นการกระทำเพื่อความมั่นคง และปลอดภัยต่อราชบัลลังก์ เนื่องจากมีกรณีศึกษาในอดีต เช่น กฎญานพิเชียร ซึ่งเป็นกบฏที่ช่องสุ่ม กำลังคนอยู่แถบลพบุรี เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา ผู้เป็นพระราชบิดาของ พระองค์ในปี พ.ศ.2124 (ตรงใจ หุตางกูร, 2561, หน้า 143) หรือไม่ (2) เป็นความจงใจดึงกำลังคนใน ราชอาณาจักรเข้ามาใช้ดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจให้แก่ราชสำนักและกลุ่มขุนนางอย่างรัดกุมและมี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างความมั่งคั่งให้สมเด็จพระเอกาทศรถ ราชสำนัก และกลุ่มขุนนาง อันอาจตีต่อไปได้ถึงการมีทรัพย์สินและความร่ำรวยขึ้นของกลุ่มบุคคลดังกล่าวในราชอาณาจักรอันนำไปสู่การ สร้างสิ่งปลูกสร้าง หรือบูรณะศาสนสถานในพระนครแห่งนี้มากขึ้นตามไปด้วย สอดคล้องกับบันทึกของเยเร เมียส ฟาน ฟลิตที่ระบุว่า “ทำให้สยามเกิดความมั่งคั่ง โอ้อ่า และมีชื่อเสียง” (ศุภวัณย์ เกษมศรี (แปล), 2563, หน้า 73)

ในช่วงท้ายรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ข้อมูลถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในระหว่างสมเด็จพระเอกาทศรถกับเจ้าฟ้าสุทัศน์ ผู้เป็น พระราชโอรส และดำรงตำแหน่งเป็นพระมหาอุปราชอยู่ในขณะนั้น เข้ามากราบทูลขอพิจารณาคนอก จึงเป็นเหตุให้สมเด็จพระเอกาทศรถทรงตรัสว่า คิดจะขบถหรือ พระมหาอุปราชทรงเกรงกลัวพระราชบิดา เมื่อกลับถึงพระราชวังบวรสถานมงคลจึงเสวยยาพิษสวรรคต (พันจันทนุมาศ (เจิม), 2559, หน้า 260) จากข้อความที่ระบุในพระราชพงศาวดารดูจะไม่สมเหตุสมผลหากพิจารณาในรายละเอียดแล้วด้วยเหตุผล เพราะที่มาของการไม่ไว้วางพระทัยของสมเด็จพระเอกาทศรถอาจเข้าใจได้ว่าการขอพระบรมราชานุญาต

ในการพิจารณาคนออกดูจะเป็นความต้องการมีอำนาจที่มากขึ้นในการควบคุมดูแลกำลังคน แต่กระนั้น เจ้าฟ้าสุทัศน์ทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชผู้มีสิทธิธรรมในการสืบทอดราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา จึงไม่สมเหตุผลที่ต้องเสวยยาพิษเพียงเพราะเหตุตั้งที่พระราชพงศาวดารได้ให้ไว้ อย่างไรก็ตามจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถแสดงให้เห็นว่า การเมืองภายในราชสำนักอยุธยา กำลังอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่มีเสถียรภาพอีกครั้ง แม้ว่าสมเด็จพระเอกาทศรถจะทรงพยายามแก้ไขปรับปรุง การปกครองควบคุมกำลังคนทั่วราชอาณาจักร

3. บทสรุป

จากหลักฐานทั้งหมดที่กล่าวมาในข้างต้น นำมาซึ่งข้อสรุปเบื้องต้นในแง่ของสถานการณ์ทางการเมืองและสภาพเศรษฐกิจรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถได้ ดังนี้

สภาพเศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยารัชสมัยดังกล่าว จะพบว่าทรงมีการตั้งพระราชกำหนดเรียกเก็บภาษีอากรเพิ่มขึ้น ทำให้กลุ่มชนชั้นปกครองมีความมั่งคั่งเพิ่มมากขึ้นอย่างมหาศาล การกระทำนี้คงเกิดขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจการค้าของกรุงศรีอยุธยาที่เติบโตขึ้นอย่างมากจากการกลับมาเปิดเอกราชในการปกครองตนเองและดำเนินเศรษฐกิจได้อย่างเต็มรูปแบบ การค้าผ่านระบบบรรณาการกับจีน การค้ากับบริษัทของฮอลันดา Vereenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C) ที่เติบโตขึ้น รวมถึงมีการเจริญสัมพันธ์ทางการทูตกับฮอลันดาอย่างเป็นทางการ สะท้อนให้เห็นว่าสมเด็จพระเอกาทศรถทรงให้ความสำคัญกับการค้าทางตะวันตกมากยิ่งขึ้น และมีความต้องการสินค้าฟุ่มเฟือยมากขึ้นไปด้วยตามความมั่งคั่งของราชสำนักที่มีมากขึ้นเช่นกัน

สถานการณ์ทางการเมืองหลังสมเด็จพระนเรศวรสวรรคต อาจดูเป็นเหตุการณ์สวรรคตด้วยพระอาการประชวร แต่มีอีกแง่มุมหนึ่งที่ทำให้วิเคราะห์ หรือตั้งข้อสังเกตได้ว่า อาจเกิดการรัฐประหารภายในระหว่างสมเด็จพระเอกาทศรถกับสมเด็จพระนเรศวรหรือไม่ จากการที่พระราชพงศาวดารฝ่ายไทยใช้คำเรียกการขึ้นครองราชสมบัติของสมเด็จพระเอกาทศรถว่า ปราบดาภิเศก แต่ทั้งนี้หลักฐานพงศาวดารที่กล่าวถึงก็นับเป็นหลักฐานในชั้นหลังที่มีการชำระขึ้นในสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ จึงอาจยังมีข้อสังเกตถึงความถูกต้องของหลักฐานที่มีการชำระหลังเหตุการณ์นับศตวรรษ จำเป็นต้องมีการศึกษาหาหลักฐานต่อไปในอนาคตเพื่อความกระจ่างชัด

สภาพการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถมีเสถียรภาพสูงขึ้นในช่วงต้นเนื่องจากสมเด็จพระเอกาทศรถทรงให้ความสำคัญกับการชำระกฎหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมในกรุงศรีอยุธยาใหม่หลังการฟื้นฟูจากภาวะสงครามกับหงสาวดีและอาณาจักรข้างเคียงที่ยึดเอามาแต่รัชกาลก่อน ขณะเดียวกันยังทรงพยายามลดความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างอาณาจักรด้วยการเปลี่ยนสงครามเป็นการเจริญสัมพันธ์ไมตรีระหว่างอาณาจักรเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังมีการออกกฎหมายควบคุมกำลังคนภายใต้อาณาจักรอยุธยาอย่างเข้มงวด สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตสังคม ผู้คนในอยุธยาที่

ขยายตัวขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ อันสืบเนื่องจากการแพร่ระบาดของโรคจำนวนมากเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา การกระทำดังกล่าวของสมเด็จพระเอกาทศรถสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการบริหาร และควบคุมสถานการณ์ทางการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยามากกว่าการให้ความสำคัญกับการแผ่อำนาจ ออกสู่ภายนอกอาณาจักรเหมือนเช่นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร

ด้วยสภาพเศรษฐกิจที่เจริญเติบโตและสถานการณ์ทางการเมืองในบริบทที่แตกต่างไปจากเดิม ความต้องการควบคุมกำลังคนมากขึ้นของกลุ่มชนชั้นปกครองเพื่อนำกำลังคนในความดูแลมาขับเคลื่อน กลไกการค้าผ่านการหาสินค้าของป่า ฯลฯ อาจเป็นหนึ่งในเหตุผลที่ก่อให้เกิดผลเสียในด้านกำลังคนที่ไม่ อยากร่วมแรงงานไพร่ให้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในทางหนึ่ง ทั้งยังสร้างความไม่พอใจให้แก่ชาวต่างชาติ ดังที่ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต บันทึกไว้ในช่วงหลังรัชสมัยดังกล่าว ในทางการเมืองช่วงปลายรัชสมัยกลับเริ่ม แสดงถึงความไม่มีเสถียรภาพอีกครั้งจากความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในราชสำนัก สิ่งเหล่านี้แม้สมเด็จพระเอกา ทศรถจะทรงพยายามแก้ไขมาแต่ต้นรัชกาล แต่ก็ไม่อาจทำให้มีเสถียรภาพได้นาน เนื่องจากความมั่งคั่งที่มี มากขึ้นของกลุ่มชนชั้นปกครอง ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ไปจนถึงขุนนางนำไปสู่การมีความมั่งคั่งทั้งในทาง กำลังคนและทรัพย์สิน อาจกลายเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่ทำให้อำนาจของวังหลวงถูกท้าทายได้ง่ายขึ้น เช่นเดียวกัน ดังจะสังเกตได้จากเหตุการณ์รัฐประหารที่เกิดขึ้นหลังรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นต้นไป จะมีบุคคลสำคัญที่ก้าวขึ้นมาแย่งอำนาจจากวังหลวงได้ โดยมีสถานะเป็นขุนนางมาก่อนหรือผู้มีสถานะทาง สังคม เช่น สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นต้น

เมื่อวิเคราะห์ภาพรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและการเมืองของ กรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยดังกล่าว ทำให้เห็นภาพรวมได้ว่าเศรษฐกิจการค้าโดยภาพรวมของราชอาณาจักร กลับมาฟื้นตัวอีกครั้งหลังจากสภาวะสงครามติดพันยาวนานมาตั้งแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2112 ทั้งนี้จะพบว่าการเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูขึ้นส่งผลต่อพัฒนาการทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัย สมเด็จพระเอกาทศรถที่จะทรงพยายามดึงผลประโยชน์การค้าเข้าสู่ส่วนกลางหรือกลุ่มชนชั้นปกครองด้วย การตรากฎหมายอันส่งเสริมความมั่งคั่งให้แก่กลุ่มชนชั้นปกครองกรุงศรีอยุธยา และราชสำนัก จึงทำให้ ความมั่งคั่งเกิดขึ้นแก่กลุ่มบุคคลดังกล่าวมากขึ้น รวมไปถึงการมีอำนาจมากขึ้นของกลุ่มชนชั้นปกครอง ตั้งแต่ขุนนางระดับสูงไปจนถึงกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจของอยุธยาตั้งแต่รัชสมัย สมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางการเมืองของอยุธยา อันยังผลให้เกิด กลุ่มผู้มีอำนาจขยายตัวออกไปเป็นวงกว้างมากขึ้นนอกเหนือจากกลุ่มเชื้อพระวงศ์ ดังจะพบหลักฐานได้ใน รัชกาลหลังจากนี้เป็นต้นไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2513). เอกสารของฮอลันดา สมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-

2185. ม.ป.ท

กรมศิลปากร. (2541). เอกสารของฮอลันดา สมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-

2185. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

โครงการสืบสารมรดกวัฒนธรรมไทย. (2542). พระราชพิธีบรมราชาภิเษก. กรุงเทพฯ : คอมแพคท์
พรีน, หน้า 19

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2563). ประวัติศาสตร์อยุธยา ห้าศตวรรษสู่โลกใหม่.

กรุงเทพฯ : มติชน

ตรงใจ หุตางกูร. (2561). การปรับแก้เทียบศักราช และ การอธิบายความ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

ฉบับหลวงประเสริฐ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศักดิ์โสภารการพิมพ์

นายต่อ (แปล). (2562). มหาราชวงศ์ พงษาวดารพม่า. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตีบุ๊กส์

ปรีดี พิศภูมิวิถี. (2561). สยามศึกษาในสายตาชาวฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

พันจันทนุมาศ (เจิม). (2559). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). นนทบุรี:
ศรีปัญญา

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ. (2554). นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพฯ: อักษร
สัมพันธ์, หน้า 126 - 128

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2559). หมิงสี่อู่-ซิงสี่อู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ตอนว่า
ด้วย สยาม และ หนังสือระยะทางราชทูตไปกรุงปักกิ่ง ประเทศจีน ตั้งแต่ ณ เดือน 8 ปีกุญตรี
ศกและปี ขวดจัตวาศก ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระอินทรมนตรี
แย้ม ได้เรียบเรียง ไว้ในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ. มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระ
ราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพ รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ
วันที่ 2 เมษายน 2558.

ศุภวัฒน์ เกษมศรี (พลตรี หม่อมราชวงศ์ ; แปล). (2563). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเร
เมียส ฟาน ฟลิต. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกใช้น้ำจากสระน้ำวัดอโยธยา เป็นแหล่งน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. 2454 และ พ.ศ. 2468

An Investigation of the Factors Influencing the Adoption of Wat Ayothaya Pond Water as a Consecrated Water Source in 1911 and 1925 Coronations

วสวัตดี เนตรประหาร / Wasawat Netprahas

นักศึกษาปริญญาตรีสาขาวิชาพัฒนาสังคมเมือง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
Undergraduate Student of the Urban Development Program, Faculty of the Humanities and Social Science,
Phranakhon Rajabhat University

วันที่รับบทความ 28 เมษายน 2566 / แก้ไขบทความ 10 มกราคม 2567 / ตอรับบทความ 11 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงปัจจัยการเลือกใช้น้ำจากสระน้ำวัดอโยธยาเป็นแหล่งน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จากผลการศึกษาพบว่า สระน้ำวัดอโยธยาได้ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2454 เป็นครั้งแรก และครั้งสุดท้ายในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2468 ปัจจัยสำคัญที่มีการคัดเลือกใช้น้ำจากสระน้ำวัดอโยธยามีทั้งหมด 3 ปัจจัย คือ (1) ความสำคัญของพระอารามวัดอโยธยามีการสร้างในช่วงสมัยก่อนการสถาปนารุงศรีอยุธยา ในพื้นที่เขตพระราชวังเดิมในสมัยยังเป็นเมืองอโยธยา อีกทั้งมีพระราชอาคันตุกะเป็นผู้ปกครองวัดสันนิษฐานได้ว่าวัดนี้น่าจะเป็นพระอารามหลวง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา (2) ตำนานความเชื่อและความเป็นสระน้ำประจำพระอารามของรัฐโบราณ ซึ่งมีคำบอกเล่าขานกันว่า น้ำในสระนี้ได้ใช้พิธีกรรมเกี่ยวกับศาสตร์อาถรรพ์ในสมัยโบราณ และเป็นสระน้ำที่อยู่ภายในพระอาราม ซึ่งเป็นพระอารามสำคัญของเมืองอโยธยา (3) ความเป็นมงคลนาม เนื่องจากชื่อของพระอารามวัดอโยธยา มีความหมายว่า “ไม่อาจพิชิตได้ หรือชนะได้” และยังมีความสัมพันธ์กับชื่อบ้านนามเมืองในสมัยโบราณ คือ เมืองอโยธยา และสระน้ำนี้เป็นสระน้ำโบราณที่อยู่คู่กับพระอารามมาแต่เนิ่นนาน เช่นเดียวกับหนองโสน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ถูกผันกับการสถาปนารุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1893

คำสำคัญ: การศึกษาปัจจัย สระน้ำวัดอโยธยา น้ำอภิเชก พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

Abstract

This article aims to scrutinise the factors affecting the adoption of Wat Ayothaya pond as a consecrated water source in coronations. The study reveals that Wat Ayothaya pond was initially used at the coronation of King Rama VI in 1911 and the coronation of King Rama VII in 1925 for the last time. Major factors for the use of pond water from Wat Ayothaya is categorised into three aspects which are (1) the importance of the monastery— Wat Ayothaya was built during the establishment of Ayutthaya Kingdom in which the area of the temple covers the ancient royal palace from early Ayutthaya period. In addition, there was a patriarch governing the temple which can be assume that the temple was under the royal patronage in Ayutthaya period. (2) Mythical beliefs and the status of the pond as a part of ancient kingdom monastery which orally stated that the pool might had been used in ancient weaponry rituals within the monastery that is the important temple of Ayothaya. (3) Auspicious name by the association of temple with the archaic state name "Ayothaya" mean unconquerable state and the pond stood alongside the temple relentlessly as Nong Sa Noa where it related to the establishment of the kingdom in 1350.

Keywords: Factor analysis, Wat Ayothaya Pond, Consecrated Water, Coronation

บทนำ

ราชประเพณีที่สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช เมื่อ พ.ศ. 2454 คือ การที่หัวเมืองมณฑลต่าง ๆ จะทำการพลีกรรมน้ำจากแหล่งน้ำอันมีชื่อเป็นสิริมงคลเพื่อนำไปเสกทำน้ำพระกระยาसनถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชในครั้งนั้น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2468)

วัดศรีอยุธยา หรือ วัดอยุธยา (วัดเดิม) ตั้งอยู่ตำบลหันตรา อำเภอมะนัง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นใน ศักราช 360 ตามข้อความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารเหนือ โดยกล่าวว่าพระเจ้าหลวงได้ทรงยกวัง เป็นวัดแล้วพระราชทานนามว่า วัดเดิม (คณะกรรมการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, 2542, หน้า 108) บริเวณริมถนนเทศบาลเมืองอยุธยา มีสระน้ำโบราณขนาดใหญ่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัดในหนังสือโคลงลิลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์ราชมหากัณฑ์ (เล่มต้น) ในบทเชิญน้ำอภิเษก ได้มีการระบุว่า มีการนำน้ำจากสระแห่งนี้ไปใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2468 ในปัจจุบันยังขาดการศึกษาถึงความสำคัญของสระน้ำตลอดจนถึงปัจจัยการพิจารณาคัดเลือกสระน้ำจากวัดอยุธยาไปใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้เริ่มทำการค้นคว้าเรื่องแหล่งน้ำอภิเชกซึ่งใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นประวัติแหล่งน้ำอภิเชกที่เคยใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในอดีต ตั้งแต่งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. 2454 ที่สูญหายตลอดจนขาดความรู้จากผู้คนในปัจจุบัน เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการใช้ในการค้นคว้า

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยการพิจารณาเลือกใช้น้ำจากสระน้ำของวัดอโยธยาไปทำน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นการแสดงถึงความสำคัญของวัดอโยธยาที่ผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยอดีต ความสำคัญของการถวายน้ำอภิเชก คือ เป็นการเผยแพร่พระบารมีของพระมหากษัตริย์ไปทั่วทั้ง 8 ทิศ เป็นการแสดงออกถึงการมีพระมหากษัตริย์ พระองค์ใหม่ อีกทั้งเป็นการแสดงถึงพระราชภาระของพระมหากษัตริย์ที่ต้องทรงปกครองเกื้อกูลประชาราษฎร์ในแผ่นดินของพระองค์ให้มีความผาสุกสวัสดิ (โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย, 2542, หน้า 19)

1.การใช้น้ำจากสระวัดอโยธยาในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 1-6

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 ไม่ปรากฏการใช้น้ำจากสระน้ำวัดอโยธยาในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก หลักฐานการใช้น้ำในพระราชพิธีในราชสำนักรัตนโกสินทร์ที่เก่าแก่ที่สุด คือ หมายรับสั่งในพระราชพิธีอุปราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เมื่อ พ.ศ. 2349 ซึ่งได้ระบุให้พนักงานชาวน้ำไปรับน้ำมาจากมหาตเล็ก บรรจุในหม้อทอง หม้อนาก หม้อเงิน และหม้อสัมฤทธิ์ สำหรับถวายสรในพระราชพิธี (คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2545, หน้า 33) เมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2411 ซึ่งเป็นการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรกได้มีตราสาสน์สั่งให้พระยาเมืองทั้ง 5 ออกไปตักน้ำสำคัญทั้ง 5 ปรากฏอยู่ในหนังสือเทศาภิบาลเล่ม 7 แผ่นที่ 41 ลงวันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 128 รวมถึงให้คณะกรรมการเมืองสุพรรณบุรีตักน้ำจากสระทั้ง 4 ของเมืองสุพรรณบุรีโดยมอบให้ขุนคณางานำส่งเข้ากรุงเทพมหานครให้ทันการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (เทศาภิบาลเล่ม 7 แผ่นที่ 41 วันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 128, หน้า 151)

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2453 ซึ่งเป็นพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรก ได้มีการใช้น้ำจากแม่น้ำสำคัญทั้ง 5 ในราชอาณาจักรไทย สระทั้ง 4 ของจังหวัดสุพรรณบุรี รวมถึงมีการใช้น้ำจากมัยมประเทศ คือ น้ำจากประเทศอินเดีย 5 สาย คือ

1. แม่น้ำคงคา
2. แม่น้ำยมุนา
3. แม่น้ำจิรวดี

4. แม่น้ำสรภู

5. แม่น้ำมัท (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ, 2466, หน้า 26)

ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดักมาจากประเทศอินเดียในคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองอินเดีย เมื่อ พ.ศ. 2414 และโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นำน้ำมาเจือผสมเป็นน้ำสร้างพระมูรธาภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2416 ด้วยจะเห็นได้ว่าไม่มีการนำน้ำจากสระน้ำวัดโยธยาไปเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งการพิจารณาหาน้ำจากแม่น้ำทั้ง 5 นี้ แม้ในช่วงพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 จะยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการใช้น้ำจากแหล่งน้ำใดบ้าง แต่การพิจารณาเลือกใช้น้ำทั้ง 5 ตลอดจนถึงน้ำจากสระทั้ง 4 ของสุพรรณบุรีนั้นเป็นการผสมผสานและล่อกล้นทางประเพณีความเชื่อ ซึ่งการใช้น้ำจากแหล่งน้ำทั้ง 5 ในประเทศไทยนั้นเป็นการรับคติความเชื่อของชาวอินเดีย โดยให้พ้องกับความหมายของการอภิเษกซึ่งแปลว่า “การรดน้ำ” โดยมีรากมาจากการพิธีราชสุริยะที่ต้องมีการสร้างมูรธาภิเษกซึ่งต้องมีการดักน้ำจากแหล่งน้ำอันเป็นมงคลต่าง ๆ มาผสมกัน การใช้น้ำจากแม่น้ำทั้ง 5 นั้น เนื่องจากตามตำนานกล่าวว่าแม่น้ำทั้ง 5 มีต้นกำเนิดมาจากเขาไกรลาส อันเป็นที่ประทับของพระอิศวรซึ่งเป็นมหาเทพองค์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ (คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก, 2562, <http://phralan.in.th>) ซึ่งเป็นการเริ่มใช้ครั้งแรกในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ไม่ปรากฏหลักฐาน การใช้น้ำจากแม่น้ำทั้ง 5 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนการใช้น้ำจากสระทั้ง 4 ของสุพรรณบุรีนั้น เป็นการผสมผสานราชประเพณีสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายเป็นเชิงอรรถไว้ท้ายเรื่องราวการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่า การใช้น้ำจากสระทั้ง 4 ของ จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น เป็นการใช้สืบทอดจากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชเจ้าสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งปรากฏไว้ในสำเนาท้องตราสาส์นดักน้ำในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งนั้น ซึ่งหอพระสมุดหลวงได้รวบรวมเอาไว้ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2511, หน้า 27)

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นครั้งแรกที่มีการดักน้ำจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั่วราชอาณาจักร พร้อมทั้งพระราชพิธีเสกทำน้ำพระกระยาสำนักร่วมกันทุกมณฑลในราชอาณาจักร ในส่วนของมณฑลกรุงเก่าได้ตั้งการพระราชพิธีในวันที่ 8 – 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2454 ซึ่งเป็นพระราชพิธีในส่วนแรก คือ การเสกน้ำที่มหาเจดีย์สถานอันเป็นหลักของมหานครโบราณในส่วนของมณฑลกรุงเก่า ได้ตั้งการพระราชพิธีเสกทำน้ำพระกระยาสำนัที่พระมณฑปพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร จังหวัดสระบุรี ในหนังสือพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ของหม่อมราชวงศ์แสงสุริย์ ลดาวัลย์ ได้ระบุว่า มณฑลกรุงเก่าได้ใช้น้ำสร้าง

รอยพระพุทธรูป และน้ำจากแม่น้ำป่าสัก บ้านท่าราบ จังหวัดสระบุรี เป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเษก และน้ำอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชครั้งนั้น (หม่อมราชวงศ์แสงสุรย์ ลดาวัลย์, 2527, หน้า 4) ไม่มีการระบุว่าใช้น้ำจากสระน้ำวัดโยธยา แต่ได้มีการตั้งข้อสังเกตว่า ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชครั้งนั้น คงมีการใช้น้ำจากสระน้ำวัดโยธยาเป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเษก และน้ำอภิเษกด้วยเนื่องจากการตักน้ำในส่วนของภูมิภาคนั้นย่อมมีการตักน้ำจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หลายแหล่ง แล้วนำมาเสกร่วมกันในมณฑลพระราชพิธี ปัจจุบันเอกสารการทำน้ำพระกระยาसन เมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชรัชกาลที่ 6 ได้สูญหายไปจากเหตุการณ์ระเบิดถล่มลงสู่บ้านพายัพในเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พ.ศ. 2493 ทางกระทรวงมหาดไทยได้ออกคำสั่งให้จังหวัดต่าง ๆ ซึ่งเคยประกอบ พระราชพิธีเสกทำน้ำพระกระยาसनในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2468 ทำการคัดสำเนาเอกสารเดิมที่เก็บรักษาไว้ ที่ศาลากลางจังหวัดหรือที่ทำการมณฑลเทศาภิบาลเดิมส่งมาให้กรุงเทพมหานครเพื่อเป็นหลักฐานการปฏิบัติสำหรับงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในครั้งนั้น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดจันทบุรี, 2493) แต่อย่างไรก็ตามในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. 2493 การใช้งานแหล่งน้ำอภิเษกสำหรับงานพระราชพิธี บรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 9 มีความแตกต่างจากงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. 2454 และ งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. 2468 ตรงที่มีการใช้งานแหล่งน้ำอภิเษกเฉพาะจังหวัดที่เป็นสถานที่ตั้งประกอบพิธีเสกทำน้ำอภิเษกจำนวนทั้งสิ้น 18 จังหวัดเท่านั้น ในกรณีนี้เดิมเมื่อครั้งเป็นมณฑลอยุธยา ได้ตั้งพระราชพิธีเสกทำน้ำพระกระยาसनที่พระมณฑปพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี ในงานพิธีเสกทำน้ำอภิเษก เมื่อ พ.ศ. 2493 จึงใช้น้ำจากจังหวัดสระบุรีเพียงแห่งเดียว (กำหนดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช และพระราชพิธีเฉลิม พระราชมณเฑียร พ.ศ. 2493, หน้า 1942) เอกสารหลักฐานการทำน้ำอภิเษกซึ่งจะมีการระบุรายชื่อแหล่งน้ำอภิเษกในสมัยเป็นมณฑลอยุธยาจึงสูญหายทั้งหมด

ในปัจจุบันเอกสารการทำน้ำอภิเษกในสมัยยังเป็นมณฑลเทศาภิบาลที่ยังหลงเหลือเท่าที่สามารถจะสืบค้นได้ในปัจจุบันมีตัวอย่าง เช่น เอกสารรายงานของคณะสงฆ์มณฑลจันทบุรี ในการพระราชพิธีเสกทำน้ำพระกระยาसन ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช เมื่อวันที่ 16-19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2454 (มณฑลจันทบุรีและปภินคคดี, 2515, หน้า 60), เอกสารราชการมณฑลภูเก็ต ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดตรัง, 2468) และสำเนาเอกสารคำสั่งของสมุหเทศาภิบาลมณฑลสุราษฎร์ธานี สั่งการตั้งพิธีพลีกรรมตักน้ำ ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 (หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, 2493) พิจารณาจากสำเนาเอกสารที่ยังหลงเหลือพบว่า แหล่งน้ำที่ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2468 ได้ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2454 มาแล้วทั้งสิ้น จึงอนุมานได้ว่า การใช้น้ำจากสระน้ำวัดอโยธยา จึงควรเริ่มต้นที่งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. 2454 เป็นครั้งแรก

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

อย่างไรก็ตามในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2468 ได้มีการนำน้ำจากสระน้ำวัดอโยธยา เป็น 1 ใน 4 แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีรายละเอียดตามที่ปรากฏอยู่ในหนังสือโคลงกลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษก สัปตมะราชมหาจักรีวงศ์ (เล่มต้น) ความว่า

๑ น้ำสร่งพุทธรบาท, น้ำ	ศรีอโยธ ยาเอย
น้ำพระนัญเชิง,	โปรด สัตว์ด้วย
หนองโสน, ชะโยชะโลตม์	ชะเลชุบ ศรแล
ท่าราบ, จักรศรีชัย	ชะเยศเกื้อถวัลยะกรรม ฯ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2472, หน้า 30)

จากการค้นคว้าของคณะผู้ศึกษา พบว่าหนังสือโคลงกลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษก สัปตมะราชมหาจักรีวงศ์ (เล่มต้น) เป็นเอกสารชิ้นเดียวที่มีการระบุถึงความสำคัญของสระน้ำวัดอโยธยา ในมิติของการเป็นแหล่งน้ำอภิเษกประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. การศึกษาปัจจัยการเลือกใช้น้ำจากสระน้ำของวัดอโยธยาเป็นแหล่งน้ำอภิเษก

สระน้ำวัดอโยธยา หรือวัดเดิมนั้นตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดโดยตั้งอยู่หลังเขตสังฆาวาสอยู่ริมถนนเทศบาลเมืองอโยธยา จากการลงพื้นที่สำรวจเก็บข้อมูลนั้นพบว่า สระน้ำนั้นมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาด 30×50 เมตร น้ำภายในสระยังมีคงเต็มแม้ในช่วงฤดูแล้งจากการเก็บข้อมูลสระน้ำวัดอโยธยาแห่งนี้เป็นสระสำคัญที่อยู่คู่กับวัดอโยธยามาอย่างยาวนาน การศึกษาปัจจัยการเลือกใช้น้ำจากสระน้ำของวัดอโยธยานั้นได้มีการการศึกษาโดยอยู่บนพื้นฐานของความเป็นแหล่งน้ำที่มีชื่ออันเป็นสิริมงคล (วสวัตดี เนตรประหาส, 2565, หน้า 32) รวมถึงความผูกพันกับชื่อบ้านนามเมืองในสมัยเป็นรัฐโบราณ

มูลเหตุที่ 1 ความสำคัญของพระอาราม

วัดอโยธยา หรืออีกชื่อ คือ วัดเดิมนั้น เป็นวัดสำคัญที่มาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในเขตเมืองโบราณที่มีชื่อว่า “เมืองอโยธยา” ซึ่งในพระราชพงศาวดารเหนือได้กล่าวว่า พระมหาเถรไถยลายได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุในพระเจดีย์ของวัดอโยธยาแห่งนี้ด้วย

ภาพที่ 1 พระเจดีย์ประธานของวัดโยธยา (วัดเดิม)

ที่มา : <https://go.ayutthaya.go.th>,

บทบาทของวัดโยธยาในช่วงที่เป็นเมืองโยธยาเดิมนั้น ไม่มีรายละเอียดที่ชัดเจน ความสำคัญของวัดโยธยา เริ่มปรากฏขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในทำเนียบคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ให้รายละเอียดว่า วัดโยธยาแห่งนี้ มีพระราชกณะประจำอยู่วัดโยธยา ซึ่งปรากฏชื่อสมณศักดิ์ “พระพากลเถร” อยู่วัดศรีอยุธยา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2518, หน้า 22) โดยขึ้นตรงกับสมเด็จพระสังฆราชาธิบดี วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า วัดโยธยาหรือในชื่อสมัยนั้นเรียกว่า “วัดศรีอยุธยา” นั้น เป็นพระอารามสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา แม้ไม่ได้ถูกจัดอยู่ในกลุ่มพระอารามหลวงสำคัญในสมัยนั้น แต่การมีพระราชกณะจำพรรษาอยู่นั้นเป็นเครื่องที่แสดงถึงความสำคัญของวัดโยธยาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างดี อีกทั้งวัดโยธยายังเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอู่หมพรได้ทรงมาผนวชเป็นพระภิกษุ ก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปประทับจำพรรษา ณ วัดประดู่ เมื่อพ.ศ. 2301 (ประชุมพงศาวดารเล่ม 39 ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2512, หน้า 276) วัดโยธยานั้นสันนิษฐานได้ว่า สถานะของวัดแห่งนี้ น่าจะเป็นพระอารามหลวงที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งพิจารณาจากการที่พระราชกณะเป็นเจ้าอาวาส วัด รวมถึงพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมาผนวชที่วัดนี้ แต่ในคำให้การของขุนหลวงหาวัด กลับไม่ได้ระบุว่า วัดโยธยาเป็นพระอารามหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา

มูลเหตุที่ 2 ตำนานความเชื่อและความเป็นสระน้ำประจำพระอารามของรัฐโบราณ

สระน้ำแห่งนี้มีตำนานเล่าขานเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องพิธีกรรมการเสกอาวูธในสมัยโบราณ โดยได้ทำการสัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ปัญญาพล (ปัญญาพล) เจ้าอาวาสวัดอโยธยา เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2564 มีรายละเอียดดังนี้

“สระน้ำนี้เป็นสระน้ำที่มีน้ำเต็มอยู่ตลอดเวลาทั้งฤดูร้อน และฤดูแล้ง ในอดีต วัดอโยธยาและพื้นที่ใกล้เคียงมีสระน้ำ และบึงใหญ่มากมาย แต่ในช่วงระหว่างปี 2519-2529 มีการขยายตัวของชุมชน และพื้นที่ใกล้เคียงทำให้สระน้ำน้อยใหญ่ ในบริเวณรอบด้านถูกถมไปเป็นจำนวนมาก โดยสระน้ำวัดอโยธยาสระนี้ คือ ตัวแทนของสระน้ำน้อยใหญ่ ที่สำคัญที่สุดเนื่องจากเป็นสระน้ำที่เคยใช้ในพระราชพิธี ตามคำบอกเล่าของผู้คนในอดีตจะใช้เป็นสระที่ประกอบพิธีกรรมเสกอาวูธในสมัยโบราณ”

(พระครูสังฆรักษ์ปัญญาพล, 2564, 27 พฤษภาคม)

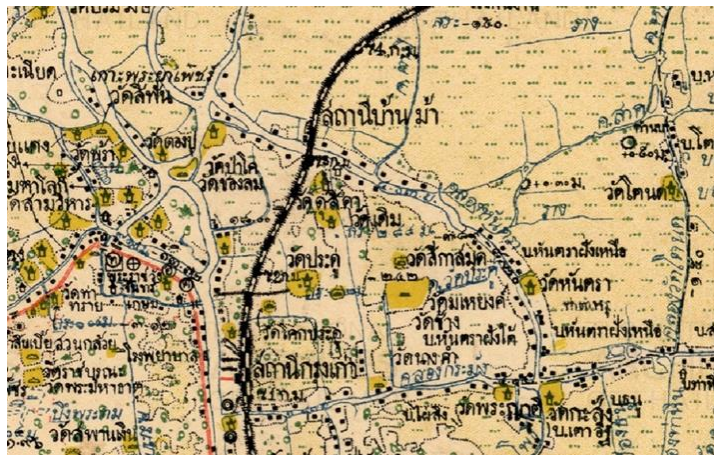
จากการสัมภาษณ์นั้นทำให้เห็นรายละเอียดเพิ่มเติมอีกว่า สระนี้มีความสำคัญในทางพิธีกรรม การเสกอาวูธในสมัยโบราณ ซึ่งรายละเอียดพิธีกรรมการเสกอาวูธนั้นจะใช้น้ำเป็นองค์ประกอบ ในการชุปล้างอาวูธให้มีความบริสุทธิ์ ซึ่งโดยปกติแล้วพิธีกรรมนี้จะถูกสงวนไว้เป็นพิธีกรรมของราชสำนัก ซึ่งเรียกชื่อพิธีกรรมนี้ว่า “การลงเครื่องพระพิชัยสงคราม” ซึ่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยานี้มีสระที่ใช้ ประกอบพิธีกรรมในลักษณะอีกที่หนึ่ง คือที่วัดตูม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคย ประกอบพิธีกรรมชุปล้างพระแสงราชศัสตรา ที่วัดตูมเมื่อ พ.ศ. 2451 โดยมีพระครูเลื่อง พระญาณไตรโลก พระสุวรรณวิมลศีล พระครูวัดหน้าพระเมรุ พระครูวัดขุนญวน เป็นผู้ประกอบพิธี (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2493, หน้าที่ 40) และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีการประกอบพิธีลงเครื่องพระพิชัยสงครามอีกครั้ง ในการจาริกยันต์ พระคาถาลงบนธงชัยราชกระบี่ยุทธร และธงชัยพระครุฑพ่าห์น้อย เมื่อ พ.ศ. 2454 โดยมี พระครูสุทธธรรมสมาจาร วัดประดู่เป็นผู้จาริกยันต์พระคาถา (ธงพระกระบี่ยุทธรพระครุฑพ่าห์น้อย แลพระแสงศรกำลักราช, 2554, หน้าที่ 5) พิธีกรรมลงเครื่องพระพิชัยสงครามนั้นต้องใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์สำหรับ ผสมว่านยาเพื่อลบถม บนพระแสงส่วนหนึ่ง และน้ำสำหรับการชุบพระแสงส่วนหนึ่ง คุณณัฏฐ์ ทองคำ ผู้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับคติชนวิทยา และประเพณีความเชื่อได้ให้รายละเอียดว่า การลงเครื่อง พระพิชัยสงคราม ชุบพระแสงนี้ เป็นตำราเก่าแก่ของวัดประดู่ทรงธรรมมาแต่โบราณ (ณัฏฐ์ ทองคำ, 2566, 18 เมษายน) จากคำบอกเล่าที่เล่าขานเป็นเชิงมุขปาฐะในท้องถิ่นทำให้เห็นถึงความสำคัญของ สระน้ำวัดอโยธยาในแง่มุมมิติในทางด้านพิธีกรรม ซึ่งแม้จะไม่ค้นพบหลักฐานที่จะเชื่อมโยงให้เห็นถึง

การประกอบพิธีกรรมของราชสำนักที่มีการนำน้ำจากสระน้ำวัดอโยธยาไปใช้ประกอบพิธีกรรมในทางด้าน ศาสตราวุธก็ตาม

แต่จากการศึกษาเปรียบเทียบแหล่งน้ำ แหล่งอื่น ๆ ที่ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในช่วง รัชกาลที่ 6 จนถึงรัชกาลที่ 7 พบว่า แหล่งน้ำสำคัญที่อยู่ประจำพระอาราม หรือศาสนสถานสำคัญ ซึ่งเป็นหัวใจของเมืองต่าง ๆ นั้นมักจะถูกพลีกรรมนำน้ำไปใช้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งปรากฏตัวอย่างตามมณฑลต่าง ๆ เช่น มณฑลนครสวรรค์ได้มีการใช้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา หน้าวัดพระบรมธาตุ จังหวัดชัยนาท (บุญชู เจนพนัส, 2493, หน้า 305) มณฑลสุราษฎร์ธานีได้มีการใช้น้ำ จากบ่อน้ำ วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, 2493) มณฑลมหาสารคามได้ใช้น้ำจากบ่อน้ำวัดพระธาตุข่อยแอ จังหวัดแพร่ (กระทรวงมหาดไทย, 2530, หน้า 105) มณฑลอุดรได้ใช้น้ำจากบ่อน้ำวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นต้น (กระทรวงมหาดไทย, 2542, หน้า 81) จะสังเกตได้ว่าแหล่งน้ำอภิเษกนั้นนอกเหนือจากตำนาน คำบอกเล่าที่เป็นการแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นการเสริมสร้างความสำคัญให้แหล่งน้ำนั้น ๆ มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ความศรัทธา ของผู้คนแล้วในทางด้านพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่ต้องมีการใช้น้ำเป็นสื่อกลางในการเปลี่ยนสถานะ และเป็นการชำระล้างให้บุคคลนั้นมีความบริสุทธิ์ เพื่อก้าวขึ้นสู่สถานะความเป็นพระมหากษัตริย์ ตามหลักของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (มิตรชัย กุลแสงเจริญ, 2549, หน้า 91) ดังนั้นแหล่งน้ำอภิเษก บางส่วนจึงมีความเชื่อมโยงผูกพันกับศาสนสถานสำคัญอันเป็นหัวใจสำคัญของรัฐโบราณในอดีต สอดคล้องกับหลักการสำคัญของการถวายน้ำอภิเษกที่เป็นการแสดงถึงการแผ่พระบารมีออกไปปกครอง ทั้ง 8 ทิศ แสดงความเป็นเจ้าเป็นใหญ่เหนือดินแดนทั้งปวง การเริ่มประเพณีที่ต้องมีการจัดหาน้ำอภิเษก จากแหล่งน้ำสำคัญต่าง ๆ หัวพระราชอาณาจักรนั้นเพื่อเป็นการแสดงถึงความเป็นรัฐชาติ (Nation State) ซึ่งเป็นผลจากการรวมศูนย์อำนาจการปกครองที่เคยกระจายตามหัวเมืองต่อ ๆ เข้าสู่ศูนย์กลาง คือ กรุงเทพมหานคร ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินพระบรมราชวิเทโศบายในการปกครองในช่วงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติอยู่สูงมาก ในช่วง รัชสมัยของพระองค์ (มนตรี อุมะวิชนี, 2527, หน้า 26)

วัดอโยธยา ซึ่งเป็นพระอารามเก่าแก่ที่มีการสร้างมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาซึ่งปรากฏตาม คำอธิบายในหนังสือเรื่องตำนานกรุงเก่าซึ่งเขียนเมื่อ พ.ศ. 2451 โดยพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) อุปราชมณฑลอยุธยา เมื่อครั้งยังมีบรรดาศักดิ์เป็นที่พระยาโบราณบุรานุรักษ์ ได้ให้รายละเอียดว่า วัดศรีอโยธยา ซึ่งมาภายหลังเรียกกันว่า “วัดเดิม” นั้นตั้งอยู่ในเขตเมืองกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นคำเรียก เมืองอโยธยาในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระยาโบราณ-ราชธานินทร์, 2508, หน้า 36) แสดงให้เห็นว่าในบรรดาข้าราชการที่รับราชการในมณฑลอยุธยา ในช่วงเวลานั้น ได้พิจารณาถึงความสำคัญของวัดอโยธยาว่า เป็นพระอารามที่มีความเก่าแก่ที่มีการสร้าง ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา จึงเป็นปัจจัยสำคัญอีก 1 ปัจจัยที่ทำให้สระน้ำวัดอโยธยาแห่งนี้ได้ถูก

คัดเลือกให้นำน้ำไปเสกทำน้ำอภิเชกถวายในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถึง 2 รัชกาล ภายหลังจากงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ทำให้รูปแบบการจัดงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีการปรับเปลี่ยนการใช้งานแหล่งน้ำอภิเชกจากในรูปแบบของมณฑลเทศาภิบาล มาเป็นจังหวัดต่าง ๆ จำนวนทั้งสิ้น 18 จังหวัดแทน ทำให้ความสำคัญของสระน้ำวัดอโยธยาในมิติของการเป็นแหล่งน้ำอภิเชกประจำมณฑลอยุธยาในอดีตจึงเลือนลางไปตามกาลเวลา

ภาพที่ 2 แผนที่มณฑลกรุงเก่า

จะสังเกตเห็นว่ามีการระบุตำแหน่งสระน้ำอยู่บริเวณใต้วัดเดิม โดยสระมีความลึกที่ 2.88 เมตร
ที่ป่า สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ [แผนที่]

ภาพที่ 3 สระน้ำวัดอโยธยาในปัจจุบัน บันทึกภาพเมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2564
ที่มา พร้อม บุญปกครอง [ภาพถ่าย]

มูลเหตุที่ 3 ความเป็นมงคลนามของชื่อพระอาราม

ความเป็นสิริมงคลของแหล่งน้ำนั้นว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการพิจารณาเลือกใช้แหล่งน้ำจากสถานที่นั้น ๆ เป็นน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ซึ่งความเป็นมงคลนามของแหล่งน้ำ วัดอโยธยานั้น คือ ชื่อของพระอารามที่สัมพันธ์กับชื่อบ้านนามเมืองในอดีต ซึ่งคำว่า “อโยธยา” นั้นแปลว่า “ไม่อาจพิชิตได้ หรือไม่อาจเอาชนะได้” (Ayodhya, Ayodhya: 26 definitions, 2021, <https://www.wisdomlib.org/>) อีกทั้งเมื่อได้พิจารณาโดยภาพรวมอีกจึงพบว่า การคัดเลือกแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาสำหรับใช้เป็นน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้นแบ่งออกเป็น 2 จำพวก คือ

จำพวกที่ 1 จากสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์เป็นสิริมงคล ประกอบไปด้วย

1. แม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์
2. แม่น้ำป่าสักหน้าวัดพนัญเชิงวรวิหาร

จำพวกที่ 2 จากสถานที่อันผูกพันกับชื่อบ้านนามเมืองในสมัยโบราณ ประกอบไปด้วย

3. น้ำจากสระน้ำวัดอโยธยา
4. น้ำจากหนองโสน

น้ำจากสระน้ำวัดอโยธยานั้นจัดอยู่ในจำพวกที่ 2 เนื่องจากในลักษณะของชื่อพระอารามที่เป็นมงคลนาม อันสอดคล้องกับชื่อรัฐโบราณ ซึ่งเป็นการน้อมนำเอาสิริมงคลมาสู่พระมหากษัตริย์ในอีกมิติมุมมองหนึ่งอโยธยาเป็นชื่อเมืองในอุดมคติ อันปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นเมืองของพระรามอันเป็นพระราชโอรสของท้าวทศรถ ซึ่งพระรามนั้น คือ พระนารายณ์ที่อวตารลงเพื่อปราบทุกเชื้อบนโลกมนุษย์ หลักแนวคิด รามาวตารนี้ กลายเป็นหลักแนวคิดที่เชิดชูองค์พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนเป็นสมมติเทพ ในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ก็จะปรากฏคำว่า “รามธิบดี” อันแสดงถึงนัยของความเป็นพระราม เมื่อมองในมุมมองนี้แล้วจะพบว่า หลักแนวคิดสำคัญของการใช้น้ำจากวัดอโยธยาเป็นน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ก็ได้ยึดหลักแนวคิดมาเป็นตัวพิจารณาด้วยเช่นกัน นอกเหนือจากความสำคัญของพระอาราม และความสำคัญของสระน้ำที่มีความสำคัญในฐานะเป็นสระน้ำที่อยู่คู่กับพระอารามที่เป็นวัดสำคัญในสมัยรัฐโบราณ ผนวกกับเรื่องราวที่เล่าขานถึงเรื่องพิธีกรรมโบราณ

สอดคล้องกับการคัดเลือกน้ำจากหนองโสน เป็นน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เนื่องจากหนองโสนเป็นหนองน้ำใหญ่กลางเมือง ซึ่งมีประวัติศาสตร์ผูกพันกันกับการสร้างกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 1893 รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) การพิจารณาเลือกใช้แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงมุ่งเน้นไปที่ความเป็นแหล่งน้ำที่มีความเป็นสิริมงคลเป็นแหล่งน้ำโบราณที่อยู่กับเมืองนั้น ๆ ซึ่งนอกเหนือจากความเป็นแหล่งน้ำโบราณแล้วยังต้องมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาประกอบด้วย อาทิ ตำนาน และชื่ออันเป็นสิริมงคล ปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นนี้นอกจากจะเป็นคำอธิบายถึงความสำคัญ

ของแหล่งน้ำแล้ว ยังช่วยสะท้อนโลกทัศน์แนวความคิดของผู้คนในช่วงเวลานั้นได้เป็น อย่างดีว่ามีแนวความคิดต่อแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ แหล่งนั้น ๆ อย่างไร จนพัฒนากลายเป็นแหล่งน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในที่สุด

3.บทสรุป

ผลการศึกษาครั้งนี้ สรุปได้ว่า สระน้ำวัดอโยธยานั้นเริ่มใช้ในช่วงงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2454 และใช้งานครั้งสุดท้ายในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2468 ปัจจัยสำคัญในการคัดเลือกใช้สระน้ำวัดอโยธยาเป็นแหล่งน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกประกอบไปด้วย 3 ปัจจัย คือ

ปัจจัยที่ 1 ความสำคัญของพระอาราม ซึ่งวัดอโยธยานี้สันนิษฐานสร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ในสมัยที่เป็นเมืองอโยธยา โดยตั้งอยู่ในเขตพระราชวังเดิม และเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าอู่หมพระได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงผนวชก่อนจะเสด็จไปประทับจำพรรษา ณ วัดประดู่ แม้จะไม่ปรากฏรายชื่อวัดอโยธยาในทำเนียบพระอารามหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่วัดแห่งนี้ได้ปรากฏว่ามี พระราชาคณะปกครองวัด แสดงให้เห็นว่าวัดอโยธยานี้ก็มีความสำคัญที่สืบเนื่องกันมาจากยุคอโยธยา จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ในเอกสารคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมนั้นเป็นการจดบันทึกคำให้การของเชลยศึกในคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ความคลาดเคลื่อนย่อมมีสูง

ปัจจัยที่ 2 ตำนานความเชื่อและความเป็นสระน้ำประจำพระอารามของรัฐโบราณซึ่งมีตำนานความเชื่อที่เล่าขานสืบต่อกันมาว่า น้ำในสระแห่งนี้ได้ใช้ประกอบพิธีกรรมในทางด้านศาสตราวุธในการลงเครื่องพระพิชัยสงคราม รวมถึงความสำคัญของสระน้ำที่เป็นสระอยู่คู่กับพระอาราม ซึ่งเป็นพระอารามสำคัญในสมัยเป็นเมืองอโยธยา ซึ่งเป็นรัฐโบราณที่มีมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับมณฑลอื่น ๆ จะเห็นได้ชัดว่า การพลีกรรมน้ำไปใช้น้ำอภิเชกนั้นนิยมคัดเลือกว่าจากแหล่งน้ำที่มีความผูกพันกับพระอารามสำคัญที่เป็นหัวใจหลักของรัฐโบราณในอดีตด้วย นอกเหนือจากความศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏผ่านตำนานคำบอกเล่า เพื่อให้สอดคล้องกับคติการถวายน้ำอภิเชกที่เป็นการแสดงออกทางสัญลักษณ์ในการถวายน้แผ่นดินให้พระมหากษัตริย์ทรงปกครองทั้ง 8 ทิศ ซึ่งการริเริ่มประเพณีนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับพระบรมราชวิเทโศบายในการปกครองแผ่นดินในช่วงเวลานั้น ที่มีการสร้างความเป็นชาติขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงรัชสมัยของพระองค์

ปัจจัยที่ 3 ความเป็นมงคลนามของชื่อพระอาราม ซึ่งชื่อของพระอารามนั้นมีความหมายว่า “ไม่อาจพิชิตได้ หรือชนะได้” ซึ่งแหล่งน้ำนี้สัมพันธ์กับชื่อบ้านนามเมืองในอดีต ผู้ศึกษาได้แบ่งประเภทแหล่งน้ำทั้ง 4 แหล่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาออกเป็น 2 ประเภท ซึ่งแหล่งน้ำวัดอโยธยานั้นเป็นแหล่งน้ำที่มีความผูกพันกับชื่อบ้านนามเมืองในสมัยโบราณ เช่นเดียวกับ หนองโสน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำ

ที่มีความผูกพันกับการตั้งกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893 การพิจารณาแหล่งน้ำที่ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกได้พิจารณาจากแหล่งน้ำอันเป็นแหล่งน้ำโบราณของเมืองนั้น ๆ ที่มีความเป็นสิริมงคลเพื่อถวายแด่พระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ปัจจุบันสระน้ำวัดอโยธยาไม่ได้ถูกใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในยุคหลังอีกต่อไปแล้ว ตั้งแต่งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 9 เมื่อ พ.ศ. 2493 รวมถึงงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. 2562 รวมถึงยังไม่มีการศึกษาทางวิชาการอย่างเป็นรูปธรรม งานวิชาการชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์สำคัญที่จะศึกษาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่และพัฒนาต่อยอดในอนาคตทั้งนี้ นอกเหนือจากความเป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว สระน้ำนี้ยังแสดงถึงร่องรอยประเพณีพิธีกรรมความเชื่อของคนในสมัยโบราณ รวมถึงเป็นหลักฐานที่แสดงถึงแนวความคิดของผู้คนในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับความเป็นชาติ และการถวายแผ่นดินต่อองค์พระมหากษัตริย์ผ่านการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก การอนุรักษ์และหวงแหนมรดกวัฒนธรรม อันทรงคุณค่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อทั้งผู้คนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และผู้ที่สนใจจะศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในอนาคตด้วย

บรรณานุกรม

กำหนดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

สยามินทราธิราช และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พ.ศ. 2493 (2493, 9 พฤษภาคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 67 หน้า 1942.

กระทรวงมหาดไทย. (2530). **น้ำศักดิ์สิทธิ์ ประวัติน้ำพระพุทธรมณเฑียรศักดิ์สิทธิ์ที่ทูลเกล้าทูลกระหม่อม**

ถวายในพระราชมณเฑียรเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 5 ธันวาคม 2530.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.

กระทรวงมหาดไทย. (2542). **ประวัติน้ำพระพุทธรมณเฑียรศักดิ์สิทธิ์ที่ทูลเกล้าฯ ถวายเป็นน้ำสรงอภิเษกแด่**

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6

รอบ 5 ธันวาคม 2542. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี. (2542). **ประชุมพงศาวดารฉบับ**

กาญจนาภิเษก เล่ม1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

โครงการสืบสารมรดกวัฒนธรรมไทย. (2542). **พระราชพิธีบรมราชาภิเษก.** กรุงเทพฯ: คอมแพคท์พรี้น.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระ

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. (2545). จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์

กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก. (2562). **คำเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ปัญจมหานที**. ค้นเมื่อ 20 มกราคม 2566, จาก <http://phralan.in.th>.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2493). **พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสลำน้ำมะขามเฒ่า และพระราชกระแสเรื่องจัดการทหารมณฑลกรุงเทพในรัชกาลที่ 5**. พระนครฯ: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์.

ณัฏฐพัทธ์ ทองคำ. (2566, 18 เมษายน). มัคคุเทศก์ประวัติศาสตร์ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยา. (2511). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2**. (พิมพ์ครั้งที่ 6). พระนครฯ: ห.ส.น. บุญส่ง.

_____. (2514). **ตำนานคณะสงฆ์**. พระนครฯ: โรงพิมพ์ พ. พิตยาการ.

เทศาภิบาลเล่ม 7 แผ่นที่ 41 วันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 128. (2452). พระนครฯ: (ม.ป.ท.).

ธงพระกระบี่เพชรพระครุฑพ่าห์น้อย แลพระแสงศรกำลังราม (2454, 9 เมษายน). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 28 หน้า 41.

บุญชู เจนพนัส. (2493). **ราชกิจจานุเบกษานับจดหมายเหตุพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช พ.ศ. 2493**. พระนครฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

โบราณราชธานินทร์, พระยา. (2508). **ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 เรื่องกรุงเก่า**. (พิมพ์ครั้งที่ 3) พระนครฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดเกษมสุวรรณ.

นเรศวรฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระ. (2466). **จดหมายเหตุงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนครฯ: ไสภณพิพรธนากร.

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระ. (2472). **โคลงลิลิตสุภาพดํารับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์บรมราชมหাজักรังสรรค์ (เล่มต้น)**. พระนครฯ: โรงพิมพ์อักษรนิติ.

ประชุมพงศาวดารเล่ม 39 ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)**. (2512). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

แผนที่มณฑลกรุงเก่าจะสังเกตเห็นว่ามีการระบุตำแหน่งสระน้ำอยู่บริเวณใต้วัดเดิม โดยสระมีความลึกที่ 2.88 เมตร. (2451). [แผนที่]. กรุงเทพฯ: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

พระเจดีย์ประธานวัดอโยธยา (วัดเดิม). (ม.ป.ป.). [ภาพถ่าย]. <https://go.ayutthaya.go.th>.

พระครูสังฆรักษ์ปัญญาพล. (2564, 27 พฤษภาคม). เจ้าอาวาสวัดอโยธยา. สัมภาษณ์.

มณฑลจันทบุรี และปภินณคดี พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพสุทธิโมลี (เสี่ยม จินณาจาโร) เจ้าอาวาสวัดจันทนาราม และเจ้าคณะจังหวัดจันทบุรี - ระยอง -

ตราด (ธรรมยุต) ณ เมรุวัดจันทนาราม จันทบุรี วันที่ 25 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2515.
(2515). พระนครฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มนตรี อุมะวิชนี. (2527). บ่อเกิดแห่งลัทธิชาตินิยมของรัชกาลที่ 6. วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม), 5(1), 26.

มิตรชัย แสงกุลเจริญ. (2549). พระราชพิธีอันสืบเนื่องจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. วารสารประวัติศาสตร์, (มกราคม – ธันวาคม 2549).

วสวัตดี เนตรประหาส. (2565). ปัจจัยการใช้น้ำแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดโปรดสัตว์เป็นน้ำอภิเษกใน พระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 6 – รัชกาลที่ 7. วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา, 14(2), 32.

แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, หม่อมราชวงศ์. (2526). พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

สระน้ำวัดอโยธยาในปัจจุบัน บันทึกภาพเมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2564. (2564). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: พร้อม บุญปกครอง.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2468). เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. มร.6 บ/18.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จันทบุรี. (2493). การทำน้ำอภิเษก ปี 2493. จบ.1.1.1.6/8.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติจังหวัดตรัง. (2468). พระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 7. มท. 5.1/22.

หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ. (2493). พิธีมูรธาภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 9. BIA1.2.3/4.

Ayodhya, Ayodhyaā: 26 definitions. (2021). Research 20 April 2023, Retrieved from <https://www.wisdomlib.org/>.

ความรู้ประวัติศาสตร์อยุธยาจากสาส์นสมเด็จ

Knowledge of the History of Ayutthaya from San Somdet

กิติชัย กล้าอยู่ / Kitichai Klumyoo

นักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Undergraduate Student of the History Program, Faculty of the Humanities and Social Science,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

เพชรรุ้ง เทียนปิวโรจน์ / Petchrung Teanpewroj

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Assistant Professor of the History Program, Faculty of the Humanities and Social Science,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 15 พฤษภาคม 2566 / แก้ไขบทความ 7 มกราคม 2566 / ตอรับบทความ 11 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาความรู้ประวัติศาสตร์อยุธยาจากสาส์นสมเด็จ ผลการศึกษาพบว่า สาส์นสมเด็จ นับเป็นเอกสารความเห็นแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านลายพระหัตถ์ระหว่างสมเด็จพระเอกาทศธรรมพระยาดำรงราชานุภาพกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นริศรานุวัดติวงศ์ในการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา กล่าวคือ สมเด็จพระเอกาทศธรรมทรงอาศัยการวิเคราะห์ความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น งานช่าง การสำรวจ เสด็จประพาส การอ่านวิเคราะห์หลักฐานพระราชพงศาวดารหรือเอกสารชาวต่างชาติ เป็นมุมมองต่อเรื่องประวัติศาสตร์ที่มีต่อเรื่องราวในอดีต ทำให้เกิดประเด็นความรู้ต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีสถาปนาพระราชพิธีอินทราภิเษกและพระนามสมัญญสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พุทธศาสนานิกายสยามวงศ์ในลังกา และงานช่างกรมมุกสมัญญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ระเบียบและเตวรูปสำริดสมัยอยุธยาในดินแดนพม่า เป็นต้น

คำสำคัญ : ความรู้ ประวัติศาสตร์อยุธยา สาส์นสมเด็จ

Abstract

This article purpose to study the knowledge of Ayutthaya history from the San Somdet. The results of the study found that San Somdet is an important historical document from the exchange of handwritten comments between Prince Damrong Rajanubhab with Prince Narisara Nuwattiwon is knowledge in the study of Ayutthaya history, the two Princes relied on the analysis of knowledge in various fields such as craftsmanship,

surveys and travels. Reading and analyzing evidence from the royal chronicles or foreign documents. It is a perspective on history regarding the past, Intharaphisek Ceremony and the subtraction of the era of King Prasat Thong. Buddhism in the Siamese Nikaya in Lanka and the work of pearl craftsmanship during the reign of King Boromakot. Yodia dance and bronze idols of Ayutthaya period in Burma, etc.

Keyword: Knowledge, Ayutthaya History, San Somdet

บทนำ

สาส์นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศแห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นลายพระหัตถ์แลกเปลี่ยนระหว่างสมเด็จพระเจ้าเอกทัศแห่งกรุงศรีอยุธยาและสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ผ่านจดหมายเวรติดต่อกัน 2 สถานที่คือ พระตำหนักปลายเนินคลองเตยกับบ้านชินนามอนฮอลล์ เมืองปิ่นัง เนื้อหาในสาส์นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศกล่าวถึงข้อคิดเห็นต่อโบราณวัตถุโบราณสถานจากการเสด็จประพาสดินแดนต่าง ๆ การนำเสนอข้อมูลสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงภายในและภายนอกประเทศ วิเคราะห์คำศัพท์ภาษาไทย การตรวจทานให้คำแนะนำหรือปรึกษาการตีพิมพ์หนังสืองานศพตามวาระต่าง ๆ เรื่องราวชีวิตประจำวัน ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์สมัยอยุธยากลายเป็นหนึ่งประเด็นที่สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทั้งสองพระองค์ทรงสนพระทัยเนื่องจากในสาส์นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศมีลายพระหัตถ์แลกเปลี่ยนจากการรวบรวมเบื้องต้นพบจำนวนมากถึง 10 เรื่องเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อยุธยา บทความนี้นำเสนอบางส่วน ได้แก่ ประเด็นเรื่องจารึกแม่นางมงคลเทวี เหตุการณ์เจ้าฟ้าสุทัศน์พิจารณาคนออก ตำแหน่งออกญาเสนาภิมุข การสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พุทธศาสนาและงานช่างมุขสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ตลอดจนระเบียบและเทวรูปสำริดสมัยอยุธยาในเมืองพม่า

1. จารึกลานทองแม่นางมงคลเทวี เจ้าฟ้าสุทัศน์ และออกญาเสนาภิมุขในสาส์นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

การศึกษาประวัติศาสตร์เปรียบเสมือนการศึกษาเหตุการณ์บนพื้นฐานข้อเท็จจริงของอดีต กล่าวคือสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงประทานความเห็นเป็นลายพระหัตถ์ต่อสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ถึงประเด็นการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นลักษณะวิธีการศึกษาของศาสตร์แห่งการยกตัวอย่าง (Science of Example) มุ่งเน้นการพิจารณาวิธีการศึกษาค้นคว้า กระบวนการในการวิเคราะห์คำถามผ่านการตรวจสอบหลักฐานมากกว่ารูปธรรมรายละเอียดและให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ทั้งหมด 3 ข้อ ได้แก่ การเกิดขึ้น สาเหตุ และผลของเหตุการณ์ (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505 ค : หน้า 269) หรือการศึกษาเรื่องราวผ่านการค้นคว้า การตรวจสอบ ตลอดจนวิเคราะห์หลักฐานต่อ

เหตุการณ์ต่าง ๆ จากการกระทำของมนุษย์ที่มีการจดบันทึกสัมพันธ์กับข้อเท็จจริงช่วงเวลาแต่ละสมัย แตกต่างจากพงศาวดารมุ่งศึกษาเรียบเรียงตามลำดับเวลาตามเหตุการณ์ของพระมหากษัตริย์พระองค์ต่าง ๆ จำต้องมีรายละเอียดรอบคอบในการศึกษาโดยเฉพาะช่วงเวลาใกล้เคียงหรือร่วมสมัยเหตุการณ์ (นิรศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505 ข : หน้า 288 และพิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, 2517, หน้า 71 – 72) ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระเจ้าทั้งสองพระองค์ทรงสนพระทัยในการวิเคราะห์และการเลือกใช้หลักฐานต่อการอธิบายเหตุการณ์ในอดีตที่ทรงแลกเปลี่ยนผ่านลายพระหัตถ์ระหว่างกันจึงทำให้พบเนื้อหาจำนวนหนึ่งที่เป็นการศึกษาทั้งหลักฐานพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยากับเอกสารชาวต่างชาติ บริบทเหตุการณ์และมุมมองทรงมีต่อเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีต กรณีดังเช่น ผู้ร่ายลักลอบขุดกรุวัดพระศรีสรรเพชญ์ พ.ศ. 2476 ทำให้หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้ค้นพบและคัดลอกข้อความจารึกลานทองอักษรขอมถวายแด่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานิรศรานูวัตติวงศ์ คือ จารึกลานทองแม่นางมงคลเทวี (พ.ศ. 2077) หรือจารึกลานทองแม่นางมงคลเทวีศรีพระแก้วพบที่สถูปองค์กลาง วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นอักษรขอมสมัยอยุธยา มี 1 ด้าน รวม 4 บรรทัดและด้านข้างอีก 1 แถว เนื้อความในจารึกกล่าวถึง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พระราชทานตำแหน่งให้แม่นางเกื้อเป็นแม่นางมงคลเทวีศรีพระแก้ว เมื่อ พ.ศ. 2037 (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี, 2510, หน้า 80)

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานิรศรานูวัตติวงศ์ทรงพิจารณาจารึกลานทองฯ “จะผิดหรือถูกก็ตาม วิสัยคำพยากรณ์ มีความเห็นแตกต่างกันอยู่ที่ชื่อแม่นางในบรรทัดกับที่หัวลาน กล่าวกระหม่อมคิดว่า เป็นชื่อสองคน” (นิรศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505 ก, หน้า 270) สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่าเป็นจารึกสุพรรณบัฏตั้งเจ้าหรือสตรีที่มีบรรดาศักดิ์สูงนำไปติดตั้งภายในพระบรมอัฐิในเจดีย์พระศรีสรรเพชญ์เป็นหลักฐานสร้างขึ้นสมัยอยุธยา แต่ทรงพบปัญหาจากการปรึกษาจากพระยาโบราณราชธานินทร์สันนิษฐานว่ามีการนำจารึกลานทองไปบรรจุในเจดีย์สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกับปัญหาการระบุช่วงเวลาศักราชตรงกับกษัตริย์พระองค์ใด (บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง, 2503, หน้า 26)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานิรศรานูวัตติวงศ์ทรงวินิจฉัยและอาศัยหลักฐานพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์เป็นข้อยืนยันในการกำหนดศักราชที่ปรากฏในจารึกลานทองฯ ทำให้ข้อสรุปจบลงที่เป็นเลข 1416 ตรงกับจุลศักราช 856 หรือพุทธศักราช 2037 สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แล้วจึงนำจารึกดังกล่าวไปบรรจุในองค์กลางเจดีย์พระศรีสรรเพชญ์ที่สร้างขึ้นในรัชกาลของพระองค์ โดยสตรีในจารึกลานทองฯ เป็นพระนามของแม่นางเกื้อหรือแม่นางมงคลเทวีศรีพระแก้ว ตำแหน่งของสตรีสูงศักดิ์ของราชสำนักอยุธยาได้รับพระราชทานตำแหน่งจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 สอดรับการตีความของพระยาโบราณราชธานินทร์กับหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ที่วิเคราะห์ยืนยันว่าเป็นพระนามเดียวกัน (นิรศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ,

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ก, หน้า 270 และ 274 และประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 218)

เช่นเดียวกันกับข้อสงสัยของพระยาอินทรมนตรีต่อกรณีเจ้าฟ้าสุทัศน์ในประเด็นคำว่า “ขอพิจารณาคนออก” กล่าวคือ พระยาอินทรมนตรีส่งจดหมายทูลให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ในการวินิจฉัยคำดังกล่าว แต่พระองค์ทรงไม่สามารถตอบคำถามถึงคำดังกล่าวจึงส่งลายพระหัตถ์ถวายแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพตอบข้อสงสัยดังกล่าว (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฉ, หน้า 326)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงตั้งคำถามร่วมกับใช้หลักฐาน 2 ชิ้น คือ จดหมายเหตุของฮอลันดาเดินทางเข้ามาสมัยอยุธยาควบคู่กับอ่านพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เพื่อทรงต้องการตอบข้อสงสัยของพระยาอินทรมนตรี ทำให้ทรงอธิบายเหตุการณ์เจ้าฟ้าสุทัศน์เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเอกาทศรถขณะดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชเพียง 4 เดือนได้กราบทูลเสนอ “ขอพิจารณาคนออก” ทำให้สมเด็จพระเอกาทศรถทรงตรัสถามว่า “จะเป็นขบถหรือ” ทำให้เจ้าฟ้าสุทัศน์เกรงพระราชอาญาจึงเสวยยาพิษสิ้นพระชนม์ (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 372 และนริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฉ, หน้า 333)

คำว่า “ขอพิจารณาคนออก” ทรงวินิจฉัย “ไม่พบอธิบายเค้าเงื่อนที่ไหนนอกจากที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารเพียงเท่านั้น ถ้าพิจารณาแต่ตามคำที่กล่าวอาจหมายความว่าทูลขอให้ปลดคนพ้นจากหน้าที่รับราชการแต่อาจยังน้อยกว่าประเพณีเดิม” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฉ, หน้า 335) กอปรกับเมื่อทรงอ่านจดหมายเหตุมองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ กล่าวถึงการกำหนดพิจารณาประเพณีการเข้ารับราชการของไพร่สมัยอยุธยา กล่าวคือ ไพร่หลวงต้องเข้าเฝ้ารับราชการเป็นเวลา 6 เดือนต่อปี เพื่อทำงานให้แก่ราชสำนักอยุธยา ดังนั้นคำว่า “ขอพิจารณาคนออก” จึงหมายถึงการขอลดเวลาเข้าเฝ้าน้อยลงกว่า 6 เดือนต่อปีในการเข้ารับราชการของไพร่พล (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ - กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฉ, หน้า 336 และประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 17, 2505, หน้า 200)

นอกจากนี้ทรงศึกษาจากเอกสารฮอลันดา กล่าวถึงเหตุการณ์เจ้าฟ้าสุทัศน์ หรือเจ้าฟ้าธนะ (Tiofa Tanaw) เกณฑ์กำลังพร้อมกับพระเจ้าล้านช้างเสด็จยกทัพช่วยปราบปรามกบฏญี่ปุ่นเข้าบุกพระราชวังอยุธยา เนื่องด้วยสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จพระประชวรเปิดโอกาสให้กับญี่ปุ่นเข้าบุกพระราชวังแต่ไม่ประสบความสำเร็จ โดยกองทัพของพระเจ้าล้านช้างและเจ้าฟ้าสุทัศน์ตั้งทัพ ณ เมืองลพบุรี ต่อมาเมื่อกบฏญี่ปุ่นถูกปราบปรามหมด แต่กองทัพล้านช้างต้องการครอบครองกรุงศรีอยุธยา ทำให้สมเด็จพระเอกาทศรถทรงยกทัพขึ้นปราบปรามจากความช่วยเหลือจากฮอลันดา

สามารถเอาชนะกองทัพล้านช้างสำเร็จ (เอกสารหอสมุดฯ สมัยกรุงศรีอยุธยา, 2541, หน้า 37 – 38) ด้วยเหตุนี้ทำให้พระองค์ทรงวินิจฉัยข้อสันนิษฐานสรุปว่า เจ้าฟ้าสุทัศน์ต้องการขอลดเวลาประจำการกำลังพลก่อนการเรียกกองทัพจากล้านช้างร่วมช่วยปราบปรามกบฏญี่ปุ่นกลายเป็นเหตุให้พระองค์เสวยยาสิ้นพระชนม์ด้วยเกรงพระราชอาญา (นิรุกรานวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาและดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ค, หน้า 335)

ประวัติของออกญาเสนาภิมุข (ยะมะตะ นางะมะชะ) ขุนนางชาวญี่ปุ่นสมัยอยุธยา เริ่มต้นจากสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานิรุกรานวัดติวงศ์ทรงส่งหนังสือพิมพ์ถวายแด่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพภายในเนื้อหาระบุถึงประวัติออกญาเสนาภิมุขอธิบายไม่ตรงกับพระราชพงศาวดาร 2 ฉบับ (นิรุกรานวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ค, หน้า 253) ทำให้สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงทราบทุกกลับโดยพระองค์ทรงรวบรวมหลักฐานปรากฏเกี่ยวกับประวัติของออกญาเสนาภิมุขในหนังสือพิมพ์ทรงวินิจฉัยว่า

“หนังสือซึ่งปรากฏรายการเรื่องออกญาเสนาภิมุขมี 2 เรื่อง คือจดหมายเหตุวันวลิต พ่อค้าฮอลันดา ซึ่งเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเมื่อรัชกาลพระเจ้าปราสาททองแต่งไว้ เรื่อง 1 จดหมายเหตุที่เมืองญี่ปุ่น เซอร์เอเนสต์สะเตาซึ่งเคยเป็นอุปทูตอยู่ในกรุงเทพฯ ไปค้นพบเมื่อไปเป็นราชทูตอยู่กรุงโตเกียว แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วเรียบเรียงพิมพ์ไว้ เรื่อง 1” (นิรุกรานวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ค, หน้า 264)

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายเกริ่นนำเกี่ยวกับชุมชนชาวญี่ปุ่นสมัยอยุธยา สันนิษฐานว่าการค้าขายระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ทำให้มีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากการหลบลี้ภัยการเข้ารีตคริสต์ศาสนาหรือโจรสลัดปล้นสะดมตามท้องทะเลต่าง ๆ ตลอดจนรับจ้างเป็นแรงงานให้แก่ฮอลันดา ส่งผลให้ชาวญี่ปุ่นเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้นนำไปสู่การจัดตั้งกรมอาสาญี่ปุ่นขึ้นเช่นเดียวกับกรมอาสาอื่น ๆ อย่างกรมอาสาจาม และพระราชทานที่ดินบริเวณเหนือบ้านฮอลันดา ต่อมาเกิดกบฏญี่ปุ่นปล้นสะดมเมืองเพชรบุรีตามบันทึกของเอกสารฮอลันดา (ดูใน เอกสารฮอลันดา สมัยกรุงศรีอยุธยา, 2541, หน้า 36 – 37) เมื่อญี่ปุ่นประกาศปิดประเทศส่งผลให้ชาวญี่ปุ่นไม่สามารถเดินทางกลับได้ โดยออกญาเสนาภิมุขทรงสันนิษฐานว่ารับราชการตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระเจ้าทรงธรรม และเมื่อถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงไม่วางพระทัย โดยทรงออกอุบายแต่งตั้งออกญาเสนาภิมุขเป็นเจ้าเมืองปกครองและเสียชีวิตที่เมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาเกิดกบฏญี่ปุ่น

ขัดแย้งระหว่างกันจึงหลบหนีออกไปอยู่ที่เมืองเขมร (นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ค, หน้า 266 – 267)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ตอบลายพระหัตถ์กลับ เพื่อชี้ให้เห็นปัญหาการศึกษา พระราชพงศาวดารเรื่องออกญาเสนาภิมุข เนื่องจากเหตุการณ์กบฏญี่ปุ่นปล้นสะดมเมืองเพชรบุรีใน หนังสือพิมพ์และเอกสารฮอลันดาอธิบายเกิดขึ้นตรงกับสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่ “...พระราชพงศาวดารของเราเห็นจะหลงปี...” อธิบายว่าเกิดขึ้นสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ค, หน้า 278) พร้อมทั้งทรงวินิจฉัยตำแหน่งออกญาเสนาภิมุขที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ระบุถึงตำแหน่งพระเสนาภิมุข เจ้ากรมอาสาญี่ปุ่น ถือศักดินาจำนวน 1,000 ไร่ (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2505, หน้า 299) ว่าตำแหน่งดังกล่าวถูกเพิ่มเติมขึ้นในภายหลังสอดคล้องกับการอธิบายของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวคือ คำว่า “เสนาภิมุข” เป็นบรรดาศักดิ์ใหญ่กว่าตำแหน่งเจ้ากรมอาสา ต่อมาเมื่อยามาตะดำรงตำแหน่งเป็นออกญาเสนาภิมุขมีการเพิ่มเติมหน้าที่ให้เป็นเจ้ากรมอาสาญี่ปุ่น เพื่อกำหนดหัวหน้าควบคุมและดูแลกองทหารอาสาชาวญี่ปุ่นสำหรับช่วยราชการแก่ราชสำนัก และการเปลี่ยนจากตำแหน่ง “พระ” มาเป็น “พระยา” จึงแสดงให้เห็นฐานันดรศักดิ์เพิ่มสูงขึ้นในการเป็นกองกำลังหลักสำคัญของราชสำนัก (นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ธ, หน้า 200, 236 และ 238)

2. ความรู้เรื่องพระราชพิธีสิบคักราช พระราชพิธีอินทราภิเษก และพระนามของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองในสาส์นสมเด็จ

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงดำรงตำแหน่งเดิมคือ “เจ้าพระยาโกษาธิบดีศรีศรีวิวงศ์” กระทำการยึดอำนาจจากสมเด็จพระเชษฐาธิราชกับสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ โดยทั้งสองพระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแห่งราชวงศ์สุโขทัย การกระทำดังกล่าวนำไปสู่การสถาปนาราชวงศ์ปราสาททองแทนที่ราชวงศ์สุโขทัยผ่านการปราบดาภิเษกจากความเห็นชอบของขุนนางจำนวนหนึ่ง ส่งผลให้สิทธิธรรมของพระองค์จากการเป็นขุนนางไม่มีความชอบธรรมจึงเกิดกบฏพระอาทิตย์วงศ์ขึ้นมาท้าทายพระราชอำนาจพระองค์จากการสนับสนุนขุนนางจำนวนหนึ่งอยู่ในราชวงศ์เดิม ก่อปรกับเมื่อศักราชครบจุลศักราช 1000 เกิดปัญหาภาวะหน้าแล้งไม่สามารถทำเกษตรกรรมและผู้คนเสียชีวิตจำนวนมากจากโรคภัยต่าง ๆ จึงนำไปสู่การกระทำพระราชพิธีดังกล่าวในการปรับแก้ไขศักราช เพื่อฟื้นฟูบ้านเมืองให้มีความอุดมสมบูรณ์ การค้าขายขยายตัว และการแสดงพระราชอำนาจของพระองค์ภายใต้ราชวงศ์ใหม่ (ดูเพิ่มเติมในประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 376 – 378 และ 383)

ประเด็นข้างต้นจึงปรากฏในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงประทานความเห็นพระราชพิธีลบล้างปีไม่ใช้ลบล้างปี เนื่องจากเป็นการกระทำเฉพาะ สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองไม่ปรากฏตามรัชกาลอื่น ดังนั้นการแก้ไขมาเป็นปีกุนแทนไม่ส่งผลต่อ รัชกาล โดยปรับให้คลาดเคลื่อนเป็นปีนักษัตรจาก 12 ปีจำต้องลบล้างเหลือ 10 ปี (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ- กรมพระยา, 2505ช : หน้า 30 และ นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฎ, หน้า 170) สมเด็จพระเจ้า - กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตอบลายพระหัตถ์และวินิจฉัยมูลเหตุของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงกระทำพระราชพิธีอินทราภิเษกและพระราชพิธีลบล้างปีถวายแด่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา- นริศรานุวัดติวงศ์ ความว่า

“ผู้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารไปถือเอาพลความเป็นสำคัญ ข้อสำคัญที่จริง นั้นพระเจ้าปราสาททองที่ได้ประเทศกัมพูชา จึงเอาเหตุนั้นเฉลิมพระเกียรติเป็นพระเจ้า ราชาราช คือเลื่อนจาก King เป็น Emperor ด้วยทำพิธีอินทราภิเษก การเปลี่ยนปีที่ เรียก ลบล้างปี เป็นแต่อุปการณในพิธีนั้น คิดดูในเวลานี้ว่าถ้าพระเจ้าปราสาททองตั้งชื่อ ปีเสียใหม่ทั้ง 12 ปี ให้ใช้แทนชื่อปีवाद ฉะนั้น อย่างเดิมก็น่าจะสะดวกกว่า เพราะทำให้ เลื่อนปีกุนขึ้นมาเป็นสัมฤทธิศกนั้น ทำให้จดหมายเหตุเก่ายุ่งหมด...” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฎ, หน้า 176 และ 236)

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงริเริ่มกระบวนการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองจากการ โปรดเกล้าฯ ถวายแบบปราสาทเมืองพระนครสร้างในกรุงศรีอยุธยา ดังเช่น สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรง- ราชานุภาพทรงอธิบายเรื่องสร้างวัดไชยวัฒนาราม กล่าวคือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงโปรดเกล้าฯ ถวายแบบโบราณสถานที่เมืองพระนครเข้ามาสร้างเสริมพระเกียรติยศแด่พระองค์ ได้แก่ ประตูปฐม พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ ปราสาทนครหลวงถ่ายแบบจากปราสาทพิฆาณอากาศ และวัดไชยวัฒนาราม จำลองจากนครวัด สื่อนัยถึงชัยชนะเหนือเมืองพระนคร (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้า ฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฎ, หน้า 169 – 170) อย่างไรก็ตามสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงประทานความเห็นเพิ่มเติมจาก ความสนพระทัยเรื่องช่าง กล่าวคือ ประตูปฐมไม่ได้มาจากเมืองพระนครแต่เป็นการทำหน้าพรหม ติดอยู่กับยอดปราสาท ฐานพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์เลียนแบบจากพระนคร ปราสาทนครหลวงก่ออิฐ เป็นช่องรูปเรียงเป็นแถว และวัดไชยวัฒนารามสามารถตีความสร้างขึ้นเป็นเมรุหรือเลียนแบบปราสาทเขมร

(นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505, หน้า 197)

ดังนั้น พระราชพิธีลบล้างและพระราชพิธีอินทราภิเษกของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงเป็นการกระทำเฉพาะพิธีกรรมที่ทำให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงเห็นด้วย เนื่องจากพระราชพิธีลบล้างของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นการเคลื่อนย้ายเวลาจากปีชวดมาปีกุนเพื่อต้องการยืนยันสิทธิธรรมอำนาจของพระองค์ในการสถาปนาราชวงศ์ปราสาททอง ดังที่ทรงสันนิษฐานว่า “พระเจ้าปราสาททองตั้งราชวงศ์ใหม่แสวงหากฤษฎาภินิหาร เมื่อสามารถเอาเมืองเขมรกลับมาเป็นเมืองขึ้นได้ จึงเฉลิมพระเกียรติด้วยประการต่าง ๆ เป็นต้น แต่ให้ถ่ายแบบปราสาทกับทั้งพระที่นั่งเมืองยะโสธรนครธมมาสร้างเฉลิมพระเกียรติที่ในกรุงศรีอยุธยา และที่สุททำพิธีอินทราภิเษกประกาศพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชาธิราช” (นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505, หน้า 229 – 230)

อนึ่งพระนามของพระเจ้าปราสาททองนับเป็นประเด็นสำคัญหนึ่งในการแสดงถึงสิทธิธรรมทางการเมืองของพระองค์ ดังปรากฏจากกรณีพระที่นั่งวิหารสมเด็จ สะท้อนพระเกียรติยศและบารมีของพระองค์ กล่าวคือ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงพระดำริสร้างปราสาทยอดปรางค์ปิดทอง จึงเรียกพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง” ขณะที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงวินิจฉัยต่อกรณีพระนามสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นพระนามใช้สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์พม่าทุกพระองค์ (นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505, หน้า 131 – 132 และ 188) สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยเห็นด้วย เนื่องจาก พระนามปราสาททองพบทั้งในดินแดนสยามและพม่า แต่สำหรับสยามใช้ปราสาททองกระทำพระราชพิธีและไม่เป็นที่เสด็จประทับของพระมหากษัตริย์ ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หมายความว่าพระเกียรติยศสูงสุดเสมอเทียบพระเจ้าแผ่นดินพม่า (นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505, หน้า 13)

ข้อสังเกตพระนามเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททองปรากฏความเกี่ยวข้องับวัฒนธรรมการตั้งพระนามพระมหากษัตริย์พม่าอย่างสูง สอดคล้องบริบทเหตุการณ์ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวถึง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองส่งพระราชสาส์นถวายแด่พระเจ้ากรุงอังวะให้ทรงพิจารณาลบล้างแบบเดียวกันกับพระองค์ แต่พระเจ้ากรุงอังวะทรงปฏิเสธกระทำการลบล้างแบบเดียวกันกับกรุงศรีอยุธยา ส่งผลให้พระองค์ไม่พอพระทัยอย่างมาก (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก ภาคที่ 3, 2542, หน้า 385–386) ดังที่ข้อสรุปของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้เกี่ยวกับพระนามของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเปรียบเสมือนการยกสถานะความเป็นพระมหากษัตริย์ฐานะพระเจ้าจักรพรรดิราชาธิราชเทียบเท่าพม่าและเหนือกว่าประเทศราช เพื่อยืนยันสิทธิธรรม

ของพระองค์ต่อระเบียบจักรวาลของพระมหากษัตริย์รัฐจารีตเชื่อมโยงต่อคติพุทธศาสนาต่อสิทธิธรรม
ทางการเมืองของราชวงศ์ปราสาททอง

3. ความรู้ด้านพุทธศาสนาและกรมช่างมุกสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในสาส์นสมเด็จ

ความรู้ของสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศต่อการส่งเสริมพุทธศาสนาปรากฏในจากการ
แลกเปลี่ยนลายพระหัตถ์ของสมเด็จฯ ทั้งสองพระองค์ กล่าวคือ ลายพระหัตถ์เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม
พ.ศ. 2479 สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงรำลึกเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. 2434
เมื่อเสด็จเดินทางถึงเกาะลังกา รัฐบาลอังกฤษอัญเชิญพระเจ้ายะกัฏวายแต่พระองค์ทรงเคารพบูชา
ทรงสังเกตคัมภีร์ลานทองคำเป็นภาษาขอมพร้อมกับอธิบายว่า

“กรอบทองคำจำหลักลายกุดันเป็นของฝีมือไทย เขาบอกว่า พระเจ้าแผ่นดิน
สยาม คือ พระเจ้าบรมโกศพระราชทานไปเมื่อครั้งให้พระอุบาลีกับคณะสงฆ์ออกไปตั้ง
สมณวงศ์ให้กลับมีขึ้นในลังกาทวีป ...จึงเกิดสงสัยว่าเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา พระสงฆ์ไทย
จะใช้อ่านกรรมวาจาเช่นเดียวกับพระพม่าดอกกระมัง มิฉะนั้นเหตุใดพระเจ้าบรมโกศจึง
จะทำคัมภีร์ลานทองคำจารึกกรรมวาจาพระราชทานไป ขอให้ทรงพิจารณาดู” (นริศรา
นวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ,
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505จ, หน้า 19 – 20)

สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงเจริญสัมพันธไมตรีด้านพุทธศาสนากับลังกาของพระเจ้า
เกียรติศิริราชสิงหะปรากฏในคำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวถึง พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะส่งคณะราชทูตลังกา
ถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการมากรุงศรีอยุธยา วัตถุประสงค์ต้องการให้อยุธยาจัดส่ง
สมณทูตจัดระเบียบแบบแผนและจัดการเผยแพร่คำสอนพระไตรปิฎกในลังกา ทำให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
บรมโกศทรงแต่งตั้งสมณทูต 2 รูป คือ พระอุบาลีกับพระอริยมุนี พร้อมคณะสงฆ์ 50 รูป อัญเชิญ
พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรกับพระพุทธรูปจำนวน 20 องค์ และพระไตรปิฎกเป็นเครื่องราชบรรณาการ
ถวาย ตลอดจนการเผยแพร่พระปริยัติธรรมสั่งสอนภิกษุสามเณรในลังการวม 500 เศษ แก่
พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะ (วงศ์ศิริราชสนิท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง, 2468, หน้า 138 – 140)

ด้วยเหตุนี้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้ความเห็นเพิ่มเติมในการคัดลอกพระไตรปิฎก
ของพระสงฆ์ในกรุงศรีอยุธยาต้องการใช้สำหรับการอุปสมบทปรากฏในสยามบุปผาสัมปทา จดหมายเหตุเรื่อง
ประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีปกล่าวถึงหนังสือคัมภีร์กรรมวาจาจารบอนแผ่นทองคำ พระคัมภีร์
ปาติโมกข์ พระคัมภีร์มหานิทเทส เขียนด้วยอักษรพื้นเมือง คัมภีร์อื่น ๆ หลายเล่มไม่ปรากฏในลังกา (ดำรง
ราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2503, หน้า 137 และนันทนา สุตกุล, 2509, หน้า

49) กอปรกับพระองค์ทรงตอบกลับเรื่องจาริกลานทองคำกรรมวาจา กล่าวคือ ทรงตั้งข้อสันนิษฐานใหม่ ประทานความเห็นเห็นว่าเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดฯ พระอุปาสีและคณะสงฆ์ไปอุปสมบทในลังกา เนื่องจากการฟื้นฟูพุทธศาสนาตามพระราชดำริของพระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะ จึงโปรดฯ แต่งคัมภีร์จาริก ลานทองคำกรรมวาจาตามประเพณีเดิมของลังกาถวาย ทำให้การอุปสมบทเปลี่ยนจากกรรมวาจามาเป็น การสวดด้วยปากเปล่าแบบไทยหรือสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงที่เรียกว่า “คัมภีร์สวด นาคลานทอง” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ค, หน้า 40 – 41 และ 51)

ดังนั้นพระอุปาสีและคณะสงฆ์ได้การอุปถัมภ์พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะ ทำให้ช่วงเวลา 3 ปี คณะสงฆ์สยามทำการอุปสมบทพระสงฆ์จำนวนถึง 700 รูป และบรรพชาสามเณรทั้งชาวลังกาเป็น สังฆนายก จำนวน 6 รูป และบรรพชาเพิ่มอีก 3,000 รูป ตลอดจนสร้างศาสนสถานขึ้นในเมืองแคนดิ โดยเฉพาะวัดบุบผาราม ทำให้การเจริญสัมพันธไมตรีด้านพุทธศาสนาระหว่างสยามกับลังกาเจริญรุ่งเรือง อย่างมาก โดยเฉพาะเกิดการสถาปนาพุทธศาสนานิกายสยามวงศ์ในลังกาและกรุงศรีอยุธยาฐานะ ศูนย์กลางพุทธศาสนาดังที่พระองค์ทรงสันนิษฐานว่าพระภิกษุสยามร่วมอุปสมบทฐานะครูพร้อมตั้ง สมณวงศ์ขึ้นใหม่ในลังกา (ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2469, หน้า 182 และ 188 และนันทนา สุตกุล, 2509, หน้า 54)

นอกจากการส่งเสริมพุทธศาสนาในความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับลังกา งานช่างสมัย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเป็นงานสำคัญฐานะศิลปะอยุธยาตอนปลาย กล่าวคือ สมัยสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงอุปถัมภ์งานช่างและทรงโปรดฯ บูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานด้วยงานฝีมือ ประณีตปรับแก้ไขลวดลาย เช่น วัดมหาธาตุที่พิษณุโลก พระปรางค์舍利ยงในวัดมหาธาตุ เมืองสวรรคโลก วิหารหลวงวัดมหาธาตุเมืองทุ่งยั้ง และวัดพระฝางที่เมืองสวางคบุรี เป็นต้น (บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง, 2477, หน้า 15 และดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, 2469, หน้า 117 – 118)

งานช่างโดดเด่นเฉพาะสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนิยมทำงานสลักบานประตูมุก กล่าวคือ ลักษณะลายมุกบานประตูสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบายว่า “ลายเต็มมีรูป เทวราชอยู่กลางแห่งหนึ่ง กับลายช่องกลม ๆ มีหัวรูปและรูปภาพครึ่งตัวอยู่ในช่องอีกอย่าง ดูประหนึ่งจะทำ คละกันไปในสองอย่างนั้น” หรือที่เรียกว่าลายช่องออกแบบลักษณะลายรูปสัตว์หิมพานต์บรรจุลายไว้ ภายในลายวงกลมเรียงกันในแนวตั้งลงมาถึงขอบล่างของบานประตู และประดับลวดลายธรรมชาติ ประกอบบานประตู (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฉ, หน้า 106 และนริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ช, หน้า 153) ดังปรากฏในลวดลายเขียนมุกทั้งบานมุกประตูวัดบรมพุทธาราม บานมุก

ประตุมหาวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดป่าโมก จังหวัดอ่างทอง และบานประตุมหาวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

จำนวนช่างมุกสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศปรากฏลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเยี่ยมชมหอพระมณฑิยธรรมภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงสังเกตประตูบานมุกพบหนังสือจารึกบานมุกจากกรอบประตูทรงให้พระยารัตนพิพาภิบาลคัดลอกถวาย คล้ายกับจารึกบานมุก ประตูการเปรียญวัดป่าโมกซึ่งเอามาบรรจุไว้ ณ พระวิหารยอดในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (นิรศรานูวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฉ, หน้า 4) จากข้อความจารึกทรงสังเกตเป็นจารึกบานประตุมุก วัดบรมพุทธาราม (พ.ศ. 2295) กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดเกล้าฯ เขียนลายมุกบานประตูและพระอุโบสถ วัดบรมพุทธาราม ใช้ช่างจำนวน 200 คน พร้อมกับแสดงรายละเอียดค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงโปรดให้ย้ายมาประดิษฐาน ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร แล้วย้ายมาประกอบบานประตูหอพระมณฑิยธรรม ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี, 2510, หน้า 57)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตอบลายพระหัตถ์ต่อจารึกบานประตุมุก วัดบรมพุทธาราม (พ.ศ. 2295) ถวายแด่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงวินิจฉัย “กับคำจารึกบานมุกการเปรียญวัดป่าโมก ซึ่งใช้เป็นประตูพระวิหารยอดอยู่บัดนี้ ที่ท่านคัดสำเนาประทานมาแต่ก่อนสำนวนแต่งคำจารึกเหมือนกันแทบจะตรงคำต่อคำ ต่างกันแต่ศุภมาศเวลาที่ทำการจำนวนช่าง กับจำนวนเงินบำเหน็จ” (นิรศรานูวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฉ, หน้า 15) กล่าวคือ บานประตุมุกวัดบรมพุทธารามสร้างเมื่อ พ.ศ. 2295 ขณะที่บานประตุมุกเป็นจารึกสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2296 กล่าวถึง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงโปรดเกล้าฯ ช่างจำนวน 185 คนสลักกลดลายบานประตุมุกวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดป่าโมก ใช้ระยะเวลาทำ 2 เดือน 17 วันพร้อมกับพระราชทานบำเหน็จแก่ช่างจำนวนมาก (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี, 2510, หน้า 74)

เมื่อเปรียบเทียบช่างทำบานมุกประตูวัดบรมพุทธารามน้อยกว่าที่บานมุกประตูวิหารพระพุทธไสยาสน์ จำนวน 15 คน ในทางกลับกันระยะเวลาการสลักกลดลายบานมุกประตูวัดบรมพุทธาราม เป็น 4 เดือน 7 วัน มากกว่าบานมุกประตูวิหารพระพุทธไสยาสน์ ใช้ระยะเวลา 2 เดือน 17 วัน ตลอดจนพระราชทานบำเหน็จ 30 ชั่ง พระองค์ทรงลงความเห็นจากหลักฐานจารึก 2 แห่งว่า สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงให้ความสำคัญกรมช่างมุกในการประดับมุกบริเวณบานมุกประตูตลอดรัชกาลของพระองค์ (นิรศรานูวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ฉ, หน้า 15) เช่นเดียวกันกับบานประตุมุกวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2299

กล่าวถึงพระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ เขียนลวดลายมุกบนประตู่ จำนวนช่าง 130 คน และพระราชทานบำเหน็จแก่ช่างทั้งเสื่อผ้ากับเงินตราเป็นจำนวนมาก (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี, 2510, หน้า 76 และนิศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ - กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ณ, หน้า 152)

ข้อวินิจฉัยของพระองค์สะท้อนสภาพเศรษฐกิจสมัยอยุธยาตอนปลายช่วงสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กล่าวคือ กรมช่างมุกเป็นหน่วยงานหนึ่งในระบบราชการสมัยอยุธยาสามารถการจ่ายบำเหน็จให้กับช่างฝีมือ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับช่างฝีมือเข้ามาทำงานให้แก่ราชสำนักแทนการเกณฑ์แรงงานไพร่ ทำให้กรมช่างมุกสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพสร้างรายได้ และส่งส่วยให้แก่รัฐผ่านราชสำนักในรูปแบบบำเหน็จเป็นของตอบแทนสะท้อนให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองทั้งด้านฟื้นฟูพุทธศาสนาในลังกา และกรมช่างมุกขยายตัวจากเศรษฐกิจของอยุธยาตอนปลาย ทำให้สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเปรียบเสมือน “บ้านเมืองดี” เนื่องจากรัฐบริเวณใกล้เคียงอย่างมอญ พม่า ลังกา และเขมรเสื่อมอำนาจลงอย่างมาก (นิศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ช, หน้า 110)

4. ความรู้เรื่องระบำโยเดียและเทวรูปสำริดสมัยอยุธยาในเมืองพม่าจากศาสนสมเด็จ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จประพาสเมืองพม่าในช่วง พ.ศ. 2477 วัดอุประสงค์ทรงต้องการพักผ่อนควบคู่กับการแสวงหาความรู้ต่าง ๆ ในเมืองพม่า ทำให้ลายพระหัตถ์ถวายกลับมีประเด็นเกี่ยวกับจำนวนหนึ่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาในเมืองพม่า ดังเช่น เสด็จเมืองมณฑลพะเยะทรงมีโอกาสดพบปะแลกเปลี่ยนกับพระราชวงศ์พม่าอ้างสืบเชื้อสายจากชาวอยุธยา คือ พระองค์หญิงตาดเล่าถึงเจ้าจอมมารดา กับพระองค์หญิงตะรังงาเล่าถึงต้นสกุลของพระองค์เป็นเจ้าชายเป็นคนอยุธยาที่ถูกกวาดต้อนจากเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 (นิศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ง, หน้า 90 – 91 และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2489, หน้า 238 – 239) โดยเฉพาะเรื่องการระบำอยุธยาในดินแดนพม่าหรือที่พม่าเรียกว่า “ระบำโยเดีย” สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงทูลการสืบค้นหาการพ้อนรำ ในลายพระหัตถ์ฉบับวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 ความว่า

“ข. หม่อมฉันทูลไปในจดหมายฉบับก่อนถึงเรื่องเที่ยวสืบหาจะดูพ้อนรำขับร้องอย่างไทย หรือที่พม่าจะเรียกว่า “โยเดีย” ซึ่งพม่าได้แบบไปจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อ 160 ปีมาแล้ว ... ครั้นกลับมาถึงร่างกุ้ง หม่อมฉันมาได้โอกาสพบกับพวกขุนนางพม่าหลายคน มีคนหนึ่งรับอาสาว่าจะหาคนรำดีในกระบวนอย่างโยเดียมารำให้ดู เขานัดให้ไปที่บ้านเขาคืน 1 แล้วหาผู้หญิงนักรำที่มีฝีมือดีมารำให้ดู 3 คน สองคนเป็นแต่รำพม่าอีกคนหนึ่งชื่อแม่เยื่อน Ma Nyum อายุราว 40 ปี ...และบอกว่าตัวได้เปนศิษย์นางละคร

ในคนหนึ่งของพระเจ้ามินดง ร่ำอย่างโยเดียให้ดูท่าทางยังมีหลักกระบวรราชของไทย
มาก...” (นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรง
ราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ง, หน้า 73)

ประเด็นข้างต้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงวินิจฉัยเรื่องละครกับกระบวนกร
ฟ้อนรำในเมืองพม่าเป็นการถอดแบบการแสดงแบบละครจากเมืองไทย เนื่องจากพม่ามีแต่ระบำโดยไม่มี
เนื้อเรื่อง เมื่อโลกทัศน์ของพม่ากว้างขวางจึงรับละครเข้ามาเป็นเนื้อเรื่องแล้วให้ระบำเป็นการรำประกอบ
ตามแบบอย่างไทย และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรง “...เห็นควรจะลงпенยุติได้” (นริศรา
นุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ กรมพระยา, 2505ง, หน้า 210 และ 216)

นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จเมืองมณฑลพะเยาต้องการนมัสการพระมหามัณเฑียร
เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองพม่า ระหว่างเสด็จทรงสังเกตพบและถ่ายรูปเทวรูปสำริดศิลปะเขมรจาก
อยุธยาไปอยู่ที่วัดพระมหามัณเฑียรนี้จึงส่งรูปถ่ายถวายแด่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ ทำให้
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงทูลถวายลายพระหัตถ์กลับเล่าถึงเมื่อครั้งทรงเคยเสด็จ
ประพาสเมืองพม่ามาก่อนได้วินิจฉัยเทวรูปสำริดจากความรู้ด้านงานช่างเป็นศิลปะเขมรจากการที่พม่าขน
ย้ายไปจากวัดพระศรีสรรเพชญ์และทรงแนะนำให้สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ “...ทอดพระเนตร
เห็นและทรงพิเคราะห์ดู” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ง, หน้า 50 และ 65)

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึง “...ตั้งใจไปดูและเตรียมหาหลักฐานในเรื่องประวัติไปด้วย
...” (ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, 2489, หน้า 209) โดยอาศัยใช้หลักฐาน
พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์มาอธิบาย สันนิษฐานว่าเป็นเทวรูปสำริดที่
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) เมื่อคราวตีเมืองนครธมกวาดต้อนเอาผู้คนเขมรและเทวรูป
สำริดมาไว้ที่กรุงศรีอยุธยา ต่อมา พ.ศ. 2112 พระเจ้าบุเรงนองเสด็จยกทัพตีกรุงศรีอยุธยาได้นำไปไว้ที่เมือง
หงสาวดีจำนวน 32 ชิ้น เป็นเวลา 30 ปี ต่อมาเมื่อเมืองยะไข่มาตีเมืองหงสาวดีนำไปประดิษฐาน
ในวัดพระมหามัณเฑียรอีก 180 ปี และครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2327 พระเจ้าปดุงแห่งราชวงศ์อลองพญาเสด็จตี
เมืองยะไข่ชัยใหญ่ไว้ที่เมืองมณฑลพะเยาเป็นต้นมา (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542,
หน้า 214, และนริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ,
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505ง, หน้า 68 – 69 และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2489, หน้า 209 – 210) ในลายพระหัตถ์ที่ทรงตอบหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์
สำรวจพบเทวรูปสำริดเหลืออยู่ 6 ชิ้นจาก 32 ชิ้น ได้แก่ เทวรูปพระอิศวรยืน 2 ชิ้นและเทวรูปสัตว์อย่าง
สิงห์ 3 ชิ้นกับช้างเอราวัณ 1 ชิ้น โดยทรงสันนิษฐานว่าจากกรณีวัดพระมหามัณเฑียรเกิดไฟไหม้ในสมัย

พระเจ้าอโศก พ.ศ. 2426 ทำให้ “หายตกลงมาหลายชั้นแล้ว เพราะชนย้ายกันหลายคราว ...บางทีอาจจะถูกไฟละลายเสียโดยมาก...” (บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง, 2503, หน้า 91 – 92) กอปรกับทรงสันนิษฐานเทวรูปหัวสิงห์ 3 ชั้นแบบเขมรที่สูญหายว่าช่างพม่าต่อเติมหล่อหัวสิงห์แบบใหม่เป็นทรงพม่าแทนทรงเขมร (ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ, 2489, หน้า 211)

อย่างไรก็ตามลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเห็นด้วยกับเสนอแนะเกี่ยวกับประวัติของเทวูปสำริดที่พระเจ้าบุเรงนองทรงอุทิศถวายเป็นพุทธรูปตามศาสนสถานต่าง ๆ ต่อมาเมื่อเมืองยะไข่มาตีเมืองหงสาวดีจากการขนย้ายตามคำสั่งนาย ทำให้เทวูปสำริดชำรุดเสียหายและลักษณะเทวูปสำริดหัวสิงห์ทรงสันนิษฐานว่าเป็นงานช่างเขมร “ข้ารัยที่ทำหัวสิงห์ซ่อมต่อเป็นหัวอย่างพม่า และว่าที่ช่างที่ทำไม่เคยเห็นหัวสิงห์เขมรมาเลย แต่ก็จัดว่าเป็นการดีที่มีผู้คิดปฏิสังขรณ์ให้คืนดี...” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505, หน้า 84 และ 117) และข้อสรุปประเด็นทั้งระบ่ำโยเดียและเทวูปสำริดสมัยอยุธยาปรากฏในเมืองพม่าจากการเสด็จประพาสของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยา-ดำรงราชานุภาพสะท้อนถึงลักษณะการทำสงครามสมัยรัฐจารีตระหว่างอยุธยากับพม่าความว่า

“...แต่ทางที่พม่าจะเอาอย่างไทย ด้วยไล่เลียงเอาความจากไทยเขลยซึ่งกวาดได้ไปนั้น เห็นจะเป็นไปไม่ได้ ผู้มีชัยเห็นจะไม่ยกย่องเอาแบบอย่างของผู้ปราชัย ความเอาอย่างกันย่อมเป็นไปในเวลาต่างอยู่ด้วยกันเป็นปกติแล้วแข่งขันประมุขกัน ฝ่ายข้างด้อยต้องเอาอย่างข้างรุ่งเรืองซึ่งผลัดกันอยู่เสมอ เช่นแต่ก่อนเขมรรุ่งเรืองกว่าเราเราก็เอาอย่างเขมร ภายหลังเรารุ่งเรืองกว่าเขมรเขมรก็กลับมาเอาอย่างเรา ความเอาอย่างกันมักเปนไปได้ไม่ได้จึงใจและไม่รู้ตัว ย่อมเป็นไปเองด้วยลืมหัด ส่วนที่พม่าอ้างว่าสิ่งนี้เป็น “แบบโยเดีย” นั้นเป็นคนละอย่างเป็นการแสดงเกียรติยศว่าชนะไทยได้เขลยไป ที่เป็นช่างก็ใช้ให้ทำการช่าง ที่เป็นละครก็ใช้ให้เล่นละครให้ดู เพื่อการโอ้อวด จะเรียกว่าเอาอย่างหาได้ไม่” (นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505, หน้า 272 – 273)

5. บทสรุป

ความรู้ทางประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาจากศาสนสมเด็จจากการศึกษา แสดงให้เห็นทัศนะแลกเปลี่ยนลายพระหัตถ์ระหว่างสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและสมเด็จฯ เจ้าฟ้านริศรานุวัดติวงศ์ทรงอาศัยการแสวงหาความรู้จากบุคคลต่าง ๆ หลักฐานที่ใช้ในการศึกษา ตลอดจนการสังเกตจากการเสด็จประพาสต่อมุมมองเรื่องราวเหตุการณ์ในสมัยอยุธยา กรณีเช่น เช่น การศึกษาประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับความสำคัญของจารึกลานทองแม่นางมงคลเทวี การเปรียบเทียบใช้เอกสารชาวต่างชาติต่อเหตุการณ์กรณีเจ้าฟ้าสุทัศน์ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถหรือประวัติออกญาเสนาภิมุข การสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของ

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองผ่านพระราชพิธีลบศักราช พระราชพิธีอินทราภิเษก และพระนามปราสาททอง ความรุ่งเรืองส่งเสริมการศาสนาในลังกาและงานช่างมุกสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ตลอดจนระบำ โยเดียและเทวรูปสำริดศิลปะเขมรสมัยอยุธยาในเมืองพม่า เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีการศึกษาองค์ความรู้ ในสาส์นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเพิ่มเติมในการต่อยอดความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณคดี ภาษาศาสตร์ ฯลฯ

บรรณานุกรม

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2505). พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี. (2510). **ประชุมจดหมายเหตุ**

เหตุ สมัยอยุธยา ภาค 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2469). **ตำนานพุทธเจดีย์สยาม.** พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารดาชุ่ม รัชกาลที่ 4 ทจว, รัตน มปร, 2 วปร.3 เมื่อปีชาล

พ.ศ. 2469. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

_____. (2489). **เที่ยวเมืองพม่า.** พิมพ์อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยา

พิชัยญาติ (ดั้น บุนนาค) เมื่อปีจอ พ.ศ. 2489. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์.

_____. (2503). **เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป.** พิมพ์อนุสรณ์ในงานพระเมรุพระ

ศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส 16 เมษายน

พ.ศ. 2503. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา กรมศาสนา.

นันทนา สุกกุล. (2509). **สยามบุปผาสัมปทา จดหมายเหตุเรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกา**

ทวีป. อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางยี่ม บัวทรัพย์ ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ 18 ตุลาคม พุทธศักราช 2509. พระนคร: มิตรนราการพิมพ์.

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า

บรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2505ก). **สาส์นสมเด็จพระเจ้า** เล่มที่ 2. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ข). **สาส์นสมเด็จพระเจ้า** เล่มที่ 4. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ค). **สาส์นสมเด็จพระเจ้า** เล่มที่ 5. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ง). **สาส์นสมเด็จพระเจ้า** เล่มที่ 7. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505จ). **สาส์นสมเด็จพระเจ้า** เล่มที่ 8. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ฉ). **สาส์นสมเด็จพระเจ้า** เล่มที่ 11. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ช). **สาส์นสมเด็จพระเจ้า** เล่มที่ 12. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ซ). **สาส์นสมเด็จพระเจ้า** เล่มที่ 16. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ณ). **สาส์นสมเด็จพระเจ้า** เล่มที่ 18. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ญ). สารสนสมเด็จ เล่มที่ 20. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ญ). สารสนสมเด็จ เล่มที่ 21. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ญ). สารสนสมเด็จ เล่มที่ 23. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

_____. (2505ฐ). สารสนสมเด็จ เล่มที่ 24. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา.

บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง. (2477). โบราณวัตถุสถานในสยาม ตอนสมัยศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์

ภาค 3. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โท พระศรีปัญญา (ล้วน มหาสันตนะ)

พ.ศ. 2477. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

_____. (2503). เรื่องโบราณคดี จากลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราช

นุกาภกับของศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. (2542). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. (2542). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 17. (2542). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. (2517). อัตตชีวประวัติพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทย

ลาภพฤฒิยากร. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

ณ พระเมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2517.

พระนคร: โรงพิมพ์ตีรณสาร.

วงศาธิราชสนิท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. (2468). คำให้การชาวกรุงเก่า แปลฉบับหลวงที่ได้

จากเมืองพม่า. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงเสนีณรงค์ฤทธิ์

(ทองย้อย สนิมวงศ์ ณ กรุงเทพ) จง. เมื่อปีฉลู พ.ศ. 2468. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนา

กร.

เอกสารหอสมุดฯ สมัยกรุงศรีอยุธยา. (2541). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ความสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2551 – 2558

The Narratives of King Taksin the Great in Thai's Historiography 2008 – 2015

วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ / Wirawan Sompongjaroen

อาจารย์ประจำสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Lecturer of the History Program, Faculty of the Humanities and Social Sciences,

Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 18 กรกฎาคม 2566 / แก้ไขบทความ 12 มกราคม 2567 / ตอบรับบทความ 11 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยและ (2) ศึกษาความสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย วิธีการศึกษา คือ การใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ในการศึกษาเรื่องเล่าที่มีเนื้อหากล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งตีพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2551-2558 จำนวน 18 เรื่อง

ผลการศึกษา พบว่า

1) เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีสามรูปแบบ กล่าวคือ แบบแรก การอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ แบบที่สอง การสร้างเรื่องเล่าใหม่จากการอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และแบบที่สาม การสร้างเหตุการณ์ประกอบเรื่องเล่าใหม่จากการอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์

2) ความสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2551-2558 กล่าวคือ เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าตากสินที่ถูกผลิตขึ้นมานั้นกลายมาเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในงานเขียนทางประวัติศาสตร์กรุงธนบุรีในช่วงเวลาต่อมา เรื่องเล่าเหล่านี้มีลักษณะแบ่งออกเป็นสามประการ

ประการแรก การให้ความสำคัญของเรื่องเล่าในฐานะข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เดิมเรื่องเล่าเกิดจากการสร้างเรื่องราวใหม่ซึ่งอาจมีหรือไม่มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์เป็นหลักฐานในเชิงประจักษ์ ต่อมาเรื่องเล่าดังกล่าวผ่านการผลิตซ้ำในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าเหล่านั้นจะกลายเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่รับรู้โดยทั่วถึงกัน ดังกรณีเรื่องเล่าการทำนายของซินแสว่าพระเจ้าตากสินและเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกจะได้เป็นกษัตริย์ทั้งคู่ เรื่องเล่าของนายทองดี ฟันขาว หรือ พระยาพิชัย-

ดาบหัก ทหารคนสนิษฐ์ชื่อสัตย์ถึงขนาดยอมตายไปพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน เรื่องเล่าของพระราชโอรส พระเจ้าตากสินเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น

ประการที่สอง การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินเพื่อเป็นการเสริมสร้างสถานภาพทางสังคมในฐานะวีรกษัตริย์ผู้กอบกู้เอกราช เป็นการสร้างเรื่องเล่าประกอบเหตุการณ์ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระบิดาบุญธรรม พระมารดา ชาติกำเนิด บุญญาธิการและความสามารถของสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นหลัก เช่น เรื่องเล่างูเหลือมเลื้อยมาขอกระดองที่ทหารกลืน เรื่องเล่าพระมารดาของสมเด็จพระเจ้าตากสิน เรื่องเล่าพระเจ้าตากสินสามารถเรียกฝนได้ เป็นต้น

ประการที่สาม การให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าใหม่ที่มีการอธิบายเรื่องราวหรือเหตุการณ์ อันมีจุดเชื่อมโยงกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน เรื่องเล่านี้จึงกลายเป็นเกร็ดประวัติศาสตร์โดยมีจุดมุ่งหมายคือ การเติมเต็มเรื่องราวประวัติศาสตร์ของพระเจ้าตากสินให้สมบูรณ์มากขึ้น เช่น เรื่องเล่ารูปถ่ายพระเจ้าตาก เรื่องเล่าพระที่นั่งแท่นไม้มะเดื่อภัทรปิฎก เรื่องเล่าการใช้แผนแก่งบัวของสมเด็จพระเจ้าตากสิน เป็นต้น

คำสำคัญ : เรื่องเล่า, พระเจ้าตากสินมหาราช, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

Abstract

This research purposed 1) to study the story of King Taksin the Great and 2) to study the importance of King Taksin's story in Thai history, which published between 2008 – 2015 amount 18 stories.

The results of the study found that, (1) there are three types of narratives of King Taksin the Great, namely, the first type refers to information from historical documents, create a new narrative by referencing information from historical documents (2) The importance of the story of King Taksin the Great in Thai historical fiction 2008-2015. That is, various stories related to King Taksin that were produced became historical information that appeared in historical writings. Thonburi in the later period These stories are divided into three parts.

First, the importance of narratives as historical facts. Narratives were originally created by creating new stories that may or may not contain historical data as empirical evidence. Later, the story was reproduced in historical writings. The story becomes a universally acknowledged historical fact. As in the case of the story of the Chinese prophecy that King Taksin and Chao Phraya Maha Kasatsuek would both become kings. The story of Mr. Thongdee Funkhao or Phraya Phichai Dap Hak, close soldier who was so loyal that he was

willing to die along with King Taksin. The story of King Taksin's son being the ruler of Nakhon Si Thammarat, etc.

Second, the importance of King Taksin's origins was emphasized in order to strengthen his social status as the heroic king who saved independence. It is mainly a creation of a narrative to accompany historical events regarding his adoptive father, mother, birth, merit, and abilities of King Taksin. For example, the story of a python slithering and coiling around a baby's shell. The story of King Taksin's mother The story of King Taksin being able to summon rain.

Thirdly, giving importance to new stories that explain stories or events that have a connection with King Taksin. This story has therefore become a historical anecdote with the aim of completing the history of King Taksin more completely, such as the story of the photograph of King Taksin. The story of the Phattharabiti figwood throne hall The story of King Taksin's plan to fake madness, etc.

Keywords: Narrative, King Taksin the Great, Thai Historiography

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีกำหนดเป็นสามัญชนซึ่งมีบิดาเป็นชาวจีนและมีมารดาเป็นชาวไทย ต่อมาพระองค์ได้เข้ารับราชการจนได้เป็นพระยาตาก เจ้าเมืองตาก เมื่อเกิดสงครามเสียกรุงครั้งที่สอง พ.ศ. 2310 พระยาตากได้รวบรวมไพร่พลตีฝ่าทัพพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาไปตั้งมั่นที่จันทบุรี สามารถกอบกู้เอกราชได้แล้วสถาปนาตนเป็นสมเด็จพระเจ้าตากสิน และตั้งราชธานีใหม่ที่กรุงธนบุรี ต่อมาปลายรัชกาลพระองค์มีสติวิปลาส ส่งผลให้ราษฎรเดือดร้อนจนเกิดกรณีกบฏพระยาสุวรรณครี พระองค์ถูกสำเร็จโทษ ณ ป้อมวิชัยประสิทธิ์ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 แล้วอัญเชิญพระศพไปฝังศพไว้ ณ วัดบางยี่เรือใต้

เรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินปรากฏขึ้นครั้งแรกในพ.ศ. 2480 ผ่านหนังสือเรื่อง “พระเจ้ากรุงธน” ของหลวงวิจิตรวาทการ จากนั้นเป็นต้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2480–2551 ปรากฏงานเขียนเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน ได้แก่ ใคร่ฆ่าพระเจ้ากรุงธนบุรีของหลวงวิจิตรวาทการ (2492) ใคร่ฆ่าพระเจ้ากรุงธนของหลวงวิจิตรวาทการ (2492) สามกรุงของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (2495) ใคร่ฆ่าพระเจ้าตากสินของภิกษุณีวรรมย์ กบิลสงห์ (2516) ฟ้าไหมของศุภร บุนนาค (2534) พระเจ้าตากสินกู้ชาติของติภากร บารเมษฐ์ (2544) แผ่นดินพระเจ้าตากของนายแพทย์วิบูล วิจิตรวาทการ (2545) ผู้อยู่เหนือเงื่อนไขของสุภา ศิริमानนท์ (2545) ตากสินมหาราชของแรงแงและบงกชเพชร (2548) ตากสินมหาราชชาตินักรบของ Claire Keefe-Fox (2549) ความหลงในสงสารของสุทัสสา อ่อนค้อม หรือ รศ.ดร. สุจิตรา อ่อนค้อม

(2549) ตามรอยเลือดพระเจ้าตากของชานนท์ ท. (2550) พระเจ้าตากฯ สิ้นพระชนม์ที่เมืองนครของทศยศ กระหม่อมแก้ว (2550) จอมกษัตริย์แห่งนักรบของศรีศากยโศก หรือพันตแพทย์ปรีญญา ใจเย็น (2550) ดวงพระเจ้าตากไม่ถูกประหารของ อ.เล็ก พลุโต (2551)

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของงานเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันสามประการ ประการแรก การอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์นับตั้งแต่พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หนังสือตำนานอภินิหารบรรพบุรุษ จดหมายเหตุ ความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี และจดหมายเหตุชาวต่างชาติ การอ้างอิงข้อมูลเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจากเอกสารประวัติศาสตร์แบ่งเป็นสามเหตุการณ์ ได้แก่ เหตุการณ์พระกำเนิดจากสามัญชนเชื้อสายจีน เหตุการณ์อาการสติวิปลาส และเหตุการณ์การถูกประหารชีวิตด้วยการตัดศีรษะที่ป้อมวิชัยประสิทธิ์

ประการที่สอง การสร้างเรื่องเล่าใหม่จากอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ สืบเนื่องจากชนชั้นสูงในราชสำนักเป็นผู้บันทึกเอกสารประวัติศาสตร์ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หนังสือตำนานอภินิหารบรรพบุรุษ จดหมายเหตุ ความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี จึงเป็นการบันทึกเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินให้สอดคล้องกับโลกทัศน์ของชนชั้นสูงในขณะนั้น แต่เมื่อ พ.ศ. 2475 ชนชั้นปกครองมาจากสามัญชน ก่อให้เกิดการสร้างเรื่องเล่าใหม่จากอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ การสร้างวีรภักดิ์จากสามัญชน การเป็นมหาราชทั้งทางโลกและทางธรรม และการเป็นสัญลักษณ์แห่งความสามัคคีและประการสุดท้าย การสร้างเหตุการณ์ประกอบเรื่องเล่าใหม่จากอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ปรากฏในหนังสือ 4 เรื่อง ได้แก่ ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธนของหลวงวิจิตรวาทการ (2492) ใครฆ่าพระเจ้าตากสินของภิกษุณีวรมัย กบิลสงห์ (2516) ตากสินมหาราชชาตินักรบของ Claire Keefe-Fox (2549) และดวงพระเจ้าตากไม่ถูกประหารของอ.เล็ก พลุโต (2551)

ระหว่าง พ.ศ. 2551–2558 งานเขียนเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรวม 18 เรื่อง ได้แก่ โอรัสลับพระเจ้าตากของณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม 7 มหาราชชาติสยาม : พระราชประวัติของยอดพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งสยามประเทศของอานนท์ จิตรประภาส นักรบกู้แผ่นดินตากสินมหาราชของธรรมนิตย์ ข้าแหวะแผนยึดกรุงธนบุรีของปรมินทร์ เครือทอง สวมรอยบาทมหาราช “เจ้ากรุงธน” ของสหสชัย มหาวีระ ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของสม สุจิรา อากรรพษ์ขวัญผวา ในกรุงสยามของจตุติ จันทรคณา เกร็ดพงศาวดารกรุงธนบุรีของลำจุล ฮวบเจริญ พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของเสนีย่อนุชิต ถาวรเศรษฐ ปรีศนาพระเจ้าตากฯ ของปรามินทร์ เครือทอง ญาณพระอริยะ : ไชปรีศนาพระเจ้าตากของทิพยจักร 60 ปี แห่งความเป็นมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของวีระ อำพันสุข มหาราช ความจริงชวนตะลึงที่อาจพลิกประวัติศาสตร์การสวรรคต “พระเจ้าตากสิน” ของว. วรรณพงษ์ บันทึกจอมทัพ พระเจ้าตากสินมหาราชของลดา รุธิกนก พระเจ้าตากเบื้องต้นของปรมินทร์ เครือทอง ญาณทิพย์ ไชปรีศนา ปลายแผ่นดินพระเจ้าตากสินของทิพยจักร 5 ผู้พิชิตผู้ยิ่งใหญ่

ในประวัติศาสตร์ของดวงธิดารามศวร์ สองมหาราชผู้แผ่นดินของอาณัติ อนันตภาค และ 7 ตำนาน สมเด็จพระพุทธพิทักษ์แห่งสยามของวศิน ปัญญาอุตรตระกูล

ในงานเขียนดังกล่าวมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับบริบทของสังคมไทยเริ่มต้นจากช่วง พ.ศ. 2551-2556 การต่อต้านนายทักษิณ ชินวัตร อดีตนายกรัฐมนตรีของกลุ่มพันธมิตร (กลุ่มเสื้อเหลือง) การประท้วงรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะจากกรณีของกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) นำไปสู่การสลายชุมนุมรุนแรงของรัฐ และการชุมนุมครั้งใหญ่ของคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) ต่อต้านรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เนื่องจากนโยบายจํานําข้าวกับร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมทางการเมือง ในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดปฏิกิริยา “พระเจ้าตาก” ใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองโดยเฉพาะกลุ่ม นปช. นำมาต่อสู้ในการกอบกู้วิกฤตทางการเมืองต่อต้านรัฐบาล เพื่อประชาธิปไตยเปรียบเทียบว่า “นายทักษิณ ชินวัตร คือ พระเจ้าตากสินกลับมาเกิด” และการยกย่องการกอบกู้กรุงศรีอยุธยา กับกรณีการกู้หนี้ไอเอ็มเอฟเป็นการแก้ไขวิกฤตบ้านเมืองภายใต้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยของนายทักษิณ ชินวัตร ตลอดจนตัวอักษร “TAKSIN” เหมือนกับคำว่า “ตากสิน” และการจัดตั้งกองกำลังของกลุ่มนปช. ในชื่อว่า “นักรบพระเจ้าตาก” จากกลุ่มทหารพรานอาสาช่วยปกป้องผู้ชุมนุมในการประท้วงต่อต้านรัฐบาล ความขัดแย้งทางการเมืองช่วงเวลาดังกล่าวรุนแรงต่อเนื่องนำไปสู่รัฐประหาร 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 โดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาภายใต้คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ต้องการสร้างความปรองดองสามัคคีระหว่างคนในชาติ และปลูกฝังสำนึกความรักชาติผ่านประวัติศาสตร์ชาติไทย

การอ้างอิงถึงวีรบุรุษอย่างสมเด็จพระเจ้าตากสินในฐานะผู้กอบกู้ชาติบ้านเมืองจึงกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างหนึ่งในช่วงเวลาที่เกิดวิกฤตทางการเมือง บริบทของช่วงเวลาดังกล่าวจึงสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้เขียนในฐานะผู้ผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยราชบัณฑิต ประเภทประวัติศาสตร์ นักวิชาการอิสระ นักเขียน ทนตแพทย์ วิศวกรผู้อ้างว่าเป็นลูกหลานของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ซึ่งผู้เขียนเหล่านี้ได้ใช้ทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง พร้อมทั้งแสดงความคิดเห็นของผู้แต่งลงไปในงานเขียนเหล่านั้น ส่งผลให้เกิดการผลิตซ้ำ การผลิตใหม่ และมุมมองใหม่เกี่ยวกับเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมากขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยผ่านงานเขียนเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2551-2558 เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องเล่าและส่งผลต่อความรู้ดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2551 – 2558

2. เพื่อศึกษาความสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2551–2558

3. ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาเรื่องเล่าที่มีเนื้อหากล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีการตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2551–2558 จำนวน 18 เรื่อง

วิธีการศึกษา

การใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ในการศึกษาเรื่องเล่าพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งแต่ พ.ศ. 2551–2558 จำนวน 18 เรื่อง

เครื่องมือที่ใช้และวิธีการเก็บข้อมูล

การรวบรวม การคัดแยก การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่าข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องเล่าพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

4. ผลการวิจัย

1. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสิน หมายถึง เรื่องราวหรือเหตุการณ์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ร้อยเรียงกัน หมายรวมถึงทั้งเรื่องที่เกิดขึ้นจริงและเรื่องที่แต่งขึ้นที่ถูกนำมาเล่าโดยผู้เล่าเรื่อง เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2551–2558 มีลักษณะร่วมกันสามประการ กล่าวคือ ประการแรก การอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุไโร บันทึกของชาวต่างชาติ คำให้การ กฎหมาย ประกาศ พระราชสาส์น หมายรับสั่ง เอกสารทางศาสนา ตำนาน สมุดข่อย คำฉันท์ นิราศ หนังสือ และบันทึกของสายตระกูล ประการที่สอง การสร้างเรื่องเล่าใหม่จากอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารประวัติศาสตร์สืบเนื่องจากพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินในพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ทั้งที่ร่วมสมัยและชำระใหม่ ภายหลังไม่ได้อธิบายความได้อย่างชัดเจน และประการที่สาม การสร้างเหตุการณ์ประกอบเรื่องเล่าใหม่จากข้อมูลอ้างอิงเอกสารทางประวัติศาสตร์โดยใช้ข้อมูลจากการเข้าทรง คำทำนาย คำบอกเล่าของตระกูล บทสนทนาและการแสดงความเห็นของผู้เขียน

2. ความสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย พ.ศ. 2551 – 2558 มีสามประการ ดังนี้

ประการแรก การให้ความสำคัญของเรื่องเล่าในฐานะข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เดิมเรื่องเล่าเกิดจากการสร้างเรื่องราวใหม่ซึ่งอาจมีหรือไม่มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์รองรับ ต่อมาเรื่องเล่าดังกล่าว

ผ่าน การผลิตซ้ำในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่านั้นจะกลายเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ที่รับรู้โดยทั่วถึงกัน เช่น

เรื่องเล่าการทำนายของซินแสว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินและเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ทั้งคู่ซึ่งปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ต่าง ๆ และโคลงสี่สุภาพประกอบบทสนทนาของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ การทำนายของซินแสจึงเป็นการเน้นย้ำว่าเรื่องเล่าดังกล่าวกลายเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ธรรมนิศย์ ชำนาญ, 2552, หน้า 12–13) กรณีเรื่องเล่าของออกหลวงเสนาสุนทรไถ่กิ่งเรือสำเภาและทหารอาสาภักดี เป็นกองอาสาค่ายบางกุ้งที่มีการปรับปรุงค่ายบางกุ้งตามตำราพิชัยสงครามงอกี้ เรื่องเล่านี้กลายเป็นที่มาของประวัติค่ายบางกุ้งที่สามารถตั้งรับและเอาชนะทัพพม่าได้ (สหัสชัย มหาวิระ, 2553, หน้า 130–135) กรณีเรื่องเล่าหลวงอาสาศึก ตัวตายตัวแทนของสมเด็จพระเจ้าตากสิน เป็นการเปลี่ยนตัวโดยนำขุนนางคนหนึ่งซึ่งมีใบหน้าและเสียงพูดคล้ายสมเด็จพระเจ้าตากสินให้มารับโทษแทน (ลำจุล ฮวบเจริญ, 2554 หน้า 173) ส่วนสมเด็จพระเจ้าตากสินนั้นเดินทางไปเมืองนครศรีธรรมราชปฏิบัติธรรมที่เขาเทียนและละสังขารในร่างอาแปะหนวดยาว (สหัสชัย มหาวิระ, 2553, หน้า 289–291) เรื่องเล่านี้มาจากหนังสือชุดจิตรวรรณกรรมของหลวงวิจิตรวาทการซึ่งอ้างว่าผู้มีเกียรติท่านหนึ่งซึ่งสืบเชื้อสายจากสมเด็จพระเจ้าตากสินเล่าให้ฟัง (ปราชญ์ ตรีทอง, 2555 : หน้า 155–159) เรื่องเล่านี้เป็นการเน้นย้ำว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมิได้เสียชีวิตและหลบหนีไปอยู่ที่นครศรีธรรมราชได้ เรื่องเล่าของพระราชโอรสพระเจ้าตากสินเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เรื่องเล่านี้ปรากฏในหนังสือประวัติของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (เจ้าน้อย) ที่เขียนโดยตระกูล ณ นครได้บันทึกยืนยันไว้เป็นหลักฐานอย่างชัดเจน เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นราชโอรสในสายพระโลหิตของพระเจ้าตากสินกับเจ้าจอมปราง (ว.วรรณพงษ์, 2556 : หน้า 51-59) และ เรื่องเล่าของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย ณ นคร) ในหนังสือเรื่อง โอรสลับพระเจ้าตาก (ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, 2551, หน้า 3-81)

เรื่องเล่าทั้งสองนี้เป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญทางการเมืองของเมืองนครศรีธรรมราชที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวีรกรรมอย่างสมเด็จพระเจ้าตากสิน และเรื่องเล่าพระสุบินของสมเด็จพระเจ้าตากสินว่า พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนมาขับไล่มิให้อยู่ พอรุ่งเช้าเล่าพระสุบินให้ข้าราชการบริวารฟังแล้วมีพระราชดำริว่า เดิมเราคิดจะปฏิสังขรณ์พระนครให้คั่นดังเก่า แต่เมื่อเจ้าของเดิมท่านยังหวงแหนอยู่ ฉะนั้นเราชวนกันไปสร้างกรุงธนบุรีอยู่เถิด แล้วพระเจ้าตากให้อพยพผู้คนลงมาตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองธนบุรีแต่นั้นมา (อานนท์ จิตรประภาส, 2552, หน้า 166-167 และอาณัติ อนันตนาถ, 2558, หน้า 246-248) เรื่องเล่านี้มีความสำคัญ คือ เหตุผลของการไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่เมืองธนบุรี

ประการที่สอง การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินเพื่อเป็นการเสริมสร้างสถานภาพทางสังคมในฐานะวีรกรรมผู้กอบกู้เอกราช เป็นการสร้างเรื่องเล่าประกอบเหตุการณ์

ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระบิดาบุญธรรม พระมารดา ชาติกำเนิด บุญญาธิการและความสามารถของ สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นหลัก เช่น

เรื่องเล่าภูเลื่อมเลื่อยมาขอครอบครองที่ทารกสินนอนหลับอยู่ สำหรับชาวจีนเป็นมงคลอย่างยิ่ง เพราะชาวจีนนับถือภูเป็นเทพเจ้ามานับพันปี เรื่องเล่านี้แสดงให้เห็นว่า ทารกสินเป็นผู้มีบุญญาธิการ (สม สุจิรา, 2554, หน้า 8) ส่วนอีกเรื่องเล่าหนึ่งที่ภูเลื่อมเลื่อยมาขอครอบครองที่ทารกสินนอนหลับอยู่นั้น ขุนพัฒน์ผู้เป็นบิดาเกรงว่าจะเป็นลางร้าย จึงตั้งใจจะนำบุตรไปเสียให้พ้นบ้าน เมื่อเรื่องนี้ทราบถึง พระยาจักรีจึงขอลูกไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมแทนรับราชการที่เมืองตาก (จุติ จันทรคณา, 2554, หน้า 18) เรื่องเล่าทั้งสองเรื่องนี้ แม้จะมีการสร้างเรื่องเล่าประกอบเหตุการณ์ตอนเกิดของทารกสินต่างกัน แต่มีจุดร่วมกันคือ เรื่องบุญญาธิการและฐานะของชาติกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินนั่นเอง เรื่องเล่า ภูเลื่อมและลูกแก้ววิเศษนั้น หลังจากหม่อมนกเอี้ยงได้ประสูติสมเด็จพระเจ้าตากสินเหน็ดเหนื่อย จึงผลอกลับไป หม่อมนกเอี้ยงฝันไปว่า หลวงพ่อทวดวัดช้างให้ ผู้เหยียบน้ำทะเลจืด ได้นำลูกแก้ววิเศษ มามอบให้กับหม่อมนกเอี้ยง และสั่งเสียว่าให้นำลูกแก้วนี้มอบให้กับบุตรชายเมื่อออกผนวชเป็นพระภิกษุ เพราะบุตรชายที่ประสูติออกมานี้เป็นเทวดามาเกิด จะเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ (เสนีย์อนุชิต ถาวรเศรษฐ, 2555, หน้า 26-27)

เรื่องเล่าพระมารดาของสมเด็จพระเจ้าตากสิน สืบเนื่องจากหลวงปู่โง่นผ่านนิมิตเป็นอักษรกล่าวถึง พระนางอินธิดาราชกุมารี สนมเอกของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงครรภ์ได้สามเดือนเป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองที่มีปัญหาเรื่องการแย่งชิงราชสมบัติ จึงโปรดให้พระนางอินธิดาราชกุมารี เสด็จไปอยู่กับคนจีน ชื่อ ไชยสงครามนางนกเอี้ยง ต่อมาประสูติกุมารตั้งชื่อให้ว่า สิน หมายถึง สินไหม เพราะไปอยู่กับคนอื่น (ลดา รุธิรกก, 2557, หน้า 142 – 148) เรื่องเล่านี้มีความสำคัญ คือ การสื่อความหมายว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมีเชื้อสายกษัตริย์และมีสิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์ที่สำคัญคือ มีใช้ลูกของสามัญชน อย่างนายไชยสงครามนางนกเอี้ยง ส่วนอีกเรื่องเล่าหนึ่งเกี่ยวกับพระมารดาของสมเด็จพระเจ้าตากสิน มีการอ้างว่ามีเชื้อสายผู้ดีเก่าจากเมืองเพชรบุรี (ดวงธิดา ราเมศวร์, 2558, หน้า 26) เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสิน เมื่อครั้งเยาว์วัยเป็นคนช่างสังเกต ชอบศึกษาด้วยตนเองผสมผสานกันหลาย ๆ เรื่อง จากผู้ใหญ่ที่เป็นคนดีคนเก่งกล้าสามารถโดยตรงจากวัด จากการปฏิบัติหรือแก้ปัญหาและจากการทำงาน นอกจากนี้ยังฝึกการใช้อาวุธต่าง ๆ สนใจเรื่องชาติบ้านเมือง รักชาติ รักเพื่อน มีความคิดนำเพื่อนในทางที่ดีที่ชอบโดยแสดงตนเป็นผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศึกษาประวัติศาสตร์และพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระนเรศวร เริ่มศึกษาตำราพิชัยสงคราม ชอบวิเคราะห์สถานการณ์และความเป็นไปของกรุงศรีอยุธยาในฐานะคนธรรมดาตั้งแต่ยังไม่ได้เข้ารับราชการ คิดรับราชการช่วยงานของประเทศชาติ โดยตั้งใจว่าถ้ามีโอกาสสรับใช้ชาติทำหน้าที่ให้ดีที่สุด เป็นเรื่องแปลกมากที่นายสินเตรียมตัวความพร้อมไว้ล่วงหน้าราวกับจะรู้ตัวว่าในอนาคตตนเองเป็นคนสำคัญของสยามประเทศ (วีระ อำพัน, 2556, หน้า 2-3) เรื่องเล่านี้ ผู้แต่งพยายามเน้นย้ำเรื่องความสามารถของพระเจ้าตากสินอันเป็นพื้นฐานนำไปสู่

ความสำเร็จในการกู้ชาติและเรื่องเล่าพระเจ้าตากสินสามารถเรียกฝนได้ เป็นการเรื่องเล่าที่ว่า กองทัพของพระเจ้าตากสินไปตั้งกองทัพที่เมืองสวรรคโลกซึ่งเป็นช่วงฤดูแห้ง ทำให้หาน้ำมาอุปโภคและบริโภคได้ยาก พระเจ้าตากสินตรัสว่า “คำวันนี้อย่าให้ตีส้อยยามเลย จงกำหนดแต่น้ำฝนไว้ในเวลาหัวค่ำ เราจะให้น้ำไว้ใช้กิน” จากนั้นพระยาตากทรงให้พระยาราชประสิทธิ์ปลุกศาลสูงเพิงตาตั้งเครื่องพลีกรรมบวงสรวงเทพดาบนเขา (วคิน ปัญญาวุธตระกูล, 2558, หน้า 109–110) เรื่องเล่านี้มีความสำคัญคือ ความสามารถหนึ่งของสมเด็จพระเจ้าตากสินในการเรียกฝนได้

ประการที่สาม การให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าใหม่ที่มีการอธิบายเรื่องราวหรือเหตุการณ์อันมีจุดเชื่อมโยงกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน เรื่องเล่านี้จึงกลายเป็นเกร็ดประวัติศาสตร์โดยมีจุดมุ่งหมายคือ การเติมเต็มความรู้ของผู้คนเกี่ยวประวัติศาสตร์ของพระเจ้าตากสินให้สมบูรณ์มากขึ้น เช่น เรื่องเล่ารูปถ่ายพระเจ้าตาก เป็นรูปถ่ายขนาดโปสการ์ดและมีข้อความว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี องค์บุรพบุรุษแห่งตระกูลสินธุยศ รูปถ่ายนี้มาจากหม่อมหลวงเพ็ญยศ อิศรเสนาไปราชการที่ประเทศอิตาลีและพบพระรูปเขียนของพระเจ้ากรุงธนบุรีในพิพิธภัณฑ์แห่งหนึ่ง จึงได้ขอถ่ายจำลองรูปนั้น เอามาพิมพ์แจกจ่ายแก่บรรดาผู้เป็นเชื้อสายสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เรื่องเล่านี้ผู้แต่งพยายามเน้นย้ำสายตระกูลของตนนั้นสืบเชื้อสายมาจากสมเด็จพระเจ้าตากสิน (ปรมินทร์ เครือทอง, 2557, หน้า 90-92) เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงทำพระราชพิธีปราบดาภิเษกที่กรุงธนบุรี สืบเนื่องจากสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงทำพระราชพิธีปราบดาภิเษก ซึ่งเป็นพิธีสำคัญทรงกระทำแบบกะทัดรัด แต่หลักสำคัญของพิธีกรรมครบถ้วน ประทับบนพระที่นั่งแท่นไม้มะเดื่อภัทรปิฎก เป็นพระที่นั่งสำคัญสำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสร็จขึ้นประทับก่อนครองบัลลังก์ (ลดา รุธิรณก, 2557, หน้า 32–40) เรื่องเล่านี้สื่อความหมายเรื่องความสำคัญของพระที่นั่งแท่นไม้มะเดื่อภัทรปิฎก หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนบันทึกว่า “ตั้งไม้มะเดื่อนี้เป็นเครื่องสำหรับอภิเษก ใช้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน พระอัครมเหสี พระราชเทวี และพระสังฆราช... ไม่เป็นของใช้ทั่วไปเป็นของเฉพาะแต่ผู้ได้รับอภิเษก” การใช้ตั้งไม้มะเดื่อนั้นปรากฏในพิธีราชาภิเษกตั้งแต่สมัยพระเวทโดยใช้เป็น “ตั้ง” ความสูงคืบ เช่นเดียวกับที่เราใช้ โดยในพิธีสำคัญสองอย่างที่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์พราหมณะ คือ พิธีปูนภิเษก ได้แก่ การประกาศความเป็นกษัตริย์อีกครั้งและพิธีอินทรมหาภิเษก หรือ การอภิเษกพระอินทร์ นอกจากนี้ทรงใช้ตั้งไม้มะเดื่อในพิธีปูนภิเษกกับการใช้ภาชนะที่ทำจากไม้มะเดื่ออีก ดังคำอธิบายในคัมภีร์ไอตเรยพราหมณะ ชันท์ที่สี่ว่า “ไม้มะเดื่อ คือ พลังกำลังหรืออาหาร ดังนั้น เขาจึงวางพลังกำลังหรือคืออาหารในพิธีนี้” ความสำคัญของไม้มะเดื่อมีความสำคัญในคติพราหมณ์แล้วยังผูกโยงไปยังคติความเชื่อพุทธศาสนาได้ด้วย เช่น ต้นมะเดื่อเป็นที่ประทับตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า บางพระองค์ หรือเป็นไม้สำคัญในชาดกบางเรื่องที่แสดงถึงความเป็นหัวหน้าหรือราชานันเอง (พระที่นั่งแท่นไม้มะเดื่อภัทรปิฎก, 2561, สืบค้นจาก <https://www.matichonweekly.com>) และเรื่องเล่าการใช้แผนแกลังบ้ำของสมเด็จพระเจ้าตากสินมาจากนิมิตของหลวงพ่ोजริญเกี่ยวกับแผนผลัดแผ่นดิน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสั่งการให้พระยาจักรี (รัชกาลที่ 1) และพระยาเสือ (กรมพระราชวังบวรวิเศษวังหน้า) รวมทั้ง

ลูกชายของสมเด็จพระเจ้าตากสิน นำทัพปราบกบฏที่กรุงกัมพูชาในเวลานั้นเตรียมวางแผนให้พระยาสุวรรณคัจจวงศ์สมเด็จพระเจ้าตากสินด้วยข้อหาเป็นบ่าสติพินเพื่อน ทางสมเด็จพระเจ้าตากสินเอง แกล้งบ่าสติพินคือ ทศนคติแปลก ๆ ขึ้นหลายอย่าง ทั้งหมดเป็นอุบายสร้างทำเป็นคนวิกลจริต ในช่วงเวลานั้นทางคณะสงฆ์เสื่อมเสีย พระสงฆ์บางรูปประพฤติดิต สะสมทรัพย์ มีลูกมีเมีย สมเด็จพระเจ้าตากสินเรียกผู้ประพฤติดิตเหล่านั้นมาแล้วประกาศว่าตนเองเป็น “พระโสดาบัน” สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงแกล้งถามเพราะทำเป็นแกล้งบ่าสติพินและมีเจตนาลงโทษผู้เป็นกาฝากพระพุทธศาสนา ดังนั้นตามวินัยรู้กันดีว่า พระสงฆ์ปุณฺณไม่ต้องไหว้พระโสดาบันที่เป็นคฤหัสถ์ เมื่อพระสงฆ์ตอบกันว่า ไม่ต้องไหว้ถูกจับเชียน การเชียนพระสงฆ์ต่อหน้าประชาชน ก่อให้เกิดข่าวลือออกไปว่าพระเจ้าตากเป็นบ่าสติพินรับสั่งเชียนพระสงฆ์ ในทางกลับกันสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงไม่ได้สั่งเชียนพระ แต่ทรงรับสั่งให้เชียนคนโกนหัวห่มผ้าเหลือง (ทิพยจักร. ญาณพระอรียะ, 2555, หน้า 106–116) เรื่องเล่าดังกล่าว เป็นการวางแผนของสมเด็จพระเจ้าตากสินทั้งหมดทั้งเรื่องแผนแกล้งบ่าสติพินของพระเจ้าตากสิน การวางแผนให้พระยาสุวรรณคัจจวงศ์ การให้คนโกนหัวห่มผ้าเหลืองและการเชียนตีพระสงฆ์เพื่อให้เกิดข่าวลือเพื่อนำไปสู่การสละราชบัลลังก์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินและมอบให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นครองราชย์แทน

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ระหว่าง พ.ศ. 2551–2558 มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย คือ เมื่อเรื่องเล่าถูกบันทึกลงไปในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ จึงกลายเป็นหนึ่งในข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ถูกนำมาใช้และถูกอ้างอิงผ่านการผลิตซ้ำและการผลิตใหม่ ทำให้เรื่องเล่ากลายเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินในที่สุด เช่น เดิมข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตเลขาบันทึกว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินถูกนำไปสำเร็จโทษด้วยการตัดพระเศียร ณ ป้อมวิไชยประสิทธิ์ แล้วฝังพระบรมศพที่วัดบางยี่เรือใต้ (วัดอินทารามวรวิหาร) เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 แต่เรื่องเล่ากลับระบุว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมิได้ถูกประหารและหนีไปที่เมืองนครศรีธรรมราช ก่อให้เกิดเรื่องเล่าใหม่ตามเส้นทางจากกรุงเทพถึงเมืองนครศรีธรรมราช เช่น ศาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่กรุงเทพซึ่งเล่าว่า สร้างขึ้นในบริเวณที่พระโลหิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินหยดลงบริเวณนี้ ศาลการเปรียญที่เพชรบุรีซึ่งเล่าว่า เป็นที่พักของนางนกเอี้ยงและผู้คนซึ่งหนีจากสงครามครั้งเสียกรุงครั้งที่สอง หรือถ้าที่เมืองนครศรีธรรมราชที่เล่าว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินออกบวชเป็นผู้ทรงศีลและปฏิบัติธรรมอยู่ที่ถ้ำนี้จนสิ้นชีวิต รวมทั้งเรื่องเล่าของสายตระกูลและทายาทของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่เมืองนครศรีธรรมราช เรื่องเล่าเหล่านี้ทำให้ประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมีทั้งประวัติศาสตร์กระแสหลักและประวัติศาสตร์กระแสลับไปพร้อมกัน

5. สรุปผลการวิจัย

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ระหว่าง ปี พ.ศ. 2551–2558 คือ การอ้างอิงเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินผ่านเอกสารประวัติศาสตร์ชั้นต้นและเอกสารที่แต่งขึ้นภายหลังเพื่อเติมเต็มรายละเอียดและไขข้อสงสัยเกี่ยวกับพระราชประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ความสำคัญของเรื่องเล่า คือ การให้ความสำคัญของเรื่องเล่าในฐานะข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เติมเรื่องเล่าเกิดจากการสร้างเรื่องราวใหม่ซึ่งอาจมีหรือไม่มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์รองรับ ต่อมาเรื่องเล่าดังกล่าวผ่านการผลิตซ้ำในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่านี้จะกลายเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ที่รับรู้โดยทั่วถึงกัน ดังกรณีเรื่องเล่าพระยาพิชัยดาบหัก ข้อมูลทางประวัติศาสตร์คือ การมีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์และทหารของพระเจ้าตากสิน ส่วนเรื่องเล่าของพระยาพิชัยดาบหักเป็นการสร้างจุดเน้นในเรื่องบุคลิกภาพของชายชาติทหาร ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ที่ยอมพลีชีพจนตัวตายเพื่อรักษาชาติบ้านเมือง เรื่องเล่านี้ถูกใช้ในการส่งเสริมวีรกรรมการกอบกู้เอกราชของพระเจ้าตากสินให้โดดเด่นยิ่งขึ้น

กรณีเรื่องเล่าขุนพัฒน์ นายอากรบ่อนเบี้ย ผู้ได้รับมอบหมายจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศให้ดูแลพระสนมจนเจี๊ยงจนประสูติสมเด็จพระเจ้าตากสิน ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ คือ พระเจ้าตากสินนั้นเป็นสามัญชนซึ่งมีบิดาเป็นชาวจีนและมีมารดาเป็นชาวไทย ส่วนเรื่องเล่านี้กลายเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในการเสริมฐานะของพระเจ้าตากสินว่ามีเชื้อสายกษัตริย์และมีความชอบธรรมในการกอบกู้เอกราชและขึ้นครองราชย์ได้ อีกทั้งเรื่องเล่าของพระเจ้าตากสินเป็นการคัดสรรสิ่งที่นำมาเล่าโดยมีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ เช่น การเติมเต็มข้อมูลทางประวัติศาสตร์เรื่องความสามารถในการกอบกู้เอกราชของพระเจ้าตากสินผ่านเรื่องเล่าประกอบ ดังกรณีเรื่องเล่าว่าเมื่อพระเจ้าตากสินครั้งยังเป็นเด็กมีสนใจเรื่องชาติบ้านเมืองมีความคิดนำเพื่อนในทางที่ดีที่ชอบโดยแสดงตนเป็นผู้นำ สนใจศึกษาประวัติศาสตร์และพระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวรเริ่มศึกษาดำรงพิชัยสงคราม ขอบวิเคราะห์สถานการณ์และความเป็นไปของกรุงศรีอยุธยาในฐานะคนธรรมดาตั้งแต่ยังไม่ได้เข้ารับราชการ เรื่องเล่านี้เป็นความพยายามเน้นย้ำเรื่องความสามารถของพระเจ้าตากสินอันเป็นพื้นฐานนำไปสู่ความสำเร็จในการกู้เอกราชได้ หรือ การให้ความกระจ่างและคลายความสงสัยในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน ดังกรณีเรื่องเล่าการใช้แผนแก่งบัวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมาจากนิมิตของหลวงพ่ोजรัญเกี่ยวกับแผนผัดแผ่นดิน เป็นการอธิบายรายละเอียดและที่มาที่ไปของเหตุการณ์ต่าง ๆ และนำไปสู่การวิเคราะห์เรื่องแผนแก่งบัวของพระเจ้าตากสินว่าพระเจ้าตากสินทรงวางแผนทั้งหมดทั้งเรื่องกบฏพระยาสุวรรณครุ การให้คนโกนศีรษะห่มเหลืองและการเขียนตีเพื่อให้เกิดข่าวลือเพื่อนำไปสู่การสละราชบัลลังก์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินนั่นเอง

ข้อสังเกตหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินในเอกสารยุคหลัง คือ การละเลยที่จะไม่กล่าวถึงข้อมูลและเรื่องเล่าเกี่ยวพระราชกรณียกิจด้านการทำนุบำรุงบ้านเมืองและพระศาสนา

เช่น การบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม การสังคายนาพระไตรปิฎก หรือ การส่งเสริมการศึกษา พระปริยัติธรรม ซึ่งเอกสารชั้นรองเล่มเดียวที่กล่าวถึงเท่านั้น เหตุผลเบื้องต้นเกี่ยวกับการละเลยในประเด็นนี้ คือ ความขัดแย้งของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในส่วนนี้ไม่ส่งผลให้เกิดข้อสงสัยใด ๆ

6. อภิปรายผลการวิจัย

ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ หมายถึง ข้อมูลที่ปรากฏหรือการอธิบายไว้ในหลักฐานประวัติศาสตร์ ส่วนเรื่องเล่า หมายถึง เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ร้อยเรียงกัน หมายถึง ทั้งเรื่องที่เกิดขึ้นจริง และเรื่องที่แต่งขึ้น ที่ถูกนำมาเล่าโดยผู้เล่าเรื่อง ดังนั้นเรื่องเล่า กับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แตกต่างกันที่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ต้องมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีความน่าเชื่อถือรองรับ ส่วนเรื่องเล่าอาจจะมีหรือไม่มีหลักฐานประวัติศาสตร์รองรับก็ได้

การจัดกลุ่มของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ระหว่างปี พ.ศ. 2551–2558 คือ กลุ่มแรก เรื่องเล่าที่เกิดจากการอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ กลุ่มที่สอง เรื่องเล่าที่เกิดจากการสร้างเรื่องเล่าใหม่จากอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และกลุ่มที่สาม เรื่องเล่าที่เกิดจากการสร้างเหตุการณ์ประกอบเรื่องเล่าใหม่จากอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่ละกลุ่มมีลักษณะร่วมกันของเรื่องเล่า คือ การสร้างเรื่องเล่าบนพื้นฐานของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ทั้งจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองเพื่อสร้างความหนักแน่นและความน่าเชื่อถือทางวิชาการ สืบเนื่องจากการกล่าวถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ สิ่งหนึ่งที่ระลึกถึง คือ การมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์รองรับข้อมูลนั้น ๆ ส่งผลให้เรื่องเล่าอาศัยการเกาะเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริงอยู่แล้วแล้วอธิบายเรื่องเล่าในมุมที่แตกต่างกันออกไป ทำให้เรื่องเล่านั้นกลายเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ต่อไป เช่น ขาดิกำเนิดของพระเจ้าตากสิน ปรากฏในหนังสือพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินโดยเอี้ยะมั้ง และ ป.พิศนาคะ หนังสือพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยเสนีย์อนุชิต ถาวรเศรษฐ หนังสือเกร็ดประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินเขียนโดยแม่สงฆ์วรมัย กบิลสิงห์ จดหมายของบาทหลวงฝรั่งเศส ชื่อ ปาลเลกัวซ์ บันทึกของชาวฝรั่งเศสชื่อว่า ดูแปง และพระราชพงศาวดารเวียดนาม เป็นต้น

เรื่องเล่าดังกล่าวทำหน้าที่อธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ประหนึ่งเป็นการเติมเต็มเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน เนื่องจากจารีตการบันทึกเรื่องราวในพระราชพงศาวดารเป็น การบันทึกเหตุการณ์สำคัญโดยสังเขปในเรื่องการเมือง การปกครอง การสงคราม และการศาสนา เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ จึงไม่มีการอธิบายที่มาและที่ไปของเหตุการณ์ต่าง ๆ แต่อย่างไร ผู้เขียนเอกสารประวัติศาสตร์สมัยหลังให้ความสำคัญกับบทบาทของพระเจ้าตากสินในฐานะสามัญชนสำคัญนำไปสู่การอธิบายรายละเอียดของเหตุการณ์ต่าง ๆ และการใช้เอกสารประวัติศาสตร์ที่หลากหลายทั้งจดหมายเหตุ ไวร จดหมายเหตุ บันทึกของชาวต่างชาติ คำให้การ กฎหมาย พระราชสาส์น มายรับสั่ง เอกสารทาง

ศาสนา ตำนาน สมุดข่อย คำฉันท์ คำบอกเล่า ภาพวาดและญาณทิพย์ ก่อให้เกิดการสร้างเรื่องเล่าใหม่จากอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์

ส่วนการสร้างเหตุการณ์ประกอบเรื่องเล่านั้น เป็นการอธิบายรายละเอียดของเรื่องเล่าโดยปรากฏข้อมูลส่วนนี้ทั้งในเอกสารชั้นรองและหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทข้อมูลจากการเข้าทรง คำทำนาย คำบอกเล่าของตระกูล เหตุการณ์ประกอบเรื่องเล่ากลายเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระเจ้าตากสินและเป็นที่มาของประวัติศาสตร์แบบบอกเล่าที่ไม่เคยมีใครรู้จักมาก่อนและจุดเกาะเกี่ยวทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระเจ้าตากสิน เช่น เหตุการณ์งูเหลือมและลูกแก้ววิเศษประกอบเรื่องเล่าตอนประสูติของพระเจ้าตากสิน ปรากฏในหนังสือพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของเสนีย์อนุชิต ถาวรเศรษฐ หนังสือเสวยรอยบาทมหาราช “เจ้ากรุงธน” ของสหัสชัย มหาวิระ หนังสือตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ของสม สุจิรา หนังสืออาถรรพ์ขวัญผวาในกรุงสยามของ จูติ จันทรคณา หนังสือพระเจ้าตากเบื้องต้นของปรมินทร์ เครือทองและหนังสือพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของเสนีย์อนุชิต ถาวรเศรษฐ

ความน่าสนใจหนึ่งของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสิน คือ ประวัติศาสตร์จากผู้เล่าเรื่องซึ่งปรากฏอย่างเด่นชัดในหนังสือญาณพระอริยะ ไชยปริศนาพระเจ้าตากของทิพยจักร เรื่องเล่าทั้งหมดเป็นเรื่องเล่าประเภทการสร้างเหตุการณ์ประกอบเรื่องเล่าใหม่จากอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เช่น การกลับชาติมาเกิดของพระมหินทราธิราชในร่างของพระเจ้าตากสิน พระเจ้าตากสินเป็นเชื้อพระวงศ์ มิใช่ลูกจีน และเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ภพชาติและทหารเสือ 11 คนของพระเจ้าตากสิน การชนะอริราชศัตรูด้วยคาถาพาหุง การสร้างพระยอดธง ตำนานวัดทองดินปืน พระชัยคุบารมี ต้นโพธิ์ของพระเจ้าตากสิน การสงวนน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่วัดหงส์รัตนารามก่อนออกรบ ดวงตรานำชัยของพระเจ้าตากสิน การยืนยันว่าพระเจ้าตากสินไม่ได้ถูกประหาร พระอาจารย์กรรมฐานของพระเจ้าตากสิน พรหมปัญโญชื่อพระของพระเจ้าตากสิน ตำนานเขาขุนพรหม และศาลศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าตากสิน เนื่องจากการสร้างความรับรู้ประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นจากประวัติศาสตร์การเมืองซึ่งอ้างอิงความน่าเชื่อถือของเรื่องราวมาจากหลักฐานประวัติศาสตร์เป็นหลักและถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการสร้างระบบความคิดให้ผู้คนมีค่านิยมและพฤติกรรมเป็นไปตามที่กลไกของรัฐต้องการพร้อมทั้งการกำหนดฐานความคิดที่ว่าห้ามสงสัยและวิพากษ์ในสิ่งที่กำหนดให้รับรู้ เมื่อการรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบเรื่องเล่าซึ่งเป็นเรื่องที่คุณไม่เคยได้รับรู้มาก่อนนำไปสู่การขาดการวิพากษ์และประเมินคุณค่าว่าเรื่องราวเหล่านี้มีความน่าเชื่อถือหรือไม่ ส่งผลให้ประวัติศาสตร์แบบเรื่องเล่ากลายเป็นความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ทางประวัติศาสตร์ในเวลาเดียวกัน

เรื่องเล่าเหล่านี้ยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งทำหน้าที่อธิบายประวัติและความเป็นมาของบุคคลและสถานที่ในท้องถิ่นซึ่งอ้างว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าตากสิน เช่น ที่มาของชื่อวัดทองดินซึ่งเรื่องเล่าว่าเป็นสถานที่พระเจ้าตากสินทรงทรงตั้งทัพและทำดินปืนเพื่อนำไปใช้ใน

การรบที่เมืองจันทบุรี ต้นโพธิ์ของพระเจ้าตากสินที่วัดทองดินปืนซึ่งเรื่องเล่าว่าพระเจ้าตากสินทรงปลูกไว้และประกอบพิธีพิธีกรรมในการสร้างกำลังใจแก่เหล่าทหาร ตำนานเขาขุนพรหมซึ่งเรื่องเล่าเล่าว่าเป็นสถานที่บำเพ็ญภาวนาของพระเจ้าตากสินที่เมืองนครศรีธรรมราช และศาลศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าตากสินที่วัดหงษ์ซึ่งเรื่องเล่าว่าศาลนี้สร้างขึ้นในบริเวณที่พระโลหิตของพระเจ้าตากสินตกลงพื้นดินเรื่องเล่าเหล่านี้ทำให้ผู้คนในท้องถิ่นนั้นได้รับรู้และถ่ายทอดประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่คนในท้องถิ่นร่วมกันสร้างขึ้น ส่งผลให้ตำนานกลายเป็นเรื่องเล่าและจากเรื่องเล่ากลายเป็นประวัติศาสตร์ในที่สุด

7. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้ คือ การนำความรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยสังเคราะห์ได้ว่า ประเด็นใดคือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และประเด็นใดคือเรื่องเล่าประกอบเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากนั้นนำไปสู่การประเมินคุณค่าของหลักฐานและประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอกสารนั้นๆ

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป คือ การศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินตั้งแต่พ.ศ. 2559 – 2566 เพื่อศึกษาว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมีความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดบ้าง นอกเหนือจากที่ผู้วิจัยศึกษาในประเด็นทั้งสามนี้

8. บรรณานุกรม

จุติ จันทรคณา. (2554). อาถรรพ์ขวัญผวา. กรุงเทพฯ : income.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2551). โอรสลับพระเจ้าตาก. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

ดวงจิตา ราเมศวร์. (2558). 5 ผู้พิชิตผู้ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: แพรวธรรม.

ทิพย์จักร ญาณพระอริยะ : ไชยปริศนาพระเจ้าตาก. (2555). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรีน ปัญญาญาณ.

ธรรมนิศย์ ชำนาญ. (2552). นักรบกู้แผ่นดิน ตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊คส์.

ปราชญ์ เครือทอง. (2557). พระเจ้าตากเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____. (2555). ปริศนาพระเจ้าตาก. กรุงเทพฯ : มติชน.

พระที่นั่งแท่นไม้มะเดื่ออักษรปฐ (ออนไลน์) สืบค้นเมื่อ 16 เมษายน 2561. สืบค้นจาก

https://www.matichonweekly.com/column/article_197843

ลดา รุธิรณก. (2557). บันทึกจอมทัพ พระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ: ดีเอ็มจี.

ลำจุล ฮวบเจริญ. (2554). เกียรติพงศาวดารกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ: ดวงกมลพับลิชชิง.

ว.วรรณพงษ์. (2556). ความจริงชวนตะลึง ที่อาจพลิกประวัติศาสตร์ การสวรรคต “พระเจ้าตากสิน”.

กรุงเทพฯ: หัวกะทิ.

วสิน ปัญญาวุฒตระกูล. (2558). ๗ ตำนานสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์แห่งสยาม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ : ดีเอ็มจี.

วีระ อำพันสุข. (2556). 60 แห่งความเป็นมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สม สุจิรา. (2554). ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ธรรมะ.

สหัชชัย มหาวีระ. (2553). สวมรอยบาทมหาราช “เจ้ากรุงธน”. กรุงเทพฯ: บริษัท สุพีเรียพริ้นติ้งเฮาส์ จำกัด.

เสนีย์อนุชิต การเศรษฐ. (2555). พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ: สยามอภิวัดน์.

อาณัติ อนันตนาถ. (2558). สองมหาราชกู้แผ่นดิน. กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุ๊ป.

อานนท์ จิตรประภาส. (2552). ๗ มหาราชชาติสยาม พระราชประวัติของยอดพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งสยามประเทศ. กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุ๊ป.

ซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Soft Power: Cultural Heritage to Promote Thai Tourism of Phranakhon Si Ayutthaya Province

เบญจภักดิ์ เจริญมหาวิทย์/ Benjapak Charoenmahavit

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์ประจำสาขาวิชาคติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
Assistant Professor Dr. of the Folklore of Humanities Curriculum, Faculty of the Humanities Science,
Ramkhamhaeng University

วันที่รับบทความ 26 มิถุนายน 2566 / แก้ไขบทความ 8 กุมภาพันธ์ 2567 / ตอรับบทความ 11 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษา ซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)

โดยใช้วิธีศึกษาจากเอกสาร (documentary research) ผลการวิจัยพบว่า 1. ซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาประกอบด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะจิตรกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา เช่น อาหารไทยโบราณ โรตีสายไหม กุ้งแม่น้ำเผา ขนมไทย งานช่างฝีมือดั้งเดิม ศิลปะการแสดงโขนอยุธยา และงานประเพณีเทศกาลงานยอยศยิ่งฟ้าอยุธยาจรดไกล 2. แนวทางการส่งเสริมซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีดังนี้ 1) การสร้างแพลตฟอร์มแอปพลิเคชันเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2) สร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชนรวมถึงการยกระดับและพัฒนาศักยภาพของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว 3) ส่งเสริมศักยภาพของชุมชนโดยการจัดโครงการ ผูกอบรมภาษาต่างประเทศให้กับบุคลากรทางด้านการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการร้านค้าขนาดเล็กและประชาชนทั่วไป 4) จัดทำคู่มือ หนังสือท่องเที่ยว หนังสือเกี่ยวกับร้านอาหารเพื่อเป็นการกระตุ้นการท่องเที่ยว 5) ภาครัฐควรสนับสนุนสถานที่ในการถ่ายทำภาพยนตร์ ซีรีส์ หรือละคร 6) ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวด้วยการโฆษณา ประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

คำสำคัญ: ซอฟต์แวร์ การท่องเที่ยว มรดกทางวัฒนธรรม

Abstract

This Research on soft power cultural heritage to promote Thai tourism in Phranakhon Si Ayutthaya Province, objectives were 1. to study cultural heritage soft power for tourism in Phranakhon Si Ayutthaya Province 2. To study guidelines for promoting soft power cultural heritage for tourism in Phranakhon Si Ayutthaya province. This is qualitative research using a documentary research method. The results showed that 1. soft power cultural heritage for tourism in Phranakhon Si Ayutthaya province consisted of tangible cultural heritage such as ancient sites, antiques, art and paintings and intangible cultural heritage or cultural heritage of wisdom such as ancient Thai food, Sai Mai Roti, grilled river prawns, Thai desserts, traditional craftsmanship Ayutthaya Khon performing arts and the festival of Yo Yod Ying Fa Ayutthaya World Heritage 2. Guidelines for promoting soft power cultural heritage for tourism in Phranakhon Si Ayutthaya province are as follows: 1) creating an application platform for tourism in Phranakhon Si Ayutthaya province 2) to upgrade and develop the potential of agencies involved in the safety of tourists, 3) promote the potential of the community by organizing projects foreign language training for tourism personnel, small shop operators and the general public 4) prepare a manual travel books about restaurants to motivate tourism 5) the government should support filming locations for movies, series or dramas and 6) promote tourism through advertising, publicize continuously and consistently.

Keywords: Soft Power, Tourism, Cultural Heritage

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยปัจจุบันปฏิเสธไม่ได้ว่าเครื่องมือสำคัญที่สร้างมูลค่าความสำเร็จให้กับประเทศได้อย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง สังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ล้วนมาจาก ซอฟต์พาวเวอร์โดยเฉพาะ ซอฟต์พาวเวอร์ทางด้านการท่องเที่ยวที่แต่ละประเทศได้สรรสร้างขึ้นมาเพื่อดึงดูดให้นานาชาติได้เข้ามาเยี่ยมเยือนแวะชมประเทศของตนเอง โดยแต่ละประเทศต่างพยายามนำจุดเด่นที่เป็นอัตลักษณ์ของประเทศมาแสดงเพื่อให้เป็นที่ต้องตาต้องใจและโน้มน้าว ดึงดูดใจให้ผู้คนจากทั่วโลกเข้ามาเยี่ยมเยือนประเทศของตนเองอันจะเป็นการนำมาซึ่งรายได้ทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศ และเมื่อพิจารณาตัวชี้วัดที่นำมาวัดความเข้มแข็งของ ซอฟต์พาวเวอร์ทั้ง 6 ตัว อันประกอบด้วย 1) Digital โครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลและประสิทธิภาพในการดำเนินการด้านการทูต

ผ่านระบบดิจิทัล 2) Culture ความสามารถในการดึงดูดของวัฒนธรรมที่เผยแพร่ไปทั่วโลก 3) Enterprise ความน่าดึงดูดของโมเดลด้านเศรษฐกิจ ความเป็นมิตรทางธุรกิจ และความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรม 4) Education ระดับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และความดึงดูดในระดับสายตาของนักศึกษาต่างประเทศ 5) Engagement ความแข็งแกร่งในการสร้างเครือข่ายทางการทูต การมีส่วนร่วมในระดับโลก 6) Government ความมุ่งมั่นในการส่งเสริมเสรีภาพ สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และสถาบันทางการเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งจากตัวชี้วัดเหล่านี้ประเทศที่มี ซอฟต์แวร์เวอร์โดดเด่นและแข็งแกร่ง 5 อันดับแรกของโลกในปี ค.ศ. 2022 ได้แก่ อเมริกา อังกฤษ เยอรมนี จีน ญี่ปุ่น ส่วนประเทศไทยอยู่ลำดับที่ 35 จากทั้งหมด 120 ประเทศ (The Knowledge. 2564, หน้า 5-7)

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในหลาย ๆ ประเทศที่มีนโยบายในการผลักดันและนำซอฟต์แวร์เวอร์มาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศเพื่อให้เกิดความมั่งคั่ง มั่นคงและยั่งยืนโดยการนำทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทางสังคมวัฒนธรรม มาพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยได้ริเริ่มมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) และแผนการพัฒนาด้านซอฟต์แวร์เวอร์เริ่มเห็นชัดเจนขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่มุ่งเน้นนำเอาความคิดสร้างสรรค์และการพัฒนาทางนวัตกรรมเพื่อทำให้เกิดสิ่งใหม่ที่มีมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) นโยบายเกี่ยวกับซอฟต์แวร์เวอร์ ได้บรรจุอยู่ในแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561-2580) ซึ่งบรรจุเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้านซอฟต์แวร์เวอร์ ไว้เพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2565: 3) อย่างไรก็ตามประเทศไทยมีจุดเด่นที่เป็นอัตลักษณ์ในการพัฒนาสร้างสรรค์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งภายใต้แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ของรัฐบาลในสมัยนายกรัฐมนตรี พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาได้มีการส่งเสริมให้แต่ละท้องถิ่นสร้างสรรค์ผลงานในลักษณะของซอฟต์แวร์เวอร์ เพื่อก่อให้เกิดการจ้างงานในแต่ละท้องถิ่นนำไปสู่การมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น และส่งเสริมให้แต่ละท้องถิ่นมีการเผยแพร่โฆษณาวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาเพื่อให้แต่ละท้องถิ่นเกิดรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยที่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งเสริมมีดังนี้ 1) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา 2) ศิลปะการแสดง 3) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล 4) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติ และจักรวาล 5) งานช่างฝีมือดั้งเดิม 6) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังได้ผลักดันวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาที่มีศักยภาพภายใต้โครงการ 5 F ซึ่งประกอบไปด้วย 1) Food (อาหาร) 2) Film (ภาพยนตร์และวีดิทัศน์) 3) Fashion (ผ้าไทยและการออกแบบแฟชั่น) 4) Fighting (มวยไทย) 5) Festival (การอนุรักษ์และขับเคลื่อน เทศกาล ประเพณีสู่ระดับโลก) (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2565: 2)

เพื่อสร้างเป็นซอฟต์แวร์ ออกสู่สายตาชาวโลก โดยที่ความสำเร็จของ ซอฟต์แวร์ จะขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของตัวแสดงในชุมชนระหว่างประเทศตลอดจนการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารในยุคโลกาภิวัตน์ โดยมีกระแสวัฒนธรรม และสื่อสารมวลชนเป็นตัวกระตุ้นที่สำคัญ ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอวัฒนธรรมไทยผ่านการออกแบบแฟชั่นของ ลิซ่า มโนบาล หรือ ลิซ่า ศิลปินไทยสมาชิกวง BLACKPINK ที่ได้นำวัฒนธรรมไทยออกสู่สายตาชาวโลกผ่าน MV เพลง “LALISA” จนทำให้ศิลปินวัฒนธรรมไทยและงานออกแบบแฟชั่นไทยเป็นที่รู้จักและได้รับการเผยแพร่สู่ระดับโลก รวมทั้งดนตรีกุล หรือ “มิลลิ” ศิลปินแร็ปเปอร์ของไทยได้ขึ้นแสดงบนเวทีระดับโลกที่สหรัฐอเมริกาโดยมีฉากเด็ดคือการกิน “ข้าวเหนียวมะม่วง” บนเวทีการแสดง ส่งผลทำให้ “ข้าวเหนียวมะม่วงไทย” ดังไกลไปทั่วโลกเพียงชั่วข้ามคืนและทำให้ข้าวเหนียวมะม่วงขายดีจนสินค้าขาดตลาดทั้งที่ก่อนหน้านี้ไม่กี่ปีก่อนชาวสวนต้องเอามะม่วงไปเททิ้งเพราะขายไม่ออก (ไทยรัฐออนไลน์, 2565) นอกจากนี้นักแสดงชื่อดังชาวอเมริกา ‘รัสเซล โครว์’ (Russell Crowe) ได้มาถ่ายทำภาพยนตร์เรื่อง “The Greatest Beer Run Ever” ในประเทศไทยรวมถึงการเดินทางท่องเที่ยวชิมอาหารไทยพร้อมทั้งเขียนข้อความเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ประเทศไทยและลงภาพสถานที่ท่องเที่ยวอันสวยงามในอินสตาแกรมของเขา ส่งผลทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเดินทางมาท่องเที่ยวและชิมอาหารไทยตามสถานที่ที่ระบุ (MGR ONLINE, 2564) ซึ่งจากตัวอย่างปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับศิลปินไทยและเทศทั้ง 3 คนที่ได้นำพลังของ ซอฟต์แวร์ ทางด้านอาหารไทยกับการออกแบบแฟชั่นไทยที่เป็นมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญามาต่อยอดสร้างสรรค์สินค้าและประสบผลสำเร็จในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจจนทำให้นักท่องเที่ยวจำนวนมากจากทั่วทุกมุมโลกเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยและต้องการชิมอาหารไทยส่งผลทำให้ประเทศไทยมีรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจังหวัดหนึ่งในประเทศไทยที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมด้านซอฟต์แวร์ ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน สถาปัตยกรรม เทศกาลประเพณี อาหารและอื่น ๆ อันเนื่องมาจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทยโดยเคยเป็นราชธานีของไทยมาก่อนตั้งกรุงเทพมหานครขึ้นเป็นเมืองหลวงซึ่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมาตั้งแต่วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 1893 จนถึงวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2310 รวมระยะเวลายาวนานถึง 417 ปี (สำนักงานส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2566) และด้วยความที่เคยเป็นเมืองราชธานีมาตั้งแต่สมัยโบราณส่งผลทำให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบันมีศิลปะ จิตรกรรมที่ปรากฏตามโบราณสถานมากมาย รวมทั้งความงดงามของสถาปัตยกรรมทางด้านวัดวาอาราม ปราสาทราชวัง และปูชนียสถานต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาของดินแดนอารยธรรมที่เคยรุ่งเรืองในอดีตส่งผลทำให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของไทยจนได้รับการจดทะเบียนขึ้นเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมในปี พ.ศ. 2534 (Thai PBS online, 2561) โดยแหล่งท่องเที่ยวหลัก ๆ ที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศนิยมไปเยี่ยมชม ได้แก่ วัดไชยวัฒนาราม

วิหารพระมงคลบพิตร วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดใหญ่ชัยมงคล วัดพนัญเชิง วัดพุทไธสวรรย์ วัดหน้าพระเมรุ เหล่านี้เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันจากกระแสความโด่งดังของละครย้อนประวัติศาสตร์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เรื่อง“บุพเพสันนิวาส” ที่ได้รับความนิยมมากในปี พ.ศ. 2561 ยิ่งส่งผลทำให้นักท่องเที่ยวจำนวนมากแต่งกายย้อนยุคไปเที่ยวชมแหล่งโบราณสถานที่ถูกใช้เป็นฉากสำคัญในละคร โดยเฉลี่ยวันละกว่า 15,000 คน (สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์, 2561) มากไปกว่านั้นกระแสของนักร้องชื่อดัง ลิซ่า ศิลปินไทยในนามของสมาชิกรวง BLACKPINK ที่ได้โพสต์ภาพผ่านอินสตาแกรมโดยการสวมชุดไทยให้วัดพระ และเที่ยวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจนทำให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวชมโบราณสถานและยังเช่าชุดผ้าขึ้น ชุดไทย แต่งตาม ลิซ่า BLACKPINK กันเป็นจำนวนมาก (TNN ONLINE, 2566) นอกจากนี้แล้วอาหารก็เป็นซอฟต์แวร์ อีกประเภทหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาไม่ว่าจะเป็น โรตีสายไหม ขนมไทย ก๋วยเตี๋ยวเรืออยุธยา กุ้งแม่น้ำเผาอยุธยาและอื่น ๆ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจะต้องแวะชิมรวมถึงซื้อกลับไปฝากคนที่บ้านโดยเฉพาะโรตีสายไหมที่เป็นของฝากยอดฮิตของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (MICHELIN GUIDE, 2023)

จากที่กล่าวมาข้างต้นไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าซอฟต์แวร์ เหล่านี้ต่างเป็นตัวขับเคลื่อนและเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลทำให้นักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศหลั่งไหลเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยานับได้ว่าเป็นการสร้างมูลค่าความสำเร็จในแง่ของรายได้ทางด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนซึ่งจากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และแนวทางส่งเสริมซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาว่าในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีซอฟต์แวร์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอะไรบ้าง รวมทั้งแนวทางการส่งเสริมซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 2) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมซอฟต์แวร์ มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวใน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

3.1 แนวคิดเรื่องซอฟต์พาวเวอร์ (soft power)

นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) จนมาถึงฉบับปัจจุบัน คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) คำว่า ซอฟต์พาวเวอร์ ถูกหยิบยกขึ้นมาและพูดถึงอยู่บ่อยครั้งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง MV เพลง “Money” ของศิลปินชาวไทย “ลิซ่า” สมาชิกวง BLACKPINK ที่ได้นำเอาวัฒนธรรมไทยไม่ว่าจะเป็นผ้าหรือเครื่องประดับไทยออกเผยแพร่ในระดับนานาชาติ ทำให้คนส่วนใหญ่เข้าใจว่า ซอฟต์พาวเวอร์ มีความหมายในมิติเชิงวัฒนธรรมเท่านั้นแต่คำซอฟต์พาวเวอร์ ยังหมายรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความสัมพันธ์ทางการเมืองโดยมีวัฒนธรรมเป็นตัวขับเคลื่อน (The Knowledge, 2564, หน้า 3) และนอกจากนี้โจเซฟ ไนน์ Joseph Nye (อ้างถึงในกัณฑ์ลักษณ์, ม.ป.ป, หน้า 34) อาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) ในประเทศอเมริกาซึ่งเป็นบุคคลแรกที่ให้นิยามของคำว่า ซอฟต์พาวเวอร์ โดย Nye ได้เสนอแนวคิดซอฟต์พาวเวอร์ ว่า คือความสามารถในการมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของผู้อื่นเพื่อให้เกิดและทำในสิ่งที่เราต้องการ และ Nye ยังกล่าวถึงความหมายของ ซอฟต์พาวเวอร์ ว่ามีทั้งความหมายอย่างแคบโดยซอฟต์พาวเวอร์ คล้ายกับอิทธิพลทางวัฒนธรรม ในขณะที่ความหมายอย่างกว้างหมายถึง พลังอำนาจที่ไม่เกี่ยวกับการทหารซึ่งเป็นพลังอำนาจทางวัฒนธรรมและความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ (กัณฑ์ลักษณ์, ม.ป.ป, หน้า 34)

Cambridge Dictionary นิยามคำ ซอฟต์พาวเวอร์ ว่าเป็นการใช้วัฒนธรรมและอิทธิพลทางเศรษฐกิจของของประเทศใดประเทศหนึ่งเพื่อโน้มน้าวใจให้ประเทศอื่นปฏิบัติตามโดยปราศจากกำลังทางทหาร ซึ่งตรงกันข้ามกับคำว่า Hard Power ที่เน้นการใช้กำลังทางทหาร (The Knowledge, 2564 หน้า 4)

Collins English Dictionary กล่าวว่า ซอฟต์พาวเวอร์ เป็นความสามารถในการบรรลุเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่งโดยการใช้การทูตและการโน้มน้าวใจมากกว่าการใช้กำลัง (The Knowledge, 2564, หน้า 4)

นอกจากนี้ คำว่าซอฟต์พาวเวอร์ในความหมายแบบไทย หมายถึง การใช้อำนาจทางวัฒนธรรมทางสังคม ทางการเมือง และนโยบายต่างประเทศ เพื่อจูงใจหรือเพื่อเชื่อเชิญให้บุคคลอื่นเกิดความสนใจและประสงค์ที่จะทำตามโดยสมัครใจและเต็มใจ ปราศจากการบีบบังคับ (ไทยรัฐออนไลน์, 2565)

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้ให้ความหมายของซอฟต์พาวเวอร์ว่าเป็น “อำนาจละมุน” (ไทยรัฐ ออนไลน์, 2566) ซึ่งเป็นอำนาจการใช้อิทธิพลทางวัฒนธรรม เทศกาลประเพณี การกิน การดื่ม วิถีชีวิต หรือความเชื่อ นำเสนอผ่านสื่อ หรือบุคคลสาธารณะที่มีชื่อเสียงของผลงานในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อโน้มน้าวใจ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด หรือพฤติกรรมความชอบให้หันมาสนใจสิ่งเหล่านี้กันมากขึ้น

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (Amarin tv online, 2566) ศิลปินแห่งชาติ ได้เสนอให้ใช้คำว่า “ภูมิพลังวัฒนธรรม” แทนคำซอฟต์แวร์ เพราะประเทศไทยประกอบด้วยภูมิศาสตร์ที่ทำให้เกิดภูมิวิถีวัฒนธรรมที่มีลักษณะโดดเด่นพิเศษ

กล่าวสรุปได้ว่า ซอฟต์แวร์ เป็นพลังอำนาจแห่งความศรัทธาที่เป็นความนิยมชมชอบและเป็นวิถีทางวัฒนธรรมประเพณีที่สามารถโน้มน้าวจิตใจให้ผู้อื่นคล้อยตามจนเกิดความศรัทธาและปฏิบัติตามโดยมีวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมโยงซึ่งจะตรงข้ามกับ Hard Power ที่เน้นการใช้กำลังบีบบังคับที่เป็นพลังอำนาจจากการทหาร โดยทั่วไปแล้ว ซอฟต์แวร์ จะถูกส่งผ่านทางวัฒนธรรมซึ่งการที่จะพัฒนาซอฟต์แวร์ของประเทศให้เข้มแข็งนั้นต้องใช้กลไกเหล่านี้ คือ 1) การทูตสาธารณะ เพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน 2) การทูตทางวัฒนธรรม โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรม 3) การเผยแพร่ ข้อมูลข่าวสารและความรู้สู่สาธารณะ 4) การโฆษณาชวนเชื่อ โน้มน้าวเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามที่รัฐต้องการ (The Knowledge, 2564, หน้า 5) อย่างไรก็ตามสิ่งที่ ซอฟต์แวร์ จะประสบความสำเร็จได้นั้นขึ้นอยู่กับตัวแสดงในชุมชนระหว่างประเทศตลอดจนการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารระหว่างตัวแสดงบนเวทีโลก โดยมีสื่อสารมวลชนเป็นปัจจัยกระตุ้นที่สำคัญ โดยเฉพาะประเทศไหนที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นจะยิ่งเป็นการเน้นย้ำความสำเร็จให้กับซอฟต์แวร์ เป็นอย่างมากเพราะว่า ซอฟต์แวร์ เป็นอาวุธที่มีอิทธิพลด้านการเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมของประเทศได้เป็นอย่างดี โดยในบทความวิจัยนี้จะกล่าวถึงพลังของซอฟต์แวร์ที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางรายได้อันเกิดจากการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเนื่องมาจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเคยเป็นราชธานีของไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ จึงมีองค์ประกอบของมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นซอฟต์แวร์ทางด้านอาหาร (Food) ซอฟต์แวร์ทางด้านสถานที่ถ่ายทำภาพยนตร์ ซีรีส์ ละคร (Film) และซอฟต์แวร์ทางด้านเทศกาล ประเพณี (Festival) ซึ่งซอฟต์แวร์เหล่านี้เป็นหนึ่งในแรงผลักดันสำคัญของประเทศไทยในการท่องเที่ยวที่ภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมโดยยึดหลัก 5F (Food, Film, Festival, Fighting, Fashion) (ไทยรัฐออนไลน์, 2566) ที่ช่วยในเรื่องเศรษฐกิจ วัฒนธรรม อันเป็นภาพลักษณ์และเสน่ห์ดึงดูดใจให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมากยิ่งขึ้น

3.2 แนวคิดมรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ผลงานที่เกิดจากการสร้างสรรค์ การประดิษฐ์ การคิดค้นในสิ่งที่ตั้งามทั้งในรูปแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ แล้วเรียนรู้สืบทอดต่อกันมา รวมถึงสิ่งที่ยังคงเหลือเป็นหลักฐานให้เห็นในปัจจุบันโดยมีระยะเวลาในการดำรงอยู่ การตกทอด หรือสืบทอดเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า มีความเป็นอัตลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของคนในสังคม และคนในสังคมพร้อมที่จะรักษาและธำรงไว้ ตลอดจนตกทอดหรือสืบทอดให้แก่ชนรุ่นหลังต่อไป (มูลนิธิสถาบันวิจัยกฎหมาย, 2552, หน้า 22-23) โดยมรดกทางวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้ 1)

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible cultural heritage) อาทิ โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี งานจิตรกรรม ฯลฯ 2) มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ศาสนา จารีต ประเพณี ขนบธรรมเนียม แบบแผน ข้อปฏิบัติในกลุ่มสังคมหรือชุมชน ได้รับการยอมรับและถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นแต่จะสัมผัสได้ทางประสาทสัมผัสอื่น ๆ แสดงออกในรูปแบบของการปฏิบัติ ได้แก่ พิธีกรรมทางศาสนา การพูดหรือสื่อภาษา การเขียนหรือจารึก การร้อง-เล่นดนตรี เป็นสื่อทำนองออกมาเป็นเสียง ฯลฯ ประกอบด้วย (1) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา (2) ศิลปะการแสดง (3) การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน ศิลปะป้องกันตัว (4) งานช่างฝีมือดั้งเดิม (5) แนวทางปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณีและเทศกาล (6) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (7) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, 2559, หน้า 1) ซึ่งจากมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทั้ง 7 ประการที่กล่าวมานั้นมีส่วนสำคัญในการสร้างพลังของซอฟต์แวร์ที่จะนำไปต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มอันจะส่งผลทำให้เกิดการกระจายรายได้ให้กับชุมชนสถานที่ที่มีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

3.3 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ เคารพต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และวิถีชีวิตผู้คน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2540, หน้า 10) และนอกจากนี้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังหมายรวมถึง การท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้ถึงวิถีทางการดำเนินชีวิต ประวัติศาสตร์ ศิลปะจิตรกรรม และเทศกาลงานประเพณีต่าง ๆ ที่มีมาแต่โบราณ และที่จัดขึ้นเป็นการเฉพาะตามเทศกาลหรือประเพณีโดยมีทรัพยากรเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทั้งประเภทที่จับต้องได้ เช่นโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะจิตรกรรม ฯลฯ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือที่รู้จักกันในนามของมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา ไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา วรรณกรรม การละเล่นพื้นบ้าน ภูมิปัญญาทางด้านอาหาร ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว งานช่างฝีมือดั้งเดิม และอื่น ๆ

องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวมี 3 ประเภท ดังนี้ (ชิตาวีร์ สุขคร, 2562 หน้า 3)

1) องค์ประกอบทางสังคม ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยมีอัตลักษณ์ของพื้นที่เป็นจุดเด่นและเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว เช่น วิถีชุมชน ภาษา อาหารพื้นถิ่น ประเพณีที่มีลักษณะเฉพาะตัว ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ ดำเนินหรือนิทานพื้นถิ่น เป็นต้น

2) องค์ประกอบทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม มีภูมิทัศน์ สิ่งแวดล้อม และรูปแบบของวัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นจุดเด่นของพื้นที่ ตัวอย่างขององค์ประกอบในด้านนี้ เช่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ลักษณะ ภูมิประเทศ โบราณสถานเหล่านี้ เป็นต้น

3) องค์ประกอบทางธุรกิจและการพัฒนา เป็นการวางแผนการตลาดของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อสร้าง จุดแข็งของแหล่งท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ด้านการท่องเที่ยว อาทิเช่นการมีแผนธุรกิจเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม รวมถึง สิ่งอำนวยความสะดวก และแผนการรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว มีการพัฒนาสร้างรูปแบบการ ท่องเที่ยวให้ตรงตามวัตถุประสงค์นักท่องเที่ยว รวมถึงแผนการรักษาสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อม ของสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เหล่านี้เป็นต้น

การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม สรุปได้ดังนี้ (ภูสวัสดิ์ สุขเลี้ยง, 2545)

1) ส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจในสังคมรวมถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ และความต้องการของชุมชน

2) การโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอและควรได้รับความ เห็นชอบจากประชาชนในท้องถิ่น

3) ควรมีความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชนในการพยายามที่จะทำให้ท้องถิ่นเป็นสถานที่ พักผ่อนที่มีความสมบูรณ์ และมีคุณภาพ รวมถึงในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวไม่ควรให้มีผลกระทบ ต่อประชาชนในท้องถิ่น ผู้ที่เกี่ยวข้องในการวางแผนจึงต้องมีความระมัดระวัง และต้องวางแผนรองรับใน เรื่องนี้เอาไว้ด้วยเพื่อที่จะรักษาวัฒนธรรม และค่านิยมของท้องถิ่นให้คงอยู่

4) เงินทุนและแรงงานรวมทั้งนักบริหารทางการท่องเที่ยวควรมาจากชุมชนเจ้าของท้องถิ่นเพื่อที่ ท้องถิ่นจะสามารถควบคุมการพัฒนาทางการท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการได้

5) ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวรวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยว ประเพณีหรืองานเทศกาลที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น และก่อนที่จะลงมือพัฒนาการท่องเที่ยวควรพยายาม จัดปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนให้เสร็จเรียบร้อยก่อนที่จะลงมือพัฒนาการท่องเที่ยว

แบบจำลองการจัดการท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การพัฒนา
และส่งเสริมการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

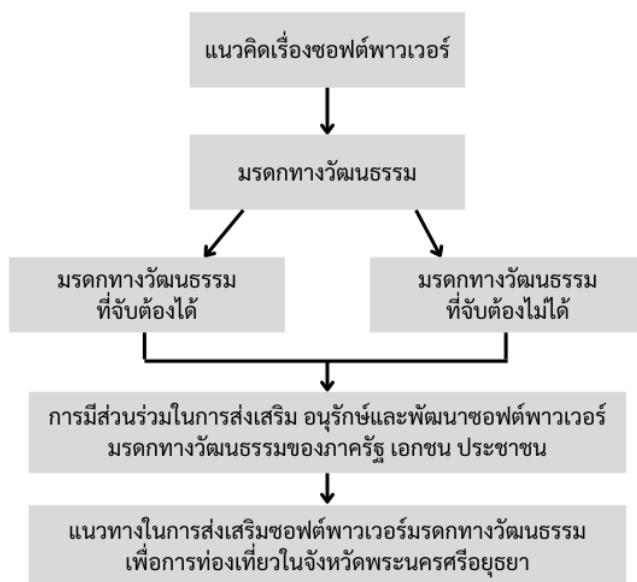
ภาพที่ 1: แบบจำลองการจัดการท่องเที่ยว

ที่มา: Garrod and Fyall, 1998

จากแนวคิดทั้ง 3 แนวคิดตามที่กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่อง ซอฟต์แวร์ แนวคิดเรื่องมรดกทางวัฒนธรรม และแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผู้วิจัยจะนำมาอธิบายถึงซอฟต์แวร์ที่เป็นมรดกวัฒนธรรมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่ง ซอฟต์แวร์ เหล่านี้เป็นอาวุธทางการท่องเที่ยวที่โดดเด่นและมีอัตลักษณ์ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวภายในตัวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชนและประเทศได้อย่างมหาศาล

4. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องซอฟต์แวร์ และแนวคิดมรดกทางวัฒนธรรมมาเป็นกรอบในการวิจัยดังแผนภาพที่แสดงข้างล่างนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา : ผู้วิจัย

5. ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้วิธีวิจัยจากเอกสาร (documentary research) โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และซอฟต์แวร์ประกอบด้วยบทความ เอกสารทางวิชาการ พระราชบัญญัติเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมและซอฟต์แวร์ สื่อสิ่งพิมพ์ ตลอดจนหนังสือ และงานวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและนำเสนอข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

6. ผลการวิจัย

ซอฟต์แวร์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา หมายถึง กระบวนการในการสร้างอำนาจที่สามารถโน้มน้าวจิตใจให้ผู้อื่นคล้อยตามโดยผ่านการดึงดูดทางด้านวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นอันเนื่องมาจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเคยเป็นราชธานีของไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณจึงมีองค์ประกอบของมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นซอฟต์แวร์ทางด้านอาหาร (Food) ซอฟต์แวร์ทางด้านสถานที่ถ่ายทำภาพยนตร์ ซีรีส์ละคร (Film) และซอฟต์แวร์ทางด้านเทศกาลงานประเพณี (Festival)

โดยที่ซอฟต์แวร์เหล่านี้เป็นแรงผลักดันสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมซอฟต์แวร์โดยยึดหลัก 5F (Food, Film, Festival, Fighting, Fashion) อย่างไรก็ตามจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้มีแผนนโยบายและกิจกรรม

ด้านการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับซอฟต์แวร์รองรับนโยบาย 5F ประกอบด้วยกิจกรรมเยี่ยมชมโบราณสถานในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกเมื่อพุทธศักราช 2534 “ราตรีนี้..ที่วัดไชยวัฒนาราม” กิจกรรมส่งเสริม SOFT POWER เบิกฟ้าอยุธยา ย้อนเวลาไปกับ “พรหมลิขิต” นโยบาย “วัฒนธรรมนำเศรษฐกิจ” ฯลฯ (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2566) ซึ่งนโยบายและกิจกรรมทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นการส่งเสริมซอฟต์แวร์เพื่อทำให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มทางรายได้ อันเกิดจากการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่งผลให้ชุมชนและประเทศมีรายได้ที่มั่นคงและยั่งยืน

อย่างไรก็ดีสำหรับการวิจัยเรื่อง ซอฟต์แวร์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยมีดังนี้

6.1 ซอฟต์แวร์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ซอฟต์แวร์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบไปด้วย

1) มรดกทางวัฒนธรรมประเภทที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน ตัวอย่างเช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดมหาธาตุ วัดไชยวัฒนาราม พระราชวังบางปะอิน วิหารพระมงคลบพิตร วัดใหญ่ชัยมงคล วัดธรรมิกราช ฯลฯ โบราณวัตถุ อาทิ พระพุทธรูปทรงเครื่องสำริด ศิลปะอยุธยาตอนต้น พระพุทธรูปปางสมาธิ บานประตูไม้จำหลักรูปเทวดาทรงพระขรรค์ พระพิมพ์ปางมารวิชัย พระพิมพ์ปางลีลา (ศิลปะอยุธยาได้จากกรุพระรางค์วัดราชบูรณะ) และอื่น ๆ โดยโบราณวัตถุเหล่านี้ถูกเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏตามวัดต่าง ๆ เช่น จิตรกรรมฝาผนังวัดท่าซุง วัดประดู่ทรงธรรม และวัดพุทไธสวรรย์ โดยจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้จะบอกเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

2) มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา เช่น อาหารไทยโบราณ ได้แก่ แกงเลียง ต้มยำกุ้งน้ำข้น โรตีสายไหม กุ้งแม่น้ำเผา ขนมไทย ทองหยิบ ทองหยอด ฯลฯ นอกจากนี้ยังมี ศิลปะการแสดงโขนอยุธยา ประเพณีเทศกาลงานยอยศย์ฟ้าอยุธยา มรดกโลก งานช่างฝีมือดั้งเดิมเช่นการสานปลาตะเพียนใบลาน เหล่านี้เป็นต้น

6.2 แนวทางการส่งเสริมซอฟต์แวร์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แนวทางการส่งเสริม ซอฟต์แวร์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีดังต่อไปนี้

1) ภาครัฐ ควรสร้างสรรค์ ซอฟต์แวร์เมอร์ มรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้อยู่บนฐานข้อมูลความรู้ที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศสามารถเข้าถึงได้ง่ายโดยการสร้างแพลตฟอร์มแอปพลิเคชันบอกเล่าประวัติความโดดเด่นและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงการปักหมุดสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อสะดวกในการเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2) สร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างจังหวัดใกล้เคียงและการท่องเที่ยวระหว่างประเทศรวมถึงการยกระดับและพัฒนาศักยภาพของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศรู้สึกถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและอบอุ่นใจเมื่อมาท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3) ส่งเสริมศักยภาพของชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวโดยการจัดโครงการเพิ่มทักษะ ฝึกอบรมภาษาต่างประเทศเช่นภาษาอังกฤษ หรือภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น และภาษาอื่น ๆ ให้กับผู้ประกอบการร้านค้าขนาดเล็กและประชาชนทั่วไป รวมถึงโครงการพัฒนาบุคลากรทางด้านการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพทางด้านการใช้ภาษาต่างประเทศ

4) จัดทำคู่มือ หนังสือท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้ครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา รวมทั้งหนังสือเกี่ยวกับร้านอาหารเพื่อปักหมุดให้นักท่องเที่ยวได้ไปชิมอาหารเพื่อเป็นการกระตุ้นการท่องเที่ยวทางด้านอาหารประจำถิ่นอีกทางหนึ่งด้วย

5) ภาครัฐควรสนับสนุนสถานที่ในการถ่ายทำภาพยนตร์ ซีรีส์ หรือละคร เพื่อส่งเสริมด้านสถานที่ถ่ายทำให้ปรากฏแก่สายตานักท่องเที่ยวทั่วทุกมุมโลกอันจะเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาท่องเที่ยวตามรอยละครหรือภาพยนตร์ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจให้เกิดแก่ชุมชน รวมถึงการดึงเอาศิลปินระดับประเทศมาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเพื่อก่อให้เกิดการท่องเที่ยวตามรอยศิลปินที่ชื่นชอบซึ่งจะเป็นการนำรายได้เข้าสู่ประเทศได้อย่างมหาศาล

6) ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวด้วยการโฆษณา ประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ และควรประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวผ่านหลากหลายช่องทางที่มีอยู่ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นสื่อโซเชียล ดิจิตอล เฟซบุ๊ก อิน스타그램 ฯลฯ เพื่อให้นักท่องเที่ยวจากทุกมุมโลกสามารถเข้าถึงสื่อได้ง่ายและรวดเร็ว

7. สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 พบว่า ซอฟต์แวร์เมอร์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีอยู่อย่างหลากหลายทั้งซอฟต์แวร์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมประเภทที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และซอฟต์แวร์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมประเภทที่จับต้องไม่ได้ เช่นอาหารไทยโบราณ ศิลปะการแสดงโขน งานประเพณีเทศกาล งานช่างฝีมือดั้งเดิม

และสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการส่งเสริมซอฟต์แวร์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีดังนี้ 1) การสร้างฐานข้อมูลความรู้โดยการสร้างแพลตฟอร์มแอปพลิเคชันสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ 2) สร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 3) ส่งเสริมศักยภาพของชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวโดยการจัดโครงการเพิ่มทักษะฝึกอบรมภาษาต่างประเทศ 4) จัดทำคู่มือ หนังสือท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 5) ภาครัฐควรส่งเสริมสนับสนุนสถานที่ในการถ่ายทำภาพยนตร์ ซีรีส์ หรือละคร เพื่อส่งเสริมด้านสถานที่ถ่ายทำให้ปรากฏแก่สายตานักท่องเที่ยวทั่วทุกมุมโลก 6) ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวด้วยการโฆษณา ประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ

8. อภิปรายผลการวิจัย

จากการที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นจังหวัดหนึ่งในประเทศไทยที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนานเนื่องด้วยเคยเป็นราชธานีที่เก่าแก่ของไทยจึงเต็มไปด้วยซอฟต์แวร์มรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและหลากหลายไม่ว่าจะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะจิตรกรรม โดยมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเข้ามาเยี่ยมชม และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือที่เรียกว่า ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เช่น ศิลปะการประกอบอาหาร ขนบธรรมเนียมประเพณี งานฝีมือดั้งเดิม และอื่น ๆ โดยสิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่น่ารายได้ทางเศรษฐกิจเข้าสู่ชุมชนและประเทศเป็นจำนวนมหาศาลซึ่งการที่กระแสวิวัฒนาการของไทยได้กลายเป็นกระแสนิยม ชื่นชอบของนานาประเทศนั้น เบื้องหลังของการประสบความสำเร็จขึ้นอยู่กับสื่อสาธารณะและตัวแสดงที่มีชื่อเสียงได้นำวัฒนธรรมไทยเผยแพร่ให้ชาวโลกได้รับรู้จนเกิดเป็นกระแสนิยมที่ทุกคนต่างหลงใหลในวัฒนธรรมอันงดงามของไทย ไม่ว่าจะเป็นด้วยลักษณะนิสัยของคนไทยรวมถึงโบราณสถานที่ท่องเที่ยว วัฒนธรรมประเพณี วัฒนาอาราม อาหารที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น กระแสของวัฒนธรรมไทยเหล่านี้ล้วนดึงดูดให้ผู้คนจากทั่วโลกหลั่งไหลเข้ามาเที่ยวชมประเทศไทยจนก่อให้เกิดรายได้ทางด้านเศรษฐกิจแก่ชุมชนและประเทศ สอดคล้องกับงานวิจัยของกุลแก้ว คล้ายแก้ว และคณิต เขียววิชัย (2566) วิจัยเรื่องบริบทของพื้นที่และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่ตำบลเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย ผลการวิจัยพบว่า บริบทพื้นที่ของจังหวัดสุโขทัยเคยเป็นราชธานีแรกของประเทศไทยซึ่งปัจจุบันได้เป็นหนึ่งในจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวทั่วโลกเนื่องจากมีอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของพื้นที่ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ รวมถึงการเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์มรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น 3 ด้าน คือ 1) อัตลักษณ์ด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นความโดดเด่นในด้านภูมิปัญญาการสร้างสรรคงานหัตถศิลป์และศิลปะพื้นบ้าน เช่น การปั้นสังคโลก

การแกะสลักไม้ การปรุงอาหารพื้นบ้าน 2) อัตลักษณ์ด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นความโดดเด่นของพื้นที่ด้านภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและองค์ความรู้ในการสร้างเมืองโบราณ กำแพงเมืองเก่า การสร้างเขื่อนดินโบราณ 3) อัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม เป็นความโดดเด่นในฐานะเป็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเมืองและการตั้งถิ่นฐานของคนในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงรากฐานอารยธรรมสุโขทัยอันเก่าแก่และรุ่งเรือง เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญทำให้เกิดคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว นอกจากนี้มรดกวัฒนธรรมภูมิปัญญาทางด้านอาหารก็เป็นซอฟต์แวร์อย่างหนึ่งซึ่งสร้างแรงดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมโดยที่อาหารไทยดั้งเดิมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการจัดสำรับอย่างพิถีพิถันซึ่งเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือ เรื่องของสี กลิ่น และรสชาติของอาหาร สอดคล้องกับ เดวิด ทอมป์สัน (The knowledge, 2564, หน้า 27) ที่กล่าวถึงการปรุงอาหารไทย ว่า “การทำอาหารตะวันตกจะต้องมีความเข้มงวดในเรื่องการปรุง คือ มีการชั่งตวงตายตัว ในขณะที่อาหารไทยเต็มไปด้วยส่วนผสมที่หลากหลายไม่ตายตัวในการปรุงสร้างความน่าตื่นตาตื่นใจในการประกอบอาหาร การทำอาหารในเมืองไทยจึงเป็นมากกว่าการปรุงอาหาร แต่เป็นมนต์เสน่ห์ที่น่าหลงใหล และเป็นอัตลักษณ์ที่น่าค้นหาสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในอาหารไทยว่าเป็นมากกว่าการกินเพื่อให้ท้องอิ่ม แต่เป็นการสื่อสารถึงความละเมียดละไมและความเชื่อมโยงระหว่างอาหารกับวิถีชีวิต การเห็นคนไทยตื่นเช้าขึ้นมาใส่บาตรด้วยอาหารที่ปรุงด้วยตนเองแสดงถึงความเหนือระดับของอาหารไทยที่เชื่อมโยงกับจิตวิญญาณและความศรัทธาในศาสนานั้น เพราะวิถีชีวิตของคนไทยมีความผูกพันกับอาหารอย่างมาก อาหารไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่คนไทยบริโภคเพื่อความอยู่รอด แต่เป็นการตอบสนองความสุขทางกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ” และนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของศุภกานต์ นานรัมย์ (2564) วิจัยเรื่องความเป็นพหุสังคมอยุธยากับวัฒนธรรมอาหารเพื่อการท่องเที่ยวตามรอยเสด็จประพาสต้นพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่นอยุธยาเป็นวัฒนธรรมการปรุงอาหารที่เต็มไปด้วยความพิถีพิถันเป็นการปรุงอาหารด้วยตนเองโดยใช้วัตถุดิบจากท้องถิ่นที่เน้นความเป็นธรรมชาติของสี และกลิ่น สำหรับแนวทางการส่งเสริมซอฟต์แวร์มรดกวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของจังหวัดพระนครศรีอยุธยานั้น เนื่องจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองมรดกวัฒนธรรมโลกจึงทำให้นักท่องเที่ยวจากนานาประเทศแวะเวียนมาเยี่ยมชมอยู่เสมอ ดังนั้นการส่งเสริมเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างมั่นคงและยั่งยืนจึงควรมีการอนุรักษ์ พื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อไม่ให้ทรุดโทรมตามกาลเวลา ภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งประชาชนควรมีส่วนร่วมในการดูแล อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมร่วมกัน อีกทั้งการพัฒนาเพิ่มศักยภาพของบุคลากรทางการท่องเที่ยวให้เตรียมพร้อมรับมือกับนักท่องเที่ยวที่เป็นชาวต่างประเทศด้วยการเพิ่มทักษะด้านภาษาสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธนรัตน์ รัตนพงศ์ธระ เสรี วงษ์มณฑา ชุชนะ เตชคณา และณัฐพล ประดิษฐ์ผลเลิศ (2559) วิจัยเรื่อง แนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาแหล่งมรดกวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวควรส่งเสริม พื้นฟูทรัพยากรมรดกวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวและควรพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวด้วย

การเพิ่มทักษะด้านภาษาต่างประเทศสำหรับผู้ประกอบการขนาดเล็ก พัฒนาระบบข้อมูลด้านการท่องเที่ยว และระบบสารสนเทศเพื่อนำมาใช้ประกอบข้อมูลด้านการท่องเที่ยว

9. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

9.1 ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

1) ควรเพิ่มมาตรการรักษาความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยวตามโบราณสถานที่ท่องเที่ยวให้ครอบคลุม ทัวถึง และควรจัดให้มีไฟฟ้าส่องสว่างบริเวณมุมที่มืดบ่งสายตาผู้คนเพื่อความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว

2) ควรวางมาตรการจัดระเบียบร้านค้าชุมชนตามแหล่งสถานที่ท่องเที่ยวให้สวยงาม เรียบร้อย ไม่ปิดบังภูมิทัศน์ของโบราณสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

3) ภาคส่วนหน่วยงานระดับจังหวัดควรมีนโยบายทางด้านซอฟต์แวร์ที่โดดเด่นของแต่ละพื้นที่ อำเภอรองรับเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายระดับประเทศอันจะเป็นการส่งเสริมการพัฒนาซอฟต์แวร์ในทุกพื้นที่อำเภอ เพื่อสร้างรายได้ทางด้านเศรษฐกิจให้เป็นระบบยั่งยืนเพื่อทำให้ชุมชนเกิดความมั่นคงทางด้านรายได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

9.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษามรดกวัฒนธรรมภูมิปัญญาด้านอาหารที่เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

10. บรรณานุกรม

กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์. (2565). **กระทรวงวัฒนธรรมเดินทางสู่ Soft Power**

ดึง “เบิร์ด- ธงชัย” ถ่ายทอดเสน่ห์วัฒนธรรมผ่านบทเพลง “ฟ่อนทั้งน้ำตา” ค้นเมื่อ 3

มกราคม 2567 จาก <https://www.thaimediafund.or.th/020366-2/>

กันตลักษณ์. (ม.ป.ป). soft power ตามแนวคิดของ Joseph Nye. **นาวิกานุรักษ์สาร**. 32-47

กุลแก้ว คล้ายแก้ว คณิต เขียววิชัย. (2566). บริบทของพื้นที่และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการ

ท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่ตำบลเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย. **วารสารปัญญาพัฒนา** 5(2), 25-24

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540). **การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชิดาวิรุ สุขร. (2562). การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทย. **Journal of Sustainable Tourism Development**, 1(2), 1-7

ธนรัตน์ รัตนพงศ์ธระ เสรี วงษ์มณฑา ชุชนะ เตชะคณา และณัฐพล ประดิษฐ์ผลเลิศ. (2559). แนวทาง
พัฒนาการมองเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรม. วารสารวิชาการนวัตกรรมการสื่อสารสังคม. 4(2),
33-45

ภูสวัตร สุกเลี้ยง. (2545). การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยโป่งผา
ลาด อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มูลนิธิสถาบันวิจัยกฎหมาย. (2552). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาวิจัยและ จัดทำกฎหมาย
ว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ

ศุภกานต์ นานรัมย์. (2564). ความเป็นพหุสังคมอยู่ยากับวัฒนธรรมอาหารเพื่อการท่องเที่ยวตามรอย
เสด็จประพาสต้นพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสารวิทยาการจัดการปริทัศน์, 23(2),
179-188

สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์. (2561). ปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา สั่งการทุกหน่วย
เตรียมพร้อมรองรับนักท่องเที่ยวตามรอย “อ้อเจ้า..บุพเพสันนิวาส” คั่นเมื่อ 14 มิถุนายน
2561 จาก <https://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TNECO6103200010004>

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2565). มรดกวัฒนธรรมและ
เศรษฐกิจสร้างสรรค์: soft power เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีจำกัด

สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2566). รวบรวมวัฒนธรรม เปิดกิจกรรมส่งเสริม
SOFT POWER เบิกฟ้าอยุธยา ย้อนเวลาไปกับ “พรหมลิขิต” ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ร่วมกับ ช่อง 3 ถอดบทเรียนหาแนวทางผลักดันซอฟต์แวร์ผ่านละคร ด้านยอร์จ ฟอล
คอน-แม่ปราง-เพิ่ม พาชมความงามวัดไชยวัฒนารามยามราตรี ให้คนรุ่นใหม่รัก
ศิลปวัฒนธรรมและท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สร้างรายได้แก่ชุมชนและประเทศ. คั่นเมื่อ 5
กุมภาพันธ์ 2567 จาก

<https://ayutthaya.prd.go.th/th/content/category/detail/id/9/iid/234448>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ฉบับที่ 10. (พ.ศ.2550-2554). คั่นเมื่อ 5 พฤษภาคม. 2566 จาก
https://www.nesdc.go.th/ewt_news.php?nid=5747&filename=develop_issue

สำนักงานส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2566). 417 ปี จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา. คั่นเมื่อ 8 มิถุนายน 2566 จาก
<http://www.ayutthaya.local.go.th/content/history>

- ไทยรัฐออนไลน์. (2565). ปรากฏการณ์แร็ปเปอร์สาวมิลลิ กับภารกิจ “ข้าวเหนียวมะม่วง”. ค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม. 2566 จาก <https://www.thairath.co.th/news/politic/2371135>
- _____. (2565). ได้เวลา “ท่องเที่ยว” อีกแล้ว Soft Power+Hard Power? ค้นเมื่อ 18 มิถุนายน. 2566 จาก <https://www.thairath.co.th/news/politic/2376456>
- _____. (2566). รู้จัก 5F ศักยภาพ Soft Power ใหม่ไทย ที่ปลูกความสำคัญของการท่องเที่ยวไทยให้เข้มข้นมากยิ่งขึ้น. ค้นเมื่อ 3 มกราคม 2567 จาก <https://www.thairath.co.th/lifestyle/travel/2701838>
- _____. (2566). Soft Power คืออะไร มีลักษณะอย่างไร อ่านความหมาย และตัวอย่างที่นี่. ค้นเมื่อ 3 มกราคม 2567 จาก <https://www.thairath.co.th/lifestyle/life/2738450>
- Amarintv online. (2566). สว.เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ แนะนำ ภูมิพลวัฒนธรรม แทน ขอฟต์พาวเวอร์ ค้นเมื่อ 3 มกราคม 2567 จาก <https://www.amarintv.com/news/detail/191423>
- Garrod, B & Fyall, A. (1998). Beyond the rhetoric of sustainable tourism? *Tourism Management*, 19(3) 199-212. doi: 10.1016/s0261-5177(98)00013-2
- MICHELIN GUIDE. (2023). ถอดรหัสความอร่อยของโรตีสายไหม: ของหวานดีเด็ดที่ห้ามพลาดเมื่อไปเยือนถิ่นพระนครศรีอยุธยา. ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม. 2566 จาก <https://guide.michelin.com/>
- MGR ONLINE. (2564). รัสเซล โครว์"ประทับใจไทย พร้อมโปรโมตการท่องเที่ยวอีกครั้ง ยันคนไทยให้การต้อนรับที่อบอุ่น. ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม. 2566 จาก <https://mgronline.com/online/section/detail/9640000106935>
- Thai PBS online. (2561). 5 มรดกโลกของไทย มีอะไรบ้าง?. ค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม. 2566 จาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/276030>
- The Knowledge. (2564). Soft power. นิตยสารเพื่อพัฒนาความรู้ความคิดสร้างสรรค์, 4(22), มิถุนายน-กรกฎาคม
- TNN online. (2566). "ลิซ่า BLACKPINK" พลัง Soft Power ททท.ทำเส้นทางปักหมุดตามรอยเที่ยวอยุธยา. ค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม. 2566 จาก <https://www.tnnthailand.com/news/lifestyle/147919/>

ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

The Leadership of Executive in Bang Krasan Subdistrict Municipality, Bang Pa-in District, Phranakhon Si Ayutthaya Province

อัษฎิพร เครือสุวรรณ / Anthiphron Kruesuwan

นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Graduate student of the Master of Public Administration Program, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

กมลวรรณ วรรณธำ / Kamonwan Wanthanang

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Assistant Professor Dr. of the Master of Public Administration Program,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 11 กรกฎาคม 2566 / แก้ไขบทความ 28 กันยายน 2566 / ตอรับบทความ 29 กันยายน 2566

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอ
บางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ 2) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อภาวะผู้นำ
ของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกปัจจัยส่วน
บุคคล ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ พนักงานเทศบาล ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างตามภารกิจและพนักงาน
จ้างทั่วไป เทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 116 คน
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม ค่าความเชื่อมั่นที่ 0.8 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ค่าร้อยละ
ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที การทดสอบค่าเอฟ และการเปรียบเทียบความแตกต่าง
เป็นรายคู่ ด้วยวิธี Fisher's LSD กำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ผลการวิจัย สรุปได้ดังนี้

1. ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อวิเคราะห์รายด้าน ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านการใช้อิทธิพล
($\bar{\mu}$ = 4.38, S.D. = 0.53) รองลงมาด้านการสร้างการทำงานเป็นทีม ($\bar{\mu}$ = 4.37, S.D. = 0.49) ด้านการสร้าง
แรงกระตุ้น ($\bar{\mu}$ = 4.34, S.D. = 0.50) และด้านการโน้มน้าว ($\bar{\mu}$ = 4.34, S.D. = 0.47)

2. บุคลากรที่มีอายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือนและระยะเวลาในการทำงาน แตกต่างกัน
มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัด
พระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน

คำสำคัญ : จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เทศบาลตำบลบางกระสั้น ภาวะผู้นำของผู้บริหาร

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the leadership of executive in Bang Krasan subdistrict municipality, Bang Pa-in district, Phranakhon Si Ayutthaya province; and 2) to compare the personnel opinion toward the leadership of executive in Bang Krasan subdistrict municipality, Bang Pa-in district, Phranakhon Si Ayutthaya province, classified by personnel factors. The population used in this study were 116 employees including municipal employees, permanent employees, mission employees and general employees in Bang Krasan subdistrict municipality, Bang Pa-in district, Phranakhon Si Ayutthaya province. The research tool was a questionnaire. The reliability was 0.8 The statistics were analyzed by percentage, mean, standard deviation, T-test, F-test, and Fisher's LSD for different pair comparison. It was set at statistical significance of 0.05

The results of the research were as follows:

1. For the leadership of executive in Bang Krasan subdistrict municipality, Bang Pa-in district, Phranakhon Si Ayutthaya province, the overall was at the highest level. Considering with each aspect, the highest aspect was the influence ($\bar{\mu}=4.38$, S.D.= 0.53), followed by teamwork building ($\bar{\mu}= 4.37$, S.D.= 0.49), motivation ($\bar{\mu}= 4.34$, S.D.= 0.50), and persuasion, respectively ($\bar{\mu}= 4.34$, S.D. = 0.47)

2. The personnel factors with different age, level of education, monthly income and period of employment had different opinion on the leadership of executive in Bang Krasan subdistrict municipality, Bang Pa-in district, Phranakhon Si Ayutthaya province.

Keywords: Phranakhon Si Ayutthaya Province, Bang Krasan Subdistrict Municipality, Leadership of Executive

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผู้นำ (Leader) ถือว่าเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในองค์การที่ทำหน้าที่ในการนำองค์การบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ คุณลักษณะที่สำคัญของผู้นำจำเป็นต้องมีนั้น คือ ผู้นำต้องสามารถชักจูง โน้มน้าว มีอิทธิพลต่อความรู้สึกและความต้องการในการทำงานของบุคลากรเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ (Effective Leadership) เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้องค์การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากผู้นำที่มีภาวะผู้นำจะสามารถโน้มน้าวจูงใจ ผู้ใต้บังคับบัญชาให้

ปฏิบัติงานได้บรรลุวัตถุประสงค์เพิ่มระดับแรงจูงใจและเต็มใจทุ่มเทในการปฏิบัติงานทำให้เกิดความจงรักภักดีความผูกพันต่อองค์กร (Kouzes & Posner, 1995 อ้างถึงใน จุฑามาส พจน์สมพงษ์, 2560, หน้า 1) อีกหนึ่งปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงานขององค์กรให้ประสบความสำเร็จนั้นคือบุคลากรซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานรับมอบนโยบายและแนวทางการดำเนินงานจากผู้นำและนำไปสู่ การปฏิบัติให้เป็นไปตามทิศทางและเป้าหมาย ขององค์กร ทั้งนี้ทุกองค์การล้วนคาดหวังว่าบุคลากรจะทำงานอย่างเต็มกำลัง การที่บุคลากรในองค์กรจะปฏิบัติงานให้กับองค์กรอย่างทุ่มเทจำเป็นต้องได้รับแรงจูงใจทั้งในรูปที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงินเหล่านี้ก็จะทำให้บุคลากร รู้สึกว่าคุณค่าและความผูกพันต่อองค์กร โดยการแสดงออกถึงความมุ่งมั่นทุ่มเทปฏิบัติงานเพื่อเป็นสิ่งที่ตอบแทนให้องค์การ

ตามพระราชบัญญัติกำหนดและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้ ได้ให้ความหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นั้นหมายถึง องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นที่มีกฎหมายจัดตั้ง โดยให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบล มีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง และงานวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งสอดคล้องกับกฎหมายจัดตั้งเทศบาลตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ส่วนที่ 3 หน้าที่ของเทศบาล บทที่ 1 เทศบาลตำบล มาตรา 50 ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย เทศบาลตำบลมีหน้าที่ต้องทำในเขตเทศบาล เช่น (1) รักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน (2) ให้มีและบำรุงทางบกและทางน้ำ (3) รักษาความสะอาดของถนน หรือทางเดินและที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล เป็นต้น ละหลักเกณฑ์และวิธีการที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด มาตรา 51 ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย เทศบาลตำบลอาจจัดทำกิจการใด ๆ ในเขตเทศบาล เช่น (1) ให้มีน้ำสะอาดหรือการประปา (2) ให้มีโรงฆ่าสัตว์ (3) ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือและท่าข้าม เป็นต้น นายกเทศมนตรี มีอำนาจหน้าที่ตามมาตรา 48 เตรส เช่น (1) กำหนดนโยบายโดยไม่ขัดต่อกฎหมายและรับผิดชอบในการบริหารราชการของเทศบาลให้เป็นไปตามกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ เทศบัญญัติ และนโยบาย (2) วางระเบียบเพื่อให้ทำงานของเทศบาลเป็นไปด้วยความเรียบร้อยเป็นต้น (พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496)

เมื่อ วันที่ 28 เดือนมีนาคม 2564 ที่ผ่านมา ได้เปิดให้มีการการลงคะแนนเลือกตั้งเทศบาลทั่วประเทศ และเทศบาลตำบลบางกระสั้นได้เปลี่ยนผู้นำใหม่ ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบราชการและมีนโยบาย การบริหารและพัฒนาทรัพยากรบุคคลที่น่าสนใจ เช่น การส่งเสริมบุคลากรประพุดิตตนเป็น อย่างที่ ดี ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพ ประมวลจริยธรรม กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ และ ยึดหลักธรรมาภิบาลในการปฏิบัติงาน ส่งเสริมให้บุคลากรได้รับโอกาสในการพัฒนาทักษะและความสามารถอย่างเท่าเทียมกัน ความก้าวหน้าในสายงานอาชีพ ส่งเสริมให้บุคลากรมีคุณภาพชีวิตใน การทำงานที่ดี ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างฝ่ายบริหารกับข้าราชการและบุคลากรผู้ปฏิบัติงานให้มี

ความพร้อมในการขับเคลื่อนองค์กรร่วมกัน เป็นต้น (ประกาศเทศบาลตำบลบางกระสั้น ณ วันที่ 3 มกราคม 2566)

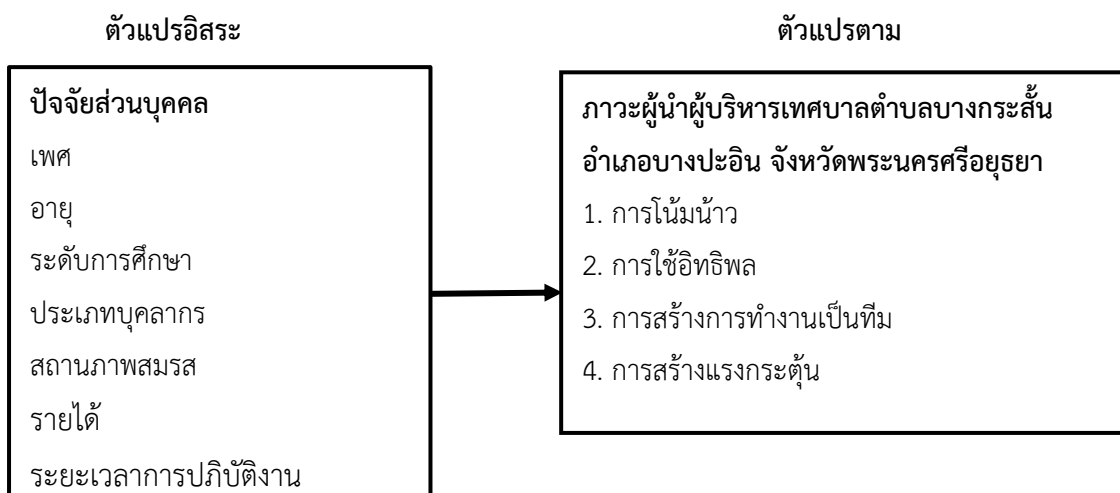
จากความสำคัญข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้มีความสนใจในเรื่องภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นข้อมูลจากการศึกษาไปใช้ในการวางแผนปรับปรุงพัฒนา และแก้ไขให้เกิดการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากรของเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบกับเป็นแนวทางในการพัฒนา และปรับปรุงวิธีการขับเคลื่อนให้เกิดบรรลุวัตถุประสงค์ต่าง ๆ รวมทั้งกำหนดแนวคิดในการบริหารจัดการองค์การให้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น

2. วัตถุประสงค์ของวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกปัจจัยส่วนบุคคล

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎี ภาวะผู้นำ และกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพ 1. ดังนี้

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

3. ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น และเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นบุคลากรต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกปัจจัยส่วนบุคคล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับดังนี้

3.1 ประชากร

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ พนักงานเทศบาล ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างตามภารกิจ และพนักงานจ้างทั่วไป สังกัดเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมจำนวนทั้งสิ้น 116 คน (เทศบาลตำบลบางกระสั้น, 2566) รายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนบุคลากรสังกัดเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บุคลากร	จำนวน (คน)
พนักงานเทศบาล	26
ลูกจ้างประจำ	0
พนักงานจ้างตามภารกิจและ พนักงานจ้างทั่วไป	90 -
รวม	116

ที่มา : เทศบาลตำบลบางกระสั้น (2566)

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เรื่อง ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ แบบสอบถาม จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยให้สอดคล้องกับ

วัตถุประสงค์ ของการวิจัย และสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ครั้งนี้ จำนวน 1 ฉบับ ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของประชากรที่ศึกษา ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประเภทบุคลากร สถานภาพสมรส รายได้ และระยะเวลาการปฏิบัติงาน ใช้คำถามแบบเลือกตอบ (Check List)

ส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย การโน้มน้าว การใช้อิทธิพล และการสร้างการทำงานเป็นทีมและการสร้างแรงกระตุ้น

ใช้แบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating scale) ตามแบบวิธีการของลิเคิร์ต (Likert Rating scale) แบ่งเป็น 5 ระดับ โดยค่าแต่ละระดับมีความหมาย (Likert, 1932,p.140) ดังนี้

5 คะแนน	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับมากที่สุด
4 คะแนน	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับมาก
3 คะแนน	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับปานกลาง
2 คะแนน	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับน้อย
1 คะแนน	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับน้อยที่สุด

การแปลความหมายโดยใช้เกณฑ์การประเมินผลโดยอิงเกณฑ์หาค่าเฉลี่ยเมื่อทำการวิเคราะห์แปลผลและกำหนดระดับความคาดหวัง 5 ระดับ ซึ่งมีช่วงกว้างเท่าๆ กัน สามารถคำนวณได้ ดังนี้

$$\begin{aligned}\text{ความกว้างของอันตรภาคชั้น} &= \frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{คะแนนต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}} \\ &= 5-1 \\ &= 0.8\end{aligned}$$

การแปลผลคะแนนเฉลี่ยของตัวแปรมาตรวัดแบบอันตรภาคหรือแบบช่วง (Interval Scale) มีเกณฑ์ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 4.21-5.00	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับมากที่สุด
คะแนนเฉลี่ย 3.41-4.20	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับมาก
คะแนนเฉลี่ย 2.61-3.40	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย 1.81-2.60	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับน้อย
คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.80	หมายถึง มีภาวะผู้นำอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอื่น ๆ โดยในส่วนนี้เป็นลักษณะคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นซึ่งจะตอบหรือไม่ตอบก็ได้

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยซึ่งเป็นแบบสอบถาม มีขั้นตอนดังนี้

(1) ศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากแนวคิด ทฤษฎี หนังสือหรือเอกสารทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ ผลงานวิจัยต่างๆ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดขอบเขตในการวิจัย และเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถามเพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

(2) สร้างแบบสอบถามการวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยกำหนดขอบเขตและเนื้อหาให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

(3) นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วน ของภาษา เนื้อหา ประเด็นคำถาม และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาเสนอผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหาและหาดัชนีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ (IOC) ของแบบสอบถามตามวิธีของโรวินลลีและแฮมเบลตัน (Rowinelli & Hambeciom, 1977 อ้างถึงใน พิศิษฐ ตันทวนิช , และ พนา จินดาศรี, 2561, หน้า 4) โดยเลือกข้อที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป เป็นเกณฑ์ความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา และพิจารณาความเหมาะสมของสำนวนภาษา การใช้ถ้อยคำและ นำแบบสอบถามไปปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ

การทดสอบเครื่องมือ

นำแบบสอบถามที่แก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out) กับพนักงานที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ชุด พื้นที่ที่ทำการทดลองใช้ (Try out) เป็นเทศบาลตำบล ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงส่วนใหญ่ทำนา แล้วนำผลการทดลองมาหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach, 1990, p.204) ให้ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.08 นำผลการทดลองใช้ในหัวข้อที่มีความเชื่อมั่นมาปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง และจัดพิมพ์เป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อนำไปรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการ โดยทำหนังสือ จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ไปยังเทศบาลตำบลบางกระสั้น เพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูล นักพัฒนาชุมชนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้แบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 116 คน โดยใช้เวลาในการตอบแบบสอบถามตั้งแต่ เดือนธันวาคม พ.ศ. 2565 ถึง เดือน เมษายน พ.ศ. 2566

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย มีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

- (1) ทำหนังสือขอความอนุเคราะห์จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ถึงนายกเทศมนตรีตำบลบางกระสั้น เพื่อขอความอนุเคราะห์ให้บุคลากรสังกัดเทศบาลตำบลบางกระสั้น ตอบแบบสอบถาม โดยแจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูล
- (2) นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์เก็บข้อมูลจากบุคลากรสังกัดเทศบาลตำบลบางกระสั้นรวมจำนวน 116 ชุด
- (3) รับแบบสอบถามที่ได้ทำการเก็บข้อมูลแล้ว ดำเนินการตรวจสอบความสมบูรณ์ ก่อนนำไปวิเคราะห์ข้อมูลด้วยทางสถิติ
- (4) นำข้อมูลที่ได้วิเคราะห์และประมวลผลตามขั้นตอนต่อไป

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำแบบสอบถามทั้งหมดมาวิเคราะห์ และประมวลผลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติซึ่งมีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

- (1) การตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องครบถ้วนของแบบสอบถาม จำนวน 116 ฉบับ
- (2) การลงรหัส นำแบบสอบถามที่ถูกต้องเรียบร้อยแล้วทำการลงรหัสตามที่ได้กำหนดไว้ ล่วงหน้า แล้วนำมาบันทึกลงฐานข้อมูลในคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ
- (3) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และแก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดจากการกรอกข้อมูล
- (4) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ด้วยสถิติ ดังต่อไปนี้

- (1) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประเภทบุคลากร สถานภาพสมรส รายได้ และระยะเวลาการปฏิบัติงาน โดยการหาค่าร้อยละ (Percentage)
- (2) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอ บางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)
- (3) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการเปรียบเทียบความคิดเห็น ทดสอบ ความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของกลุ่มประชากร 2 กลุ่ม ตามตัวแปร เพศ โดยทดสอบค่าที (t-test) ทดสอบความแตกต่างระหว่างคะแนนเฉลี่ยของกลุ่มประชากรที่มากกว่า 2 กลุ่ม ตามตัวแปร อายุ ระดับการศึกษา ประเภทบุคลากร สถานภาพสมรส รายได้ และระยะเวลาการปฏิบัติงาน ของกลุ่มประชากรโดยการ

วิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-way ANOVA) และการเปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่ด้วยวิธี Fisher's LSD สำหรับค่านัยสำคัญทางสถิติในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดไว้ที่ระดับ 0.05

4. ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบตารางประกอบคำอธิบายแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของพนักงานเทศบาล ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างตามภารกิจและพนักงานจ้างทั่วไป สังกัดเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประเภทบุคลากร สถานภาพสมรส รายได้ และระยะเวลาการปฏิบัติงาน โดยการหาร้อยละ (Percentage)

บุคลากรเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่ตอบแบบสอบถามทั้งหมด 116 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 56.90 และเป็นเพศชาย จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 43.10 อายุ ส่วนใหญ่อายุ 31-40 ปี จำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 41.40 รองลงมา อายุ 47-50 ปี จำนวน 47 คน คิดเป็นร้อยละ 40.50 อายุ 20-30 ปี จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 13.80 และอายุ 51 ปีขึ้นไป จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 4.30 สถานภาพสมรส ส่วนใหญ่สมรส จำนวน 63 คน คิดเป็นร้อยละ 54.30 รองลงมาโสด จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 45.70 ระดับการศึกษา ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี จำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 36.20 รองลงมามัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. จำนวน 35 คิดเป็นร้อยละ 30.20 อนุปริญญา/ปวส. จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 25.90 สูงกว่าปริญญาตรี จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 4.30 และมัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 3.40 ประเภทบุคลากร ส่วนใหญ่เป็นพนักงานจ้างตามภารกิจ/พนักงานจ้างทั่วไป จำนวน 90 คน คิดเป็นร้อยละ 77.60 รองลงมาพนักงานเทศบาล จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 22.40 รายได้ต่อเดือน ส่วนใหญ่รายได้ 15,001-20,000 บาท จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 33.60 รองลงมา รายได้ 10,001-15,000 บาท จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 25.90 รายได้ 20,001-25,000 บาท จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 21.60 รายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 7.80 รายได้ 25,001-30,000 บาท จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 6 และ รายได้ 35,001-40,000 บาท และ 30,001-35,000 บาท มีจำนวนเท่ากับ คือ 3 คน คิดเป็นร้อยละ 2.60 ระยะเวลาในการปฏิบัติงาน ส่วนใหญ่ 6 ปี - 10 ปี จำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 36.20 รองลงมา 1 ปี - 5 ปี จำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 35.30 11 ปี-15 ปี จำนวน 23 คน คิดเป็น ร้อยละ 19.80 และ 16 ปี-20 ปี จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 8.60

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบุคลากรของพนักงานเทศบาล ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างตามภารกิจและพนักงานจ้างทั่วไป สังกัดเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

พบว่าบุคลากรเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีความคิดเห็นว่าภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{\mu}$ = 4.36, S.D. = 0.47) เมื่อวิเคราะห์รายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านการใช้อิทธิพล ($\bar{\mu}$ = 4.38, S.D. = 0.53) รองลงมาด้านการสร้างการทำงานเป็นทีม ($\bar{\mu}$ = 4.37, S.D. = 0.49) ด้านการสร้างแรงกระตุ้น ($\bar{\mu}$ = 4.34, S.D. = 0.50) และด้านการโน้มน้าว ($\bar{\mu}$ = 4.34, S.D. = 0.47)

ตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบุคลากรของพนักงานเทศบาล ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างตามภารกิจและพนักงานจ้างทั่วไป สังกัดเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบล บางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระดับการศึกษา	แหล่งความ แปรปรวน ss df MS F Sig
ด้านการโน้มน้าว	ระหว่างกลุ่ม 4.629 4 1.157 6.329 .000* ภายในกลุ่ม 20.296 111 .183 รวม 24.925 115
ด้านการใช้อิทธิพล	ระหว่างกลุ่ม 5.624 4 1.406 5.933 .000* ภายในกลุ่ม 26.304 111 .237 รวม 31.929 115
ด้านการสร้างแรงกระตุ้น	ระหว่างกลุ่ม 4.588 4 1.147 5.963 .001* ภายในกลุ่ม 24.119 111 .217 รวม 28.707 115
ด้านการสร้างการทำงานเป็นทีม	ระหว่างกลุ่ม 4.734 3 1.197 6.326 .000* ภายในกลุ่ม 21.030 112 .201 รวม 25.824 115

ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบล	แหล่งความ
บางกระสัน อำเภอบางปะอิน	แปรปรวน ss df MS F Sig
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	
รายได้ต่อเดือน	
ด้านการโน้มน้าว	ระหว่างกลุ่ม 4.589 6 .765 4.100 .001*
	ภายในกลุ่ม 20.335 109 .187
	รวม 24.925 115
ด้านการใช้อิทธิพล	ระหว่างกลุ่ม 6.646 6 1.108 4.775 .000*
	ภายในกลุ่ม 25.283 109 .232
	รวม 31.929 115
ด้านการสร้างแรงกระตุ้น	ระหว่างกลุ่ม 5.044 6 .841 3.873 .002*
	ภายในกลุ่ม 23.662 109 .217
	รวม 28.707 115
ด้านการสร้างการทำงานเป็นทีม	ระหว่างกลุ่ม 4.083 6 .681 3.231 .006*
	ภายในกลุ่ม 22.975 109 .211
	รวม 27.060 115

5. สรุปผลการวิจัย

5.1 ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสัน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อวิเคราะห์รายด้าน ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านการใช้อิทธิพล ($\bar{\mu}$ = 4.38, S.D.= 0.53) รองลงมาด้านการสร้างการทำงานเป็นทีม ($\bar{\mu}$ = 4.37, S.D.= 0.49) ด้านการสร้างแรงกระตุ้น ($\bar{\mu}$ = 4.34, S.D.= 0.50) และด้านการโน้มน้าว ($\bar{\mu}$ = 4.34, S.D. = 0.47)

5.2 บุคลากรที่มีอายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือนและระยะเวลาในการทำงาน แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสัน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกัน

6. อภิปรายผลการวิจัย

จากผลวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสัน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยของนักวิชาการมาอภิปรายผล ดังนี้

6.1 ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่า เทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีภาวะผู้นำของผู้บริหารเป็นอย่างดี ทำให้บุคลากรเกิดเชื่อมั่นในการทำงาน เมื่อวิเคราะห์รายด้านพบว่า ด้านที่บุคลากรเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความคิดเห็นมากที่สุด คือ ด้านการใช้สิทธิพล รองลงมา ได้แก่ ด้านการสร้างการทำงานเป็นทีม ด้านการโน้มน้าว และด้านการสร้างแรงกระตุ้น

ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการใช้สิทธิพล ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อวิเคราะห์เป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงานตามระเบียบ บุคลากรจึงมีความเชื่อมั่นในการปฏิบัติงาน เนื่องจากการทำงานโดยใช้ระเบียบกฎหมายทำให้กลไกในการทำงานเป็นไปอย่างถูกต้อง และเป็นการปกป้องผู้ปฏิบัติงานในการทำงานอีกด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ระดับภาวะผู้นำของผู้บริหารอยู่ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับผลการวิจัยของ อัครพันธ์ คงจันทร์ วิรัตน์ ธรรมาภรณ์ สุภารัตน์ สุดสมบูรณ์ วิลาศลักษณ์ สมศักดิ์ และจุฑามาศ อิงโพธิ์ชัย (2561) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า (1) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยรวมอยู่ใน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับสูงทุกด้านได้แก่ ด้านการมุ่งความสัมพันธ์เป็นรายคน ด้านการมีสิทธิพลเชิงอุดมการณ์ ด้านกระตุ้นการใช้ปัญญา และด้านการสร้างแรงบันดาลใจตามลำดับ (2) ผลการเปรียบเทียบ พบว่า ผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีเพศ ประสบการณ์ทำงาน ระดับการศึกษาสาขาวิชาที่จบการศึกษา ที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำ การเปลี่ยนแปลง โดยรวมไม่แตกต่างกัน แต่ผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีตำแหน่งต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และพบว่า ผู้บริหารที่สำเร็จการศึกษาในสาขาวิชาที่ต่างกัน มีระดับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านการมีสิทธิพลเชิงอุดมการณ์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ (3) ปัญหาและข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหารเทศบาลตำบล ได้แก่ ผู้บริหารเทศบาลตำบลจะต้องปรับตัวให้ทันกับยุคการเปลี่ยนแปลง มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา มีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือการบูรณาการร่วมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและที่สำคัญต้องสร้างความน่าเชื่อถือและสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ใต้บังคับบัญชา และสอดคล้องกับผลการวิจัยของอรอุมา สีนุพันธ์ (2561) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำเชิงแบบอำนาจบารมีของนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลในเขตอำเภอมืองจังหวัดอุดรธานี 1) ภาวะผู้นำเชิงอำนาจบารมีของนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลในเขตอำเภอมืองจังหวัดอุดรธานีโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก 2) การเปรียบเทียบภาวะผู้นำเชิงอำนาจบารมีของนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลในเขตอำเภอมืองจังหวัดอุดรธานีจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคลโดยรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน 3) การพัฒนาเชิงอำนาจบารมีของ

นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลในเขตอำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานีพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการใช้อำนาจส่วนบุคคล รองลงมา คือ ด้านการสื่อสารด้วยความมั่นใจ ด้านการใช้กลยุทธ์วิธีทุกรูปแบบ ด้านการเปลี่ยนความยึดติดของผู้ตาม ด้านการประเมินสถานการณ์รอบข้างตลอดเวลา ด้านวิสัยทัศน์กว้างไกลและด้านความกล้าเสี่ยงตามลำดับ

6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบุคลากรของพนักงานเทศบาล ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างตามภารกิจ และพนักงานจ้างทั่วไป สังกัดเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนก ตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า มีทั้งแตกต่าง และไม่แตกต่าง

6.2.1 บุคลากรเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีเพศแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน อาจเป็นเพราะผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้นมีแนวทางในการบริหารบุคคลโดยไม่เลือกปฏิบัติ ไม่แบ่งแยกเพศหรือเอาเพศมาเป็นตัวตัดสินใจ สภาพแวดล้อมในการทำงานที่เหมือนกันจึงอาจทำให้เพศไม่ส่งผลกระทบต่อความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สอดคล้องกับงานวิจัยของอัครพันธ์ คงจันทร์ วิรัตน์ ธรรมาภรณ์ สุदारัตน์ สุดสมบูรณ์ วิลาศลักษณ์ สมศักดิ์ และจุฑามาศ อิงโพธิ์ชัย (2561) ได้ทำการวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า (1) ภาวะผู้นำ การเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยรวมอยู่ในระดับสูงเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับสูงทุกด้าน ได้แก่ ด้านการมุ่งความสัมพันธ์เป็นรายคน ด้านการมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์ ด้านกระตุ้นการใช้ปัญญา และด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ตามลำดับ (2) ผลการเปรียบเทียบ พบว่า ผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีเพศ ประสบการณ์ทำงาน ระดับการศึกษาสาขาวิชาที่จบการศึกษาที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยรวมไม่แตกต่างกัน แต่ผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีตำแหน่งต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และพบว่า ผู้บริหารที่สำเร็จการศึกษา ในสาขาวิชาที่ต่างกัน มีระดับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านการมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ (3) ปัญหาและข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหารเทศบาลตำบล ได้แก่ ผู้บริหารเทศบาลตำบลจะต้องปรับตัวให้ทันกับยุคการเปลี่ยนแปลง มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา มีส่วนร่วมในการดำเนินหรือการบูรณาการร่วมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและที่สำคัญต้องสร้างความน่าเชื่อถือและสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ใต้บังคับบัญชา

6.2.2 บุคลากรเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่มีอายุแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แตกต่างกัน 2 ด้าน คือ ด้านการใช้อิทธิพล และด้านการสร้างแรงกระตุ้น อาจเป็นเพราะอายุเป็นสิ่งที่บ่งบอกเกี่ยวกับประสบการณ์ บุคลากรที่มีอายุมากอาจความคิดเห็นที่ต่าง

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอัครพันธุ์ คงจันทร์ วิรัตน์ ธรรมภรณ์ สุदारัตน์ สุดสมบูรณ์ วิลาศลักษณ์ สมศักดิ์ และจุฑามาศ อิงโพธิ์ชัย (2561) ได้ทำการวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า (1) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยรวมอยู่ในระดับสูง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับสูงทุกด้าน ได้แก่ ด้านการมุ่งความสัมพันธ์เป็นรายคน ด้านการมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์ ด้านกระตุ้นการใช้ปัญญา และด้านการสร้างแรงบันดาลใจตามลำดับ (2) ผลการเปรียบเทียบ พบว่า ผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีเพศ ประสบการณ์ทำงาน ระดับการศึกษาสาขาวิชาที่จบการศึกษาที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยรวมไม่แตกต่างกัน แต่ผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีตำแหน่งต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และพบว่า ผู้บริหารที่สำเร็จการศึกษาในสาขาวิชาที่ต่างกัน มีระดับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านการมีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ (3) ปัญหาและข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหารเทศบาลตำบล ได้แก่ ผู้บริหารเทศบาลตำบลจะต้องปรับตัวให้ทันกับยุคการเปลี่ยนแปลง มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา มีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือการบูรณาการร่วมกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและที่สำคัญ ต้องสร้างความน่าเชื่อถือและสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ใต้บังคับบัญชา

7. ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสัน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นที่ควรกำหนดเป็นนโยบายเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ดังต่อไปนี้

7.1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

7.1.1 ผู้บริหารควรสร้างความเชื่อมั่นในบุคลากร พร้อมทั้งกระตุ้นเชิงบวกให้บุคลากรกระตือรือร้นแสวงหาองค์ความรู้และความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

7.1.2 ผู้บริหารควรสร้างขวัญและกำลังใจให้บุคลากรอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากผู้บริหารให้ความสำคัญในการสร้างขวัญและกำลังใจบุคลากรภายในองค์กรเป็นสำคัญ เพื่อขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมาย ดังนั้นผู้บริหารจึงควรสร้างขวัญ กำลังใจ สร้างความเป็นกันเอง พร้อมทั้งมอบหมายงานสำคัญให้รับผิดชอบ

7.1.3 ผู้บริหารควรกระตุ้นให้บุคลากรแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ๆ เสมอ เช่น การศึกษาต่ออบรมและศึกษาดูงาน เนื่องจากผู้บริหารเล็งเห็นความสำคัญขององค์ความรู้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการพัฒนาการทำงานให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นผู้บริหารจึงควรกระตุ้นบุคลากรให้แสวงหาองค์ความรู้ใหม่ ๆ เพื่อความก้าวหน้าของบุคลากร

7.1.4 ผู้บริหารควรส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรปฏิบัติงานเป็นทีม เพื่อสร้างเป้าหมาย
แห่งความสำเร็จร่วมกัน

7.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

7.2.1 ควรศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารเทศบาลตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา โดยการสัมภาษณ์บุคคลภายนอกที่ได้ติดต่อหรือประสานงาน เพื่อให้ได้ข้อมูลรอบด้าน

7.2.2 ควรศึกษา ปัญหาอุปสรรคภาวะผู้นำในการบริหารงานเทศบาลในระดับอื่น ๆ เช่น เทศบาล
เมือง หรือเทศบาลนคร เพื่อให้เกิดผลการศึกษาวิจัยที่หลากหลาย

8. บรรณานุกรม

- กิตติกร ธรรมกิจวัฒน์. (2562). การพัฒนาโปรแกรมเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหาร
สถานศึกษาเอกชน สังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์หลักสูตรการศึกษา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- กุลชลี จงเจริญ. (2558). ภาวะผู้นำและการบริหารการเปลี่ยนแปลงในประมวลสาระชุดวิชาพัฒนา.
วิทยานิพนธ์หลักสูตรศึกษามหาบัณฑิต/สาขาวิชาบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.
- จุฑามาส พจน์สมพงษ์. (2560). ภาวะผู้นำและแรงจูงใจในการทำงานที่มีผลต่อความผูกพันต่อองค์กร
ของบุคลากรกองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. การค้นคว้า
อิสระหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากรมนุษย์, มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- โชติวัฒน์ สุกุลวิริยะโรจน์. (2562). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้บริโภคและการกลับมาใช้
บริการซ้ำของผู้บริโภคที่เลือกชมภาพยนตร์ไทยในโรงภาพยนตร์ของผู้บริโภคที่อยู่เขต
กรุงเทพมหานคร. สารนิพนธ์หลักสูตรปริญญาการจัดการมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ณรงค์ศักดิ์ ปู่ปิว. (2561). พฤติกรรมและปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดบริการที่มีอิทธิพลต่อ
ผู้ใช้บริการสถานน้ำมันเชลล์ ในเขตจังหวัดอุดรธานี. การค้นคว้าอิสระปริญญาบริหารธุรกิจ
มหาบัณฑิต,มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ณรงค์ศักดิ์ ะโว. (2559). การศึกษาภาวะผู้นำเหนือผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงาน
เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 17 จังหวัดจันทบุรี. งานนิพนธ์หลักสูตรการศึกษา
มหาบัณฑิต,มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ณทัย มุขดีสุทธรวัฒน์. (2564). ความคาดหวังและการรับรู้ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ของ
นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมายังพื้นที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์. การค้นคว้าอิสระ
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว,
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

- ดาราวดี บรรจงช่วย. (2560). **ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาตามการรับรู้ของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11 ในจังหวัดชุมพร.** การค้นคว้าอิสระหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- ปัทมา รอดศรี. (2565). **แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของบุคลากร เทศบาลตำบลพุก่าง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดสระบุรี.** การค้นคว้าอิสระหลักสูตรปริญญาตรีวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- พัทธ์ธากานต์ ไสภณเชาว์กุล. (2563). **พฤติกรรมและความพึงพอใจของผู้ใช้บริการที่มีต่อการใช้จ่ายส่วนประกอบการตลาดของรถโดยสารประจำทางขนาดเล็ก สาย 36 กรุงเทพฯ-สัทหีบ-รังสิต.** การค้นคว้าอิสระหลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกริก.
- พุดชาดิ ภูจอมจิต. (2562). **การพัฒนาโปรแกรมเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.** วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เพ็ญภา ศรีภูธร. (2562). **การศึกษาภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากระบี่.** วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ปัญญา บุญบำรุง. (2561). **ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์กับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของข้าราชการครูโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตบางเขน กรุงเทพมหานคร.** วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- อัมพรพันธุ์ คงจันทร์ วิรัตน์ ธรรมาภรณ์ สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์ วิลาศลักษณ์ สมศักดิ์ และจุฑามาศ อิงโพธิ์ชัย (2562). **ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารเทศบาลตำบลในจังหวัดนครราชสีมา.** วารสารเทคโนโลยีภาคใต้ วิทยาเทคโนโลยีภาคใต้.
- อรอุมา สีนุพันธ์. (2562). **ภาวะผู้นำเชิงแบบอำนาจนิยมของนายกเทศมนตรี เทศบาลตำบล ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี.** วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา.

กลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันในนิคมอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Flood Prevention Strategic Management in Phranakhon Si Ayutthaya Industrial Estate

ชญานิษฐ์ เลิศอำนาจกิจเสรี / Chayapadhana Loetamnatkitseri

อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer of the Public Administration Program, Faculty of the Humanities and Social Sciences,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 12 กรกฎาคม 2566 / แก้ไขบทความ 10 มกราคม 2567 / ตอรับบทความ 11 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อพัฒนากลยุทธ์ ภัยพิบัติ ขั้วเคลื่อน รวมถึงบทบาทภาครัฐในการจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันในนิคมอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือคณะกรรมการบริหารและผู้บริหารของนิคมอุตสาหกรรมและเขตประกอบการอุตสาหกรรม จำนวน 7 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลแบบกำหนดรหัสจำแนกข้อมูล สร้างความสัมพันธ์ของข้อมูลและการบูรณาการกลุ่มข้อมูล การตรวจสอบความสอดคล้องกับข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า การกำหนดกลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันในนิคมอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอาศัยการจัดการความรู้ โดยการสร้างและรวบรวมความรู้จากองค์ความรู้ภายนอก คือ การจ้างผู้เชี่ยวชาญมาศึกษาวิจัยเรื่องน้ำ ดินและการสร้างเขื่อนกั้นน้ำ ร่วมเสนอรูปแบบกลยุทธ์เชิงป้องกัน และการรวบรวมความรู้จากภายในนิคมอุตสาหกรรมแต่ละแห่ง ผสมกับข้อมูลที่ได้รับจากหน่วยงานภาครัฐมาวิเคราะห์ ทำแผนปฏิบัติการ กำหนดแนวทางในการสื่อสาร การสร้างเขื่อนกั้นน้ำ สถานีสูบน้ำ ฝึกซ้อมแผนเผชิญเหตุเพื่อเตรียมความพร้อมในสภาวะวิกฤต

คำสำคัญ: กลยุทธ์การจัดการ อุทกภัย นิคมอุตสาหกรรม

Abstract

This Research purpose to develop strategies, transfer, propel, and government roles in preventive flood management in Phranakhon Si Ayutthaya industrial estate. Key informants were 7 of Board members and top executives of industrial estate, the research

instruments were interviewed forms and open coding, axial coding and selection coding analysis were used. Verification of data consistency using a triangulation method.

The research results showed that the formulation of flood prevention strategic management in Phranakhon Si Ayutthaya industrial estate relies on knowledge management by knowledge acquisition and creation from outside, by hiring experts doing water, soil and barrage study and propose preventive strategies, meanwhile inside, gathering knowledge from within each industrial estate to integrated with government agencies information. It used to analyze, make an action plan, set guidelines for communication, rebuilt the pumping station, practice an emergency response plan to be ready when crisis.

Keywords: Strategic Management, Flood, Industrial Estate

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ถือว่าเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทั้งในด้านการท่องเที่ยว เพราะเป็นเมืองมรดกโลกและเป็นราชธานีเดิม รวมถึงเป็นเมืองแห่งการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ในด้านเศรษฐกิจเป็นจังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวต่อปีของประชากรในปี พ.ศ. 2564 เท่ากับ 436,363 บาท ซึ่งเป็นอันดับ 5 ของประเทศ (สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2564, หน้า 4-33) อีกทั้งสัดส่วนเศรษฐกิจด้านอุปทาน (การผลิต) พบว่า ผลผลิตภาคอุตสาหกรรมเป็นสัดส่วนใหญ่ที่มากถึงร้อยละ 70 ดังนั้นภาคอุตสาหกรรมจึงมีบทบาทเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีนิคมอุตสาหกรรม 3 แห่ง ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน นิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค) นิคมอุตสาหกรรมนครหลวง และเขตประกอบการอุตสาหกรรม 2 แห่ง ได้แก่ เขตประกอบการอุตสาหกรรมแฟคตอรีแลนด์วังน้อยและเขตประกอบการอุตสาหกรรมบริษัทสวนอุตสาหกรรมโรจนะ จำกัด (มหาชน) และยังมีโรงงานที่อยู่นอกเขตอุตสาหกรรมอีกจำนวนมาก

ในปี พ.ศ. 2554 เกิดเหตุการณ์มหาอุทกภัยในพื้นที่ภาคเหนือ และแผ่ขยายวงกว้างครอบคลุมพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้งสิ้น 64 จังหวัด สร้างความสูญเสียอย่างมหาศาลทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน โดยธนาคารโลกได้ประเมินมูลค่าความเสียหายประมาณ 1.44 ล้านล้านบาท (ชลทิพย์ พุนศิริวงศ์ และรุ่งนภา พิตรปรีชา, 2556, หน้า 44-64) และประเมินความเสียหายของโรงงานนิคมอุตสาหกรรมอยู่ที่ 2.4 แสนล้านบาทและโรงงานนอกนิคมอุตสาหกรรมอีก 2.4 แสนล้านบาท โดยเฉพาะโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและปทุมธานีซึ่งเป็นฐานการผลิตของอุตสาหกรรมยานยนต์ อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์เครื่องใช้ไฟฟ้า ผลิตภัณฑ์อาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น ทั้งยังเป็นอุตสาหกรรมต้นน้ำ ทำให้ส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่การผลิตของอุตสาหกรรมต่อเนื่อง

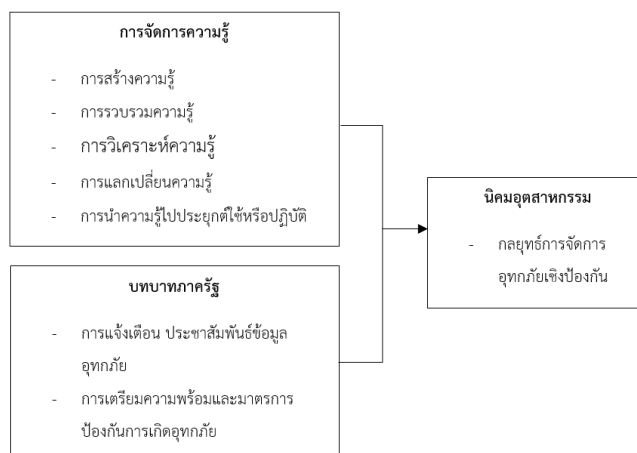
ก่อให้เกิดการขาดแคลนชิ้นส่วนหรือวัตถุดิบในการผลิตและยังส่งผลกระทบต่อการทำงานของงานจากการหยุดการดำเนินการในช่วงน้ำท่วม เมื่อเกิดเหตุการณ์อุทกภัยต้องใช้เวลานานในการจัดการแก้ไขและการกู้คืนสภาพต่าง ๆ ในการทำงาน ดังนั้นในการป้องกันอุทกภัยนั้นจำเป็นต้องมีกลยุทธ์การจัดการ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษากลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันในนิคมอุตสาหกรรมดังกล่าว

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อพัฒนากลยุทธ์ ถ่ายทอด ขั้บเคลื่อน รวมถึงบทบาทภาครัฐในการจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันในนิคมอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การสร้างกลยุทธ์ Henry Mintzberg (1994, หน้า 23-32) ได้อธิบายคำว่า กลยุทธ์ ใน 5 มิติ คือ กลยุทธ์เป็นแผน (Plan) เป็นรูปแบบของกิจกรรมหรือแบบแผน (Pattern) ที่องค์กรดำเนินการเป็นประจำ เป็นสถานะหรือการกำหนดตำแหน่ง (Position) ขององค์กรในอุตสาหกรรม เป็นมุมมอง (Perspective) ซึ่งก็คือวิสัยทัศน์และทิศทางขององค์กร เป็นกลวิธีหรืออุบายในการเอาชนะฝ่ายตรงข้าม (Ploy) ซึ่งกลยุทธ์ขององค์กรไม่จำเป็นต้องครอบคลุมทั้ง 5 มิติ เนื่องจากกลยุทธ์ต้องปรับเปลี่ยนและแตกต่างไปตามสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกองค์กร ทั้งนี้การกำหนดกลยุทธ์ต้องอาศัยข้อมูล ความรู้ด้วยการจัดการความรู้ตามทฤษฎีของ Marquardt (2011, หน้า 27) แนวคิดนี้ได้ถูกริเริ่มเมื่อประมาณกลางทศวรรษที่ 1980 และได้พัฒนามาจนกระทั่งทศวรรษที่ 1990 จึงได้เห็นว่า เป็นกลยุทธ์ที่นำไปใช้ได้จริงในปี 1995-1997 (ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2548, หน้า 4) อีกทั้งแผนการจัดการภัยธรรมชาติที่เกี่ยวกับน้ำยังเกี่ยวข้องกับภาคราชการ อันมีหน้าที่ในการแจ้งเตือนเตรียมความพร้อมการป้องกัน จึงเป็นที่มาของกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันในนิคมอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบการศึกษาปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological method) โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นการวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจความหมายของปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ที่ได้ประสบมา

4.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้สำหรับการศึกษานี้ประกอบไปด้วยข้อมูล 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ คณะกรรมการบริษัทและผู้บริหารที่ดูแลนิคมอุตสาหกรรม จำนวน 7 คน ประกอบกับข้อมูลจากการสังเกตภายในนิคมอุตสาหกรรม ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นข้อมูลที่ศึกษาจากผู้ที่เคยรวบรวมไว้แล้ว เช่น เอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความต่าง ๆ

4.2 หน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis)

การวิจัยนี้ได้กำหนดหน่วยการวิเคราะห์หรือการทำวิจัยเพียง 3 แห่งคือ นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน นิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค) และเขตประกอบการอุตสาหกรรมบริษัท สวนอุตสาหกรรมโรจนะ จำกัด (มหาชน) โดยพิจารณาจากจำนวนโรงงาน เงินลงทุนและปริมาณคนงานที่มากที่สุดเรียงสามลำดับแรก โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อจำนวนโรงงานและจำนวนคนงานหากมีการเกิดอุทกภัยที่ทำให้นิคมอุตสาหกรรมไม่สามารถประกอบการได้ ตามรายละเอียดในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงจำนวน เงินทุน และคนงาน แยกตามพื้นที่

โรงงาน	ปีงบประมาณ 2564			ปีงบประมาณ 2565			สรุปการขยายตัวภาคอุตสาหกรรม		
	จำนวนโรงงาน	เงินทุน (ล้านบาท)	คนงาน	จำนวนโรงงาน	เงินทุน (ล้านบาท)	คนงาน	จำนวนโรงงาน	เงินทุน (ล้านบาท)	คนงาน
นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน	95	167,000.00	55,000	95	167,000.00	55,000			
นิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค)	135	63,679.00	49,000	135	63,679.00	49,000			
นิคมอุตสาหกรรมนครหลวง	29	43,000.00	7,000	29	43,000.00	7,000			
รวมโรงงานในนิคม	259	273,679.00	111,000	259	273,679.00	111,000			
เขตประกอบการอุตสาหกรรมแพคเตอร์อีแอล นวัตกรรมน้อย	117	11,999.48	6,473	116	11,984.48	6,463	-1	-15.00	-10
เขตประกอบการอุตสาหกรรมบริษัท สวนอุตสาหกรรมโรจนะ จำกัด (มหาชน)	235	71,987.53	41,216	238	72,209.05	41,351			
รวมโรงงานในเขต	352	83,987.01	47,689	354	84,193.53	47,814	-1	-15.00	-10
รวมโรงงานในนิคมและในเขตประกอบการฯ	611	357,666.01	158,689	613	357,872.53	158,814	-1	-15.00	-10
นอกนิคมและนอกเขตประกอบการ	2,148	285,299.65	152,486	2,197	318,445.40	158,927	4	2,782.53	405
รวมทั้งหมด	2,759	642,965.66	311,175	2,810	676,317.93	317,741	3	2,767.53	395
เพิ่มขึ้นร้อยละ							0.62	1.29	3.28

ที่มา: สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2564

4.3 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์โดยการใช้น้ำคำถามกึ่งโครงสร้าง เป็นคำถามปลายเปิด ซึ่งสามารถแบ่งประเด็นการสัมภาษณ์ออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคล กลยุทธ์การจัดการอุทกภัย แข่งป้องกัน การจัดการความรู้และบทบาทภาครัฐ

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้เก็บข้อมูลกับคณะกรรมการบริษัทและผู้บริหารที่ดูแลนิคมอุตสาหกรรม ตามวันและเวลาที่ได้นัดหมายล่วงหน้าไว้ก่อนแล้ว พร้อมแนะนำตัวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และชี้แจงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในมนุษย์ ดำเนินการสัมภาษณ์แล้วบันทึกในประเด็นที่สำคัญ นำมาสรุปประเด็นแต่ละข้อ

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการวิจัยแบบการศึกษาปรากฏการณ์วิทยา โดยกำหนดขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 3 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลแบบ Open coding วิเคราะห์ข้อมูลแบบกว้าง ๆ รวบรวมมาทั้งหมดก่อนเพื่อทำการจัดเก็บข้อมูล (Category) และกำหนดข้อสันนิษฐานชั่วคราว (Proposition) จากข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลแบบ Axial coding หาแนวคิดร่วมของข้อสันนิษฐานต่าง ๆ ที่ได้มา เพื่อนำมาอภิปรายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เจาะลึกที่เป็นสาเหตุหลักและเงื่อนไขสอดแทรก

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลแบบ Selection coding เพื่อหาแก่นสาระของแนวคิดที่ได้จากการวิเคราะห์แบบ Axial coding มาบูรณาการเพื่อสร้างข้อสรุปของข้อสันนิษฐานเชิงทฤษฎี

การตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล ดำเนินการด้วยแบบวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulate) โดยพิจารณาแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลที่แตกต่างกัน

5. ผลการวิจัย

5.1 การจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้อันนำมาซึ่งแนวทางการกำหนดกลยุทธ์อุทกภัยแข่งป้องกัน ประกอบด้วย การสร้างความรู้ การรวบรวมความรู้ การวิเคราะห์ความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ และการนำความรู้ ไปประยุกต์ใช้หรือปฏิบัติ (ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, 2548, หน้า 78; สมชาย นำประเสริฐชัย, 2558, หน้า 34; Marquardt, 2011, หน้า 27) สำหรับนิคมอุตสาหกรรมและเขตประกอบการอุตสาหกรรม ทั้งสามแห่งได้ทำการสร้างความรู้และรวบรวมความรู้ควบคู่กันไป คือบริษัทผู้พัฒนาที่ดินได้จ้างบริษัทที่ปรึกษาภายนอกในการศึกษาแนวทางแก้ไขและดำเนินการปรับปรุงมาตรการป้องกันอุทกภัย ศึกษาวิจัย

เรื่องน้ำ ดิน การสร้างเขื่อนกันน้ำ ผสมผสานกับข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐ คือการนิคมอุตสาหกรรม ให้มหาวิทยาลัยของรัฐศึกษาปริมาณน้ำและจุดในการเฝ้าระวัง เพื่อดำเนินการแจ้งข้อมูลนั้นมายัง นิคมอุตสาหกรรม แล้วนำความรู้ที่นำมาวิเคราะห์โดยเฉพาะการศึกษาธรณีวิทยา เรื่องชั้นของดิน ความหนาแน่น ความเสถียร การกัดเซาะพังทลายของหน้าดิน การรับแรงของกระแสน้ำเพื่อสร้างเขื่อน คันดินป้องกันน้ำ เมื่อได้ข้อมูลมาทั้งหมดจึงนำข้อมูลมาทำเป็นแผนภาพเพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนระหว่างโรงงานแต่ละโรงงานในนิคมอุตสาหกรรม เพื่อปรับใช้ในการดำเนินการเชิงป้องกัน ต่าง ๆ ในพื้นที่ของตนต่อไป

5.2 บทบาทภาครัฐ

นิคมอุตสาหกรรมหรือเขตประกอบการอุตสาหกรรม เกิดขึ้นจากความร่วมมือของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยกับผู้ลงทุนหรือผู้พัฒนาที่ดินเป็นสำคัญ คือการนิคมอุตสาหกรรมจะดูแลรับผิดชอบในส่วนการมาตรฐาน ออกใบอนุญาตประกอบการและใบอนุญาตต่าง ๆ ประสานงานกับหน่วยราชการ กำกับดูแลผู้ร่วมพัฒนาและผู้ประกอบการ ส่วนผู้ลงทุนหรือผู้พัฒนาที่ดินจะเป็นผู้ดำเนินการบริหารพื้นที่ จัดหาที่ดิน ดำเนินการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ออกแบบผังแม่บทและระบบสาธารณูปโภค ก่อสร้าง ขยายพื้นที่และบริหารระบบสาธารณูปโภค ดังนั้นในช่วงหน้าฝน บทบาทเบื้องต้นของการนิคมอุตสาหกรรมคือดำเนินการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับน้ำจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำมาแจ้งต่อนิคมอุตสาหกรรมทั้งปริมาณน้ำฝน ปริมาณการปล่อยน้ำออกจากเขื่อน มีการให้มหาวิทยาลัยรัฐเข้ามาศึกษาจุดในการเฝ้าระวังน้ำ มีมาตรการในการเตรียมความพร้อมด้วยการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐในระดับจังหวัดหรือพื้นที่ มีการจัดการประชุมเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจ การเตรียมเครื่องจักร อุปกรณ์ที่จำเป็นในกรณีฉุกเฉิน รวมถึงการเข้าร่วมในการฝึกซ้อมแผนเผชิญเหตุ

5.3 การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันของนิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค)

นิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค) เป็นโรงงานอุตสาหกรรมเบา (Light Industry) เช่น อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์เป็นสัดส่วนใหญ่ การพัฒนากลยุทธ์การป้องกันอุทกภัย เป็นการดำเนินการหลักผ่านการสร้างเขื่อนกันน้ำ ตั้งแต่การก่อตั้งในปีพ.ศ. 2532 มีการศึกษาเรื่อง การป้องกันอุทกภัย จึงก่อสร้างเขื่อนคันดินไว้แต่ต้นในระดับความสูงที่ +4.2 MSL แต่หลังการเกิดอุทกภัย ในปี พ.ศ. 2554จึงมีการศึกษากลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันอย่างเข้มข้น เริ่มจากการวิเคราะห์ สภาพภายใน ภายนอกนิคมอุตสาหกรรมติดตามระดับน้ำที่สถานีวัดระดับน้ำเจ้าพระยา (C2) เขื่อนเจ้าพระยา (สถานี C13 สรรพยา ชัยนาท) เขื่อนพระราม6 (สถานี S26 อำเภอบางระจัน) และที่สถานี C29 อำเภอบางไทร นอกจากนี้ได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษามาศึกษาภูมิประเทศ (topographical survey) ภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชั้นดิน (geotechnical investigation) สรุปเป็นแนวทางในการดำเนินการดังนี้

1) มาตรฐานใหม่ของระดับเขื่อนป้องกันน้ำต้องเท่ากับความสูงระดับน้ำในปี พ.ศ. 2554 ที่ +4.9 MSL และเพิ่มระยะปลอดภัย (Freeboard) ขึ้นอีกอย่างต่ำ +0.5 MSL จึงสรุปความสูงของแนวป้องกันว่าควรอยู่ที่ +5.4 MSL และควรต้องมีถนนขนาดกว้าง 2.5 เมตร ติดกับแนวป้องกันเพื่อใช้ในการบำรุงรักษาและใช้เป็นทางในการหนีประสพกับภาวะวิกฤต เพิ่มจีโอเซลล์ที่เป็นวัสดุเพื่อป้องกันการสไลด์ของหน้าดินและการกัดกร่อนดินของน้ำ รวมถึงการใช้จีโอ กริด (Geogrids) หรือการเบียน (Gabions) เพื่อให้เกิดความมั่นคงแข็งแรงของหน้าตัดเดิม 2) เมื่อมีการยกระดับแนวป้องกันให้สูงขึ้น ระดับของเครื่องสูบน้ำและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องก็ต้องมีการยกระดับขึ้นด้วย พร้อมกับยกระดับทางเข้าออกเพื่อเชื่อมต่อกับถนนสายหลัก 3) การเฝ้าระวังและตรวจติดตามปริมาณน้ำ โดยมีเกณฑ์วัดระดับน้ำเพื่อการประชาสัมพันธ์แจ้งเตือน ดังนี้ ถ้าระดับน้ำวัดแล้วต่ำกว่า +3.5 MSL หมายถึงระดับน้ำปกติ ใช้สัญลักษณ์ป้ายสีเขียว ถ้าระดับน้ำ +3.5 - 4.5 MSL หมายถึงระดับน้ำที่ต้องเฝ้าระวัง ใช้สัญลักษณ์ป้ายสีเหลือง ถ้าระดับน้ำ +4.5-5.1 MSL หมายถึงภาวะเสี่ยง ใช้สัญลักษณ์ป้ายสีส้ม ถ้าระดับน้ำ +5.1 MSL หมายถึงวิกฤติ ใช้สัญลักษณ์ป้ายสีแดง จำเป็นต้องมีการย้ายเครื่องมือต่าง ๆ รวมถึงเจ้าหน้าที่ บุคลากรไปยังที่อื่น ซึ่งสัญลักษณ์เตือนภัย 4 สีนี้จะมีการติดประชาสัมพันธ์รอบตัวนิคมอุตสาหกรรมและมีการประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ ช่องทางการสื่อสารต่างๆ พร้อมกำหนดบุคคลที่มีหน้าที่รับผิดชอบและแนวทางในการปฏิบัติ รวมถึงการซ้อมแผนเผชิญเหตุอุทกภัยปีละหนึ่งครั้ง โดยมีโรงงานต่างๆที่เป็นผู้เข้าพื้นที่เข้าร่วมดำเนินการ

5.4 การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันของนิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน

นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน เป็นโรงงานอุตสาหกรรมเบา (Light Industry) เช่นเดียวกันกับนิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค) ในช่วงการก่อตั้งก็มีการสร้างเขื่อนคันดินกั้นน้ำที่ระดับความสูง +4.20 MSL แต่ด้วยเขื่อนป้องกันน้ำท่วมที่อายุการใช้งานมานานกว่า 20 ปีมีความแข็งแรงไม่เพียงพอ ไม่สามารถป้องกันได้เพราะระดับน้ำอยู่ที่ +4.28 MSL จึงได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษามาศึกษาวิเคราะห์ทั้งภายในและภายนอกตัวนิคม การติดตามสถานการณ์น้ำตามจุดเฝ้าระวัง 3 จุด จุดที่ 1 เป็นพื้นที่ภายนอกจะอยู่บริเวณตรวจจับน้ำไหลผ่าน จุดที่ 2 เป็นจุดวัดน้ำประตุน้ำคลองจิก จุดที่ 3 วัดระดับน้ำเทียบกับถนนหน้านิคมฯ เพื่อกำหนดกลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันดังนี้ 1) กำหนดระยะปลอดภัย (Freeboard) ของเขื่อนกั้นน้ำเพิ่มขึ้นอีกอย่างต่ำ +0.5 MSL จากระดับความสูงของน้ำในช่วงปีพ.ศ. 2554 คือ +4.28 MSL เท่ากับระดับความสูงขั้นต่ำควรอยู่ที่ระดับ +4.78 MSL แต่ทางบริษัทผู้พัฒนาที่ดินได้ตัดสินใจเพิ่มระดับความสูงอยู่ที่ +6.00 MSL และสร้างเขื่อนกั้นน้ำใหม่เป็นวัสดุดินเหนียวดัดจนถึงความสูงระดับ +5.00 MSL เสริมความสูงระดับคันดิน R.C. Flood Wall จนถึงระดับ +6.00 MSL และทำ Concrete Slope Protection เพื่อป้องกันการกัดเซาะทั้งด้านหน้าและด้านหลังเขื่อน ด้านในมีการติดตั้งคอนกรีตเสริมเหล็ก (precast concrete panel) ด้านบนมีการติดแผ่นใยสังเคราะห์ (geotextile) เพื่อป้องกันดินสไลด์และมีพื้นถนนเพื่อการบำรุงรักษา (service road) 2) ติดตั้งอุปกรณ์

ไฟฟ้า เครื่องสูบน้ำใหม่ทั้งหมด เปลี่ยนคลองดินเป็นคลองคอนกรีต เพื่อเพิ่มกำลังการสูบน้ำได้มากขึ้น

3) เฝ้าระวังและตรวจติดตามปริมาณน้ำ ติดตามข้อมูลข่าวสารของเขื่อน การระบายน้ำของประตูระบายน้ำ การระบายน้ำจากเขื่อนเจ้าพระยา เขื่อนพระราม 6 รวมถึง แก้มลิงรับน้ำ และทุ่งรับน้ำของจังหวัด การผันน้ำเข้าสู่พื้นที่การเกษตรของจังหวัด อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา สิงห์บุรี และพื้นที่รับน้ำของจังหวัด ที่อยู่บริเวณเหนือนิคมฯ ได้แก่ ทุ่งบางกุ่ม ทุ่งบางกุ่ม ทุ่งป่าโมก ทุ่งบ้านแพน ทุ่งบางบาล ทุ่งผักไห่ และทุ่งเจ้าเจ็ด และพื้นที่เรียบแม่น้ำจะพบประตูระบายน้ำ จำนวน 6 ประตู คลองภายในพื้นที่ เช่น คลองเปรมประชากร รับน้ำจากในพื้นที่นิคมฯ และทำการสูบน้ำออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา และมีเครื่องตรวจระดับน้ำของถนนหมายเลข 309 และถนนหมายเลข 3477 เป็นประจำทุกวัน โดยมีเกณฑ์วัดระดับน้ำเพื่อการประชาสัมพันธ์แจ้งเตือนดังนี้คือ เขียว เหลือง ส้ม และแดง หากเป็นธงสีเขียว เป็นการปล่อยน้ำจากเขื่อนเจ้าพระยา และเขื่อนพระราม6 ปริมาณการปล่อยน้ำอยู่ที่ 2,500 – 3,000 ลบ.ม./วินาที อยู่ในเกณฑ์ปกติ หากการปล่อยน้ำอยู่ในระดับ 3,000 - 3,500 ลบ.ม./วินาที จะอยู่ในระดับเฝ้าระวัง ซึ่งทำให้น้ำเข้าท่วมบริเวณรอบแม่น้ำภายนอกคันกันน้ำ ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ ธงสีเหลือง หากน้ำอยู่ในระดับการปล่อยที่ 3,500 ลบ.ม./วินาที อยู่ในระดับสีส้ม ระดับที่มีความเสี่ยง อาจเกิดน้ำเข้าท่วมถนนหนานิคมน้ำ จะแจ้งเตือนให้ผู้ประกอบการเริ่มอพยพออกจากนิคม ทั้งนี้มีการซ่อมแผนเผชิญเหตุในภาวะฉุกเฉิน ก่อนเกิดเหตุ ขณะเกิดเหตุ และหลังจากเกิดเหตุ การอพยพออกจากพื้นที่ ปิละ 1 ครั้ง มีการตรวจสอบ ขุดลอก ทำความสะอาดรางระบายน้ำฝน ทดสอบประตูปิด (STOP LOG) ด้านหน้าของนิคม จัดเจ้าหน้าที่เฝ้าระวังและทำการสื่อสาร

5.5 การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันของเขตประกอบการอุตสาหกรรมโรจนะ

เขตประกอบการอุตสาหกรรมโรจนะ ดำเนินการโดยภาคเอกชน โรงงานส่วนใหญ่เป็นอิเล็กทรอนิกส์ และชิ้นส่วนประกอบรถยนต์ ในช่วงการก่อตั้งมีคันดินธรรมดาเพื่อป้องกันน้ำ ไม่ได้เป็นคอนกรีตมีระดับ +4.70 MSL การเกิดอุทกภัยในปีพ.ศ.2554 สาเหตุหลักจากปริมาณมวลน้ำที่ล้นคันกันแม่น้ำเจ้าพระยา ทางตอนเหนือที่เขาระตีและจากคันกันน้ำริมประตูบางโฉมศรี หลากมาตามทุ่งท่าวังผ่านแม่น้ำลพบุรี สมทบกับน้ำที่ล้นคันริมแม่น้ำป่าสักผ่านเข้าคลองข้าวเม่า มาตามทุ่งเต็มพื้นที่รอบเขตประกอบการอุตสาหกรรมโรจนะ และกัดเซาะคันกันน้ำจนพังทลาย ทำให้น้ำท่วมสูงถึงระดับ +5.03 MSL จึงได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษามาศึกษาและพัฒนากลยุทธ์การป้องกันดังนี้ 1) กำหนดระยะปลอดภัย (Freeboard) ของเขื่อนกันน้ำเพิ่มขึ้นโดยอาศัยเกณฑ์การเกิดอุทกภัยที่รอบปีการเกิดซ้ำ 100 ปี กับการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเล 0.60 เมตร และการเพิ่มขึ้นของปริมาณฝนร้อยละ 7 เป็นเกณฑ์ในการคำนวณได้ถึงความสูง +5.54 MSL จึงตัดสินใจให้สร้างแนวป้องกันที่ระดับ +6.05 MSL โดยสร้างกำแพงเสริมคอนกรีตรอบแนวเขตประกอบการอุตสาหกรรมโรจนะ 75 กิโลเมตรชนิด Conjugated Sheet Pile มีลักษณะเป็นแผ่นคอนกรีตขนาด (หนาxกว้างxลึก) 0.20x1.0x10 เมตร นำมาเรียงต่อกันบนสันคันดินเดิม และให้แผ่น

คอนกรีตไหล่พ้นจากสันคันดินเดิมซึ่งเป็นผลให้โครงสร้างระบบป้องกันน้ำท่วมมีระดับความสูงเท่ากับ +6.05 MSL 2) การปรับปรุงเครื่องสูบน้ำและสถานีกำเนิดไฟฟ้าเป็นระบบอัตโนมัติที่เปลี่ยนจากเดิมที่เป็นลูกลอยมาเป็นเลเซอร์วัดค่า เพื่อการทำงานที่แม่นยำและเป็นลำดับขั้น จากเครื่องสูบน้ำที่ 1 ทำงานหากความสูงระดับน้ำเพิ่มขึ้น เครื่องสูบน้ำที่ 2 จะเริ่มทำงาน และมีการควบคุมหากมีปริมาณน้ำเพิ่มสูงกว่าค่าที่กำหนด ก็จะเพิ่มกำลังการสูบน้ำมากขึ้น สถานีสูบน้ำยังมีระบบป้องกันไม่ให้ขยะเข้าติดขัดกับการทำงานของเครื่องสูบน้ำ มีการสร้างแผงกรองขยะก่อนสูบน้ำ พร้อมกับการยกระดับถนนให้สูงประมาณ 5.9-6.0 เมตร ปรับระดับความลาดเอียงของถนนประมาณร้อยละ 4 เพื่อลดการเกิดอุปสรรคต่อการผ่านเข้า-ออกของรถบรรทุกพ่วงและส่งผลต่อการจราจร 3) การแผ้วถางและตรวจติดตามปริมาณน้ำ มีการกำหนดเกณฑ์วัดระดับน้ำเพื่อการประชาสัมพันธ์แจ้งเตือนจากระดับน้ำ 3 แหล่ง คือ C35 แม่น้ำเจ้าพระยา S5 แม่น้ำป่าสัก และคลองภายในเขตประกอบการอุตสาหกรรมโรจนะ โดยใช้สัญลักษณ์แถบสีในการสื่อความหมาย คือ สีเขียวหมายถึงเกณฑ์ปกติ สีเหลืองคือเกณฑ์การแผ้วถาง สีส้ม คือ การเตรียมขนย้ายของขึ้นที่สูง และสีแดง คือ การขนย้ายของขึ้นที่สูงและอพยพบางส่วนที่ไม่เกี่ยวข้อง และมีการซ่อมแผนเผชิญเหตุในภาวะฉุกเฉิน กำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบเป็น 4 ฝ่ายคือ (1) ฝ่ายอำนวยการและการปฏิบัติการ มีหน้าที่ในการอำนวยการ ประสานงานและควบคุมภาวะฉุกเฉิน (2) ฝ่ายเทคนิคและบริการ มีหน้าที่ในการป้องกันระงับภัยและปฏิบัติการ (3) ฝ่ายข้อมูลข่าวสาร ทำหน้าที่สื่อสารป้องกันภัย (4) ฝ่ายรักษาความปลอดภัย ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย อพยพและช่วยเหลือผู้ประสบภัย

6. สรุปผลการวิจัย

การพัฒนากลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันของนิคมอุตสาหกรรม จำเป็นต้องมีการประสานงานและดำเนินการร่วมทั้งหน่วยงานภาครัฐและผู้พัฒนาที่ดิน โดยการอาศัยการจัดการความรู้ผ่านการว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษามาทำการศึกษา รวมถึงมีการกำหนดระยะความปลอดภัย (Freeboard) ของเขื่อนกันน้ำเพิ่มสูงขึ้นจากความสูงของระดับน้ำในช่วงอุทกภัยปี พ.ศ. 2554 อีก +0.5 MSL การขุดเจาะดินเพื่อศึกษาวิธีการสร้างเขื่อนกันน้ำรอบนิคมอุตสาหกรรม การจัดการปรับปรุงสถานีสูบน้ำ เครื่องกำเนิดไฟฟ้า การจัดการข้อมูลปริมาณน้ำเพื่อการประชาสัมพันธ์ การกำหนดแผนเผชิญเหตุและการซักซ้อมในแต่ละปี ตามรายละเอียดในตารางสรุปดังนี้

ตารางที่ 2 กลยุทธ์เชิงป้องกันอุทกภัยในแต่ละนิคมอุตสาหกรรม

กลยุทธ์เชิงป้องกันอุทกภัย	นิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค)	นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน	เขตประกอบการอุตสาหกรรมโรจนะ
ผู้เชี่ยวชาญที่ศึกษาและก่อสร้าง	บริษัทผู้เชี่ยวชาญการก่อสร้างและบริษัทที่ปรึกษาเรื่องน้ำ	บริษัทในเครือและบริษัทที่ปรึกษาเรื่องน้ำ	บริษัทผู้เชี่ยวชาญการก่อสร้างและบริษัทที่ปรึกษาเรื่องน้ำ
ข้อมูลน้ำจากภาครัฐ	หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำ	หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำ	หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำ
จุดเฝ้าระวังเรื่องน้ำ	จุดเฝ้าระวังน้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดนครสวรรค์ เชื่อนเจ้าพระยา เชื่อนพระราม6 สถานีอำเภอบางไทร และจุดรอบนิคมอีก4 จุด	จุดเฝ้าระวังน้ำตั้งแต่เชื่อนเจ้าพระยา เชื่อนพระราม6 ประตุนะบายน้ำคลองจิก ระดับน้ำถนนหน้านิคม	จุดเฝ้าระวังน้ำตั้งแต่เชื่อนเจ้าพระยา เชื่อนพระราม6 คลองรอบเขตนิคมอุตสาหกรรม คลองหันตรา คลองข้าวเม่า คลองกะมังและระดับน้ำในที่พักรับรอบพื้นที่
การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ข้อมูลน้ำ	มีการกำหนดระดับการแจ้งเตือนและการเฝ้าระวังเป็นขั้นๆ เพื่อแสดงถึงความเข้มข้นในการปฏิบัติเชิงป้องกันต่างๆ	มีการกำหนดระดับการแจ้งเตือนและการเฝ้าระวังเป็นขั้นๆ เพื่อแสดงถึงความเข้มข้นในการปฏิบัติเชิงป้องกันต่างๆ	มีการกำหนดระดับการแจ้งเตือนและการเฝ้าระวังเป็นขั้นๆ เพื่อแสดงถึงความเข้มข้นในการปฏิบัติเชิงป้องกันต่างๆ
การสร้างเขื่อนป้องกัน	ศึกษาโดยการขุดเจาะดินสำรวจและดำเนินการสร้างเขื่อนคันดินใหม่ระยะทางประมาณ 11 กิโลเมตรรอบนิคมฯ บดอัดดิน ขยายฐานคันดินประกอบด้วยซีโอเซลล์และซีโอเท็กซ์ไทล์เพิ่มความสูงที่ +5.4MSL	ศึกษาโดยการขุดเจาะดินสำรวจและดำเนินการสร้างเขื่อนคันดินใหม่ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตรรอบนิคมฯ เสริมFlood Wall และ Concrete Slope Protection ด้านบนมีการติดตั้งซีโอเท็กซ์ไทล์ เพิ่มความสูงที่ +6.0MSL และสร้างถนนเพื่อการบำรุงรักษา	ศึกษาโดยการขุดเจาะดินสำรวจและดำเนินการสร้างเขื่อนคันดินใหม่รอบนิคมฯ และใช้ Conjugated Sheet Pile ฝังลงดิน เพิ่มความสูงที่ +6.05MSL พร้อมปรับระดับความสูงทางเข้าออกตัวนิคมฯ
การจัดการสถานีสูบน้ำ	มีการตรวจสอบสถานีสูบน้ำ เปลี่ยนเครื่องสูบน้ำ เครื่องกำเนิดไฟฟ้าได้รับความเสียหาย พร้อมยกระดับความสูงให้พ้นน้ำ เจาะช่องท่อระบายน้ำเพิ่มในระดับที่สูงขึ้นเพราะในกรณีน้ำภายนอกสูงยังมีโอกาสในการระบายน้ำออกได้ รวมทั้งยกระดับท่อส่งน้ำเพื่อความสะดวกในการสูบน้ำออก	มีการตรวจสอบสถานีสูบน้ำ เปลี่ยนเครื่องสูบน้ำ เครื่องกำเนิดไฟฟ้าได้รับความเสียหาย พร้อมยกระดับความสูงให้พ้นน้ำ รวมทั้งยกระดับท่อส่งน้ำเพื่อความสะดวกในการสูบน้ำออก	มีพื้นที่กักเก็บน้ำหลายพื้นที่เพื่อความสะดวกในการใช้สำหรับการผลิต มีปริมาณเครื่องสูบน้ำ 72 เครื่องถือว่ามากที่สุดและเป็นจุดเด่น มีการตรวจสอบสถานีสูบน้ำ เปลี่ยนเครื่องสูบน้ำ เครื่องกำเนิดไฟฟ้าที่ได้รับความเสียหาย พร้อมยกระดับความสูงให้พ้นน้ำ รวมทั้งยกระดับท่อส่งน้ำเพื่อความสะดวกในการสูบน้ำออก
การกำหนดแผนเผชิญเหตุ การซักซ้อม	มีการจัดทำแผนป้องกันอุทกภัยทุกปี และมีการซ้อมแผนเผชิญเหตุในภาวะฉุกเฉินเพื่อปรับให้เข้ากับการดำเนินการในแต่ละปี อีกทั้งมีการตรวจสอบบำรุงรักษาเขื่อนกันน้ำ และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง โดยมีผู้ประกอบการเข้าร่วมการซ้อมแผน	มีการจัดทำแผนงานรับมือ 10 แผน เกี่ยวกับเหตุฉุกเฉินทั้งก่อนเกิดเหตุ ขณะเกิดเหตุและหลังเกิดเหตุ การอพยพออกจากพื้นที่ ซึ่งมีแผนการปฏิบัติจำลองปีละ 1 ครั้ง มีการตรวจสอบ ซดลอกคลองระบายน้ำและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง	มีการจัดองค์กรควบคุมภาวะฉุกเฉินและการเผชิญเหตุ แบ่งเป็น 4 ฝ่ายคือ ฝ่ายอำนวยความสะดวกและปฏิบัติการ ฝ่ายเทคนิคและบริการ ฝ่ายข้อมูลข่าวสารและฝ่ายรักษาความปลอดภัย และมีการจัดทำแผนไว้ 4 ระดับคือ เตรียมพร้อมก่อนเกิดภัย ขณะเกิดภัย ชั่ววิกฤตและขั้นการฟื้นฟู รวมถึงการจัดตั้งศูนย์รับแจ้งเหตุที่กองอำนวยความสะดวกด้วย

ที่มา: ผู้วิจัย

7. การอภิปรายผลการวิจัย

7.1 การจัดการความรู้

สืบเนื่องจากเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 ทำให้มีความจำเป็นในการศึกษาและกำหนดกลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันใหม่ทั้งระบบของนิคมอุตสาหกรรม ความรู้ในการจัดการอุทกภัยเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่นิคมอุตสาหกรรมได้รับและการตระหนักถึงผลเสียภัยที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิภาพรณ เจนสันติกุล (2558: หน้า 82-93) ที่ศึกษาชุมชนกับความรู้ในการจัดการภัยพิบัติ กรณีศึกษา ตำบลบางช้าง จังหวัดนครปฐมว่า ความรู้ในการจัดการภัยพิบัติเกิดขึ้นจากประสบการณ์และการตระหนักถึงผลเสียภัยที่เกิดขึ้นที่ผ่านมา และทำให้เกิดปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการ เช่น ประชาชนในชุมชนบางช้างมีศักยภาพทางความรู้และความพร้อมในการเตรียมความพร้อมและการป้องกัน ความสามัคคีและความร่วมมือกัน การมีเครือข่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐบาล ภาคเอกชน และผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็งเมื่อมีการตระหนักจึงได้มีการรวบรวมความรู้ รวมถึงการสร้างความรู้ใหม่ด้วยการวิจัยและการศึกษา โดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะในการกำหนดกลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกัน การรับข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำก็เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างและรวบรวมความรู้ และการสร้างความรู้ด้วยตนเองของนิคมอุตสาหกรรมแต่ละแห่งด้วยการวัดปริมาณน้ำในพื้นที่รอบนิคมของตนเอง นำมาวิเคราะห์และแปรผลเพื่อการตัดสินใจ รวมถึงการใช้เพื่อการเตรียมการป้องกันและการเตรียมความพร้อมในการเผชิญเหตุ สอดคล้องกับผลการวิจัยของเอกราช บุญเรือง และโณทัย หาระสาร (2561: หน้า 100-115) เรื่องกลยุทธ์ในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติของประเทศไทยว่า กลยุทธ์ที่เหมาะสมควรเป็นเชิงรุก และสามารถปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ โดยรูปแบบกลยุทธ์ต้องประเมินได้ว่าประเทศไทยต้องเผชิญกับภัยพิบัติทางธรรมชาติอะไรบ้าง รุนแรงระดับใด

7.2 บทบาทภาครัฐ

แม้การนิคมอุตสาหกรรมดำเนินการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับน้ำจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำมาแจ้งต่อนิคมอุตสาหกรรมทั้งปริมาณน้ำฝน ปริมาณการปล่อยน้ำออกจากเขื่อนในแต่ละจุด แจ้งเตือนจุดในการเฝ้าระวังน้ำ แต่ข้อมูลไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงและไม่สามารถใช้ประโยชน์ในเชิงพื้นที่ขาดจุดการวัดน้ำอย่างละเอียดและทั่วถึงโดยเฉพาะพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมแต่ละแห่ง เพราะปริมาณน้ำจากจุดที่แจ้งเป็นจุดใหญ่ เช่น เขื่อนแม่น้ำเจ้าพระยาหรือประตูน้ำที่สำคัญ แต่เมื่อน้ำนั้นไหลเข้ามาตามคลองในพื้นที่ต่างๆหรือไหลเข้ามายังทุ่งรับน้ำ จะไม่มีข้อมูลเพื่อใช้ในการประเมินความเสี่ยงหรือตัดสินใจ สอดคล้องกับเหตุการณ์อุทกภัยปี 2554 จากผลงานวิจัยของชลทิพย์ พูนศิริวงศ์ และ รุ่งนภา พิตรปรีชา (2556, หน้า 44-64) เรื่องการสื่อสารประชาสัมพันธ์และกลยุทธ์ในการสื่อสารของรัฐบาลในภาวะวิกฤตอุทกภัยปี 2554 พบว่า รัฐบาลไม่มีการจัดตั้งแผนการสื่อสารในภาวะวิกฤต ประชาชนไม่ได้รับข้อเท็จจริงหรือข้อมูลที่เป็นประโยชน์ เชื่อถือได้ ขาดการติดต่อสื่อสารและการประชาสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง

ภายในและภายนอก ขาดช่องทางที่มีประสิทธิภาพในการให้ข้อมูลที่ถูกต้องเพื่อเตรียมความพร้อมในกรณีฉุกเฉิน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของอุทัย เลาหิเชียรและสุวรรณี แสงมหาชัย (2560, หน้า 111-127) เรื่องการบริหารการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทกภัยในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับประสิทธิผลการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทกภัยในกรุงเทพมหานครอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ < 0.01 ได้แก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การประสานงาน การสื่อสาร การควบคุม ปัจจัยทางการเมือง และการมีส่วนร่วมของชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่า การปราศจากหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในเรื่องการจัดการอุทกภัย ไม่มีการจัดทำแผนแม่บทหรือแผนยุทธศาสตร์เกี่ยวกับน้ำเป็นอุปสรรคทางการบริหารจัดการด้วย

7.3 กลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกัน

การกำหนดกลยุทธ์ของนิคมอุตสาหกรรมโดยภาพรวมเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้บริหารต้องคำนึงและกำหนดเป็นแนวทางตั้งแต่เริ่มต้นการก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรมจากการกำหนดแนวทางในการทำธุรกิจและการปฏิบัติตามมาตรฐานสากล เป็นความจำเป็นพื้นฐานเบื้องต้น สอดคล้องกับผลการวิจัยของรพชัย อุทัยรักษ์ เกียรติชัย วีระญาณนทร์และอนันต์ ธรรมชาลัย (2564: หน้า 204-216) ที่ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการความเสี่ยงด้านการผลิตจากอุทกภัยของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตภาคกลางตอนบนว่ากลยุทธ์องค์กรสามารถพยากรณ์การจัดการความเสี่ยงด้านการผลิตจากอุทกภัยของโรงงานอุตสาหกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

การสร้างเขื่อนกันน้ำ หน่วยงานภาครัฐกำหนดระดับความสูง (Free board) เพิ่มอีก +0.5 MSL จากระดับน้ำในแต่ละพื้นที่ช่วงปีพ.ศ.2554 และมีการจ้างผู้เชี่ยวชาญมาศึกษา วิจัยเรื่องคุณภาพดินลักษณะของดินในแต่ละชั้นเพื่อกำหนดรูปแบบการสร้างเขื่อนคันดินใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการกันน้ำและไม่พังทลายได้ง่าย สอดคล้องกับผลการวิจัยของเอกราช บุญเรือง โอนทัย หาระสาร และชนะบุรณ์ อินทรพันธุ์ (2563, หน้า 204-224) เรื่องการเสริมสร้างศักยภาพในการลดความเสี่ยงด้านอุทกภัยของเทศบาลนครอุบลราชธานี และเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานีพบว่า การใช้ผนังกันน้ำเป็นการลดความเสี่ยงอุทกภัยเชิงโครงสร้าง ดังนั้นจากการศึกษา นิคมอุตสาหกรรมจึงมีการกำหนดรูปแบบเขื่อนป้องกันน้ำตามสภาพและความเหมาะสมของแต่ละนิคมอุตสาหกรรม

การเฝ้าระวังและตรวจติดตามปริมาณน้ำจากหน่วยงานภาครัฐและข้อมูลที่แต่ละนิคมได้รวบรวมด้วยตนเอง มาประกอบการจัดทำข้อมูลรายงานเพื่อแจ้งให้ผู้ประกอบการได้รับทราบถือเป็นการสร้างกลยุทธ์เชิงป้องกันในด้านก่อนเกิดอุทกภัยสอดคล้องกับการวิจัยของทิพย์สุดา ภูมิพาณิชย์ ยุทธนา ประณีต และเติมศักดิ์ ทองอินทร์ (2560, หน้า 229-238) เรื่องการเตรียมความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อป้องกันสถานการณ์อุทกภัยในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกง พบว่าระบบการแจ้งเตือนภัยการจัดตั้งองค์กรให้รับผิดชอบการปฏิบัติการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย การกำหนดขั้นตอน

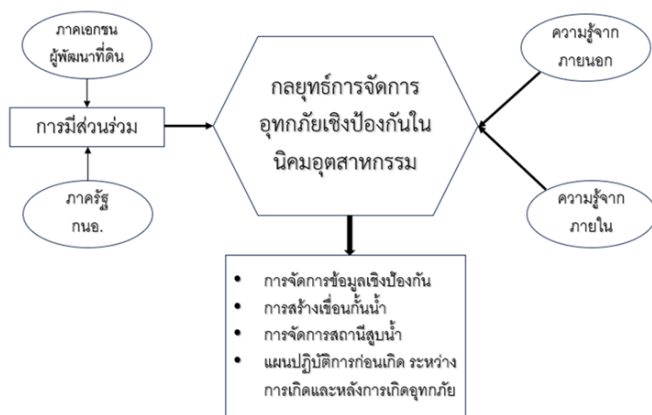
การปฏิบัติงานด้านการป้องกันอุทกภัยมีผลต่อการลดผลกระทบจากภาวะอุทกภัยนอกจากนี้การกำหนดแผนเผชิญเหตุและการฝึกซ้อมในภาวะฉุกเฉิน การซ้อมทำแผนก่อนเกิด ขณะเกิดและหลังเกิดอุทกภัยทำให้เกิดความตระหนัก และเกิดความคล่องตัวพร้อมปรับเปลี่ยนและเผชิญกับภาวะวิกฤตได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของเอกราช บุญเรือง และไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2560, หน้า 100-118) เรื่องการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดการอุทกภัยและภัยแล้งในพื้นที่จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง พบว่า กลยุทธ์การรับมือกับอุทกภัยที่ยั่งยืนคือ การสร้างความตระหนักและจิตสำนึกในการช่วยเหลือตนเอง การวางแผนรับมือกับภัยพิบัติและการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่

8. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยพบว่า ข้อมูลปริมาณน้ำที่ชี้แจงและประชาสัมพันธ์เป็นข้อมูลในภาพกว้าง และจากจุดใหญ่ในการตรวจวัด แต่ยังไม่เป็นข้อมูลในเชิงพื้นที่ของนิคมอุตสาหกรรมแต่ละแห่ง ดังนั้นจึงเสนอว่าการกำหนดกลยุทธ์อุทกภัยเชิงป้องกันของนิคมอุตสาหกรรมจำเป็นต้องมีข้อมูลที่เที่ยงตรงแม่นยำ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงพื้นที่อย่างแท้จริง ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐจึงต้องให้ข้อมูลข่าวสารในเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับปริมาณน้ำฝน จุดการวัดน้ำที่ครอบคลุมและเชื่อถือได้ ปริมาณน้ำที่ปล่อยจากเขื่อนลงในแต่ละพื้นที่และกระบวนการบริหารจัดการน้ำ การผันน้ำ

9. ข้อค้นพบจากการวิจัย

จากผลการวิจัยสามารถสร้างเป็นตัวแบบตามแผนภาพ คือ กลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันเกิดจากการสร้างความรู้และรวบรวมความรู้จากภายนอกคือการจ้างที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญมาทำการศึกษาวิจัยและความรู้ภายในนิคมอุตสาหกรรมโดยการเก็บข้อมูลจากนิคมอุตสาหกรรมเองแล้วมาทำการวิเคราะห์แลกเปลี่ยน เรียนรู้โดยมีการประสานความร่วมมือทั้งจากนิคมอุตสาหกรรมและผู้พัฒนาที่ดิน เพื่อกำหนดกลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกัน เช่น การสร้างเขื่อนกั้นน้ำ การจัดการสถานีสูบน้ำ การกำหนดแผนเผชิญเหตุทั้งก่อน ระหว่างและหลังการเกิดอุทกภัย

ภาพที่ 2 ตัวแบบกลยุทธ์การจัดการอุทกภัยเชิงป้องกันในนิคมอุตสาหกรรม

ที่มา: ผู้วิจัย

10. บรรณานุกรม

ชลทิพย์ พูนศิริวงศ์ และรุ่งนภา พิตรปรีชา. (2556). การสื่อสารประชาสัมพันธ์และกลยุทธ์ในการสื่อสารของรัฐบาลในภาวะวิกฤตอุทกภัยปี 2554. วารสารการประชาสัมพันธ์และการโฆษณา, 6(1), 44-64.

ทิพย์สุดา ภูมิพาณิชย์ ยุทธนา ประณีต และเติมศักดิ์ ทองอินทร์. (2560). การเตรียมความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อป้องกันสถานการณ์อุทกภัยในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำบางปะกง.

วารสารมจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 6(2), 229-238.

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. (2548). องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์รัตนไตร.

นิภาพรณ เจนสันติกุล. (2558). ชุมชนกับความรู้ในการจัดการภัยพิบัติ กรณีศึกษาตำบลบางช้าง จังหวัดนครปฐม. วารสารเกษมบัณฑิต, 16(2), 82-93.

รพรชัย อุทัยรักษ์ เกียรติชัย วีระญาณนนท์ และอนันต์ ธรรมชาลัย. (2564). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการความเสี่ยงด้านการผลิตจากอุทกภัยของโรงงานอุตสาหกรรมในเขตภาคกลางตอนบน.

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์, 7(2), 204-216.

สมชาย นำประเสริฐชัย. (2558). การจัดการความรู้. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น.

สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2564). บรรยายสรุปจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประจำปี 2564.

กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, ค้นเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2565, จาก <https://ww2.ayutthaya.go.th/ebook>

อุทัย เลาหิเชียร และสุวรรณี แสงมหาชัย. (2560). การบริหารการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยใน
เขตกรุงเทพมหานคร. **วารสารเกษมบัณฑิต**, 18(2), 111-127.

เอกราช บุญเรือง และอโณทัย หาระสาร. (2561). กลยุทธ์ในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติของประเทศ
ไทย. **วารสารการเมืองการปกครอง**, 8(2), 100-115.

เอกราช บุญเรือง อโณทัย หาระสาร และชนะบุรณ์ อินทรพันธุ์. (2563). การเสริมสร้างศักยภาพในการลด
ความเสี่ยงด้านอุทกภัยของเทศบาลนครอุบลราชธานี และเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัด
อุบลราชธานี. **วารสารการเมืองการปกครอง**, 12(1), 204-224.

เอกราช บุญเรือง และไพโรจน์ ภัทรนรากุล. (2560). การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดการ
อุทกภัย และภัยแล้งในพื้นที่จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง. **วารสารการเมืองการ
ปกครอง**, 7(3), 100-118.

Marquardt M. J. (2011). **Building the learning organization: achieving strategic advantage
through a commitment to learning**. 3rd ed. Boston: Nicholas Brealey Publishing.

Mintzberg, H. (1994). **The Rise and Fall of Strategic Planning**. New York: Prentice Hall

การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา Journal of Ayutthaya Studies (JAS) ISSN 3027-7248 (Print) และ ISSN 3027-7256 (Online) เป็นวารสารวิชาการของสถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการ และงานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมอยุธยา โดยเผยแพร่บทความทางวิชาการ (Article) บทความงานวิจัย (Research Article) บทความปริทัศน์ (Book Review) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่มีประเด็นสอดคล้องกับบริบทด้านอยุธยาศึกษา ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์

วารสารมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ มกราคม-มิถุนายน และ กรกฎาคม-ธันวาคม บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ ต้องจัดเตรียมอย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามมาตรฐานวารสารวิชาการ โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกลั่นกรอง (Peer Review) จำนวน 3 ท่าน ตามเกณฑ์ที่กำหนดในลักษณะ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่งและผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยเผยแพร่ออนไลน์ในรูปวารสารทางอิเล็กทรอนิกส์ และเผยแพร่เป็นรูปเล่ม

หลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความ

- ☐ บทความมีประเด็นเนื้อหาสอดคล้องกับบริบทด้านอยุธยาศึกษา เน้นทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์
- ☐ บทความที่จะได้รับพิจารณาตีพิมพ์ ได้แก่ บทความทางวิชาการ (Academic Article) บทความงานวิจัย (Research Article) และบทความปริทัศน์ (Review Article) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
- ☐ บทความทางวิชาการ หรือบทความงานวิจัยนั้น ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสาร หรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน
- ☐ ผู้นิพนธ์ อ้างอิงข้อมูล หรือรูปภาพ ที่นำมาจากผลงานของผู้อื่นอย่างถูกต้อง และไม่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism)
- ☐ ผู้นิพนธ์ได้การจัดพิมพ์บทความ ตามข้อกำหนด การจัดเตรียมต้นฉบับ และการอ้างอิง ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษาแล้ว
- ☐ กรณีที่เป็นผลงานทางวิชาการที่มีการใช้ข้อมูลจากการทำการวิจัยในคน ที่อาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความเป็นส่วนตัว และสุขภาวะของคน ให้แนบหลักฐานรับรอง หรือหนังสือการได้รับอนุญาตให้ทำการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมาพร้อมกับต้นฉบับ

การจัดเตรียมต้นฉบับ

1. พิมพ์ต้นฉบับด้วยโปรแกรม Microsoft Word ความยาวทั้งเรื่อง รวมภาพประกอบ ตาราง และเอกสารอ้างอิง ไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4

2. เว้นระยะขอบด้านบน และด้านซ้าย ด้านละ 1.25 นิ้ว และเว้นขอบด้านล่างและด้านขวา ด้านละ 1.0 นิ้ว ใส่หมายเลขหน้ากำกับที่มุมบนขวามือทุกหน้า

3. ใช้แบบอักษร TH SarabunPSK ชื่อเรื่อง จัดกึ่งกลาง ขนาดอักษร 20 พอยต์ ตัวหนา มีทั้งชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ บรรทัดถัดจากชื่อเรื่อง เป็นชื่อ-นามสกุล ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์ บรรทัดต่อมาเป็นสังกัดของผู้เขียน ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ จัดชิดขอบขวา ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์

4. บทคัดย่อภาษาไทย มีความยาวไม่ควรเกิน 300 คำ โดยมีใจความที่กระชับ และชัดเจน ทราบถึงภาพรวมของบทความทั้งหมด เช่น มีที่มา วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และมีการสรุปผลการศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และต้องกำหนดคำสำคัญ (Keyword) ซึ่งเป็นคำที่เหมาะสมที่ใช้เป็นตัวแทนเนื้อหาสำหรับการสืบค้นบทความ ไม่เกิน 5 คำ สำหรับบทคัดย่อที่เป็นภาษาอังกฤษ (Abstract) นั้น จะต้องมึใจความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย และมีการใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

5. หัวข้อใหญ่ จัดชิดขอบด้านซ้าย อักษรขนาด 18 พอยต์ ตัวหนา

หัวข้อรอง ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ตัวหนา

ข้อความปกติ ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ปกติ

6. องค์ประกอบของบทความ ควรมีอย่างน้อยดังนี้

องค์ประกอบของบทความวิชาการ

- ชื่อเรื่องภาษาไทย
- ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- บทนำ
- ประเด็นต่างๆ ที่ต้องการนำเสนอ
- สรุป
- บรรณานุกรม

องค์ประกอบของบทความวิจัย

- ชื่อเรื่องภาษาไทย
- ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- วัตถุประสงค์การวิจัย
- ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย
- ผลการวิจัย
- สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ
- บรรณานุกรม

7. ถ้ามีภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง ให้ใส่ประกอบไว้ในเนื้อเรื่อง และต้องมีชื่อ พร้อมแหล่งที่มาของภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง และภาพประกอบหรือแผนที่ ที่นำมาใช้ควรมีความละเอียดไม่น้อยกว่า 300 dpi

8. พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี) และบรรณานุกรมท้ายบทความ ตามรูปแบบการพิมพ์อ้างอิงและบรรณานุกรม ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา และจัดเรียงตามลำดับอักษร ถ้ามีบรรณานุกรมภาษาอังกฤษ ให้พิมพ์ต่อท้ายบรรณานุกรมภาษาไทย

การพิมพ์อ้างอิง

พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี)

การพิมพ์อ้างอิงจาก หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ รายงานการวิจัย / วิทยานิพนธ์

(ชื่อผู้แต่ง,/ปีพิมพ์,/หน้า)

(รัตนไชย วาสุกี, 2558, หน้า 15)

การพิมพ์อ้างอิงจากการสัมภาษณ์

(ผู้ให้สัมภาษณ์,/ปี,/วัน/เดือน)

(รัตนไชย วาสุกี, 2558, 23 พฤษภาคม)

การพิมพ์อ้างอิงจากแหล่งข้อมูลออนไลน์

(ชื่อผู้แต่ง,/ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น,/เว็บไซต์)

(รัตนไชย วาสุกี, 2558, www.asi.aru.ac.th)

การพิมพ์อ้างอิงจากภาพนิ่ง ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวิดิทัศน์

(ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ผลิต,/ [ชนิดของวัสดุ])

(รัตนไชย วาสุกี, 2558, [ภาพถ่าย])

การพิมพ์บรรณานุกรม

หนังสือ

ชื่อผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อเรื่อง. / (ครั้งที่พิมพ์) ./ เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

รัตนไชย วาสุกี. (2557). พระนครศรีอยุธยาในความทรงจำของข้าพเจ้า. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยาศึกษา.

วารสาร

ผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อบทความ. / ชื่อวารสาร, / ปีที่ (ฉบับที่) ./ หน้าอ้างอิง.

รัตนไชย วาสุกี. (2541). เส้นทางสังคมพหุวัฒนธรรมอยุธยา. วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา, 19(2), 34 – 39.

หนังสือพิมพ์

ผู้เขียน.// (ปีพิมพ์, //วัน/เดือน).// ชื่อข่าว, //ชื่อหนังสือพิมพ์, //หน้า.

รัตนไชย วาสุกี. (2549, 25 เมษายน). เปิดงานสัมมนาอยุธยาศึกษาวิชาการ, สยามโพลล์, หน้า 34.

รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิจัย.// (รายงานผลการวิจัย).// เมืองที่พิมพ์: //สถาบัน.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิทยานิพนธ์.// วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา, //สถาบัน.

รัตนไชย วาสุกี. (2535). ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น อำเภอสนา จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. (รายงานผลการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยาศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

รัตนไชย วาสุกี. (2547). การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัย
ราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

การสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์.// (ปี, //วัน/เดือน).// ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.// หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์.// สัมภาษณ์.

รัตนไชย วาสุกี. (2552, 8 มิถุนายน). ประธานชุมชน. ชุมชนคลองท่อ. สัมภาษณ์.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น).// ชื่อเรื่อง.// ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี, //จาก/URL

รัตนไชย วาสุกี. (2550). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ. ค้นเมื่อ 1 มกราคม 2557, จาก www.asi.aru.ac.th

ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวิดีโอ

ชื่อเรื่อง.// (ปีที่ผลิต).// [ชนิดของวัสดุ].// สถานที่ผลิต: //ผู้ผลิต.

ตลาดหัวรอ. (2550). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัตนไชย วาสุกี.

การส่งต้นฉบับบทความ

ผู้พิมพ์เสนอบทความผ่านระบบวารสารออนไลน์ของวารสารวิชาการ
อยุธยาศึกษา so02.tci-thaijo.org/index.php/jas/about/submissions

สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ นายพัทธ์ แดงพันธ์ นักวิชาการศึกษา
สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

โทรศัพท์ 084 023 5053 โทรศัพท์สำนักงาน 035 241 407

วารสารออนไลน์
วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

รูปแบบการเขียนบทความ
ชื่อบทความภาษาไทย (20 กึ่งกลาง ตัวหนา)
ชื่อบทความภาษาอังกฤษ (20 กึ่งกลาง ตัวหนา)

ชื่อผู้เขียน ภาษาไทย / ภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

หน่วยงานสังกัดภาษาไทย (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

หน่วยงานสังกัดภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

บทคัดย่อ (18 กึ่งกลาง ตัวหนา)

บทคัดย่อ ไม่เกิน 300 คำ (16 ปกติ)

.....

.....

คำสำคัญ :

Abstract (18 กึ่งกลาง ตัวหนา)

Abstract มีใจความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย ใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

.....

.....

Keywords :,,,

1.หัวข้อใหญ่ (18 ชิดซ้าย ตัวหนา)

1.1 หัวข้อรอง (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวหนา)

ข้อความปกติ (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวปกติ)

.....

.....

1.1.1 หัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ)

ข้อความในหัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ)

.....

.....

ภาพประกอบ

ภาพที่ ชื่อภาพ (16 กึ่งกลาง)

ที่มา: ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ถ่ายภาพ,/ [ภาพถ่าย]

ตารางที่ 1 ชื่อตาราง

ที่มา:

บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีพิมพ์).// ชื่อเรื่อง.// (ครั้งที่พิมพ์).// เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ผู้แต่ง.// (ปีพิมพ์).// ชื่อบทความ.// ชื่อวารสาร, /ปีที่(ฉบับที่), /หน้าที่อ้าง.

ผู้เขียน.// (ปีพิมพ์, /วัน/เดือน).// ชื่อข่าว, /ชื่อหนังสือพิมพ์, /หน้า.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิจัย.// (รายงานผลการวิจัย).// เมืองที่พิมพ์: สถาบัน.

ชื่อผู้วิจัย.// (ปีพิมพ์).// ชื่อวิทยานิพนธ์.// วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา, /สถาบัน.

ผู้ให้สัมภาษณ์.// (ปี, /วัน/เดือน).// ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.// หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์.// สัมภาษณ์.

ชื่อผู้แต่ง.// (ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น).// ชื่อเรื่อง.// ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี, /จาก/URL

ชื่อเรื่อง.// (ปีที่ผลิต).// [ชนิดของวัสดุ].// สถานที่ผลิต: ผู้ผลิต.

จริยธรรมการตีพิมพ์

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา คำนึงถึงความสำคัญด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงกำหนดให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 1) บรรณาธิการและกองบรรณาธิการวารสาร 2) ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ และ 3) ผู้นิพนธ์ ได้ศึกษาและปฏิบัติตามข้อกำหนดทางด้านจริยธรรมของวารสารอย่างเคร่งครัด ดังนี้

บทบาทหน้าที่ของบรรณาธิการและกองบรรณาธิการ

1. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ จะพิจารณาและตรวจสอบบทความที่ผู้นิพนธ์เสนอขอตีพิมพ์บทความในวารสารทุกบทความ โดยพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาบทความ ตามนโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์ของวารสารเป็นหลัก และปราศจากอคติต่อผู้นิพนธ์
2. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ หรือผู้ประเมินบทความ ไม่ว่าด้วยประโยชน์ในเชิงธุรกิจ หรือนำไปเป็นผลงานวิชาการของตนเอง
3. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่เปิดเผยข้อมูลระหว่างผู้นิพนธ์และผู้ประเมินบทความ รวมถึงไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้นิพนธ์และผู้ประเมินบทความ ให้แก่ผู้อื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง ในช่วงเวลาของการประเมินบทความ โดยจะต้องรักษาไว้เป็นความลับ
4. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ จะพิจารณาคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความให้ตรงตามสาขาของบทความ
5. บรรณาธิการ และกองบรรณาธิการ ไม่เสนอบทความเข้ามาตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

บทบาทหน้าที่ของผู้ประเมินบทความ

1. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ พิจารณาบทความบนหลักการทางวิชาการ โดยปราศจากอคติส่วนตัว
2. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่แสวงหาผลประโยชน์จากบทความที่รับประเมิน ไม่ว่าด้วยประโยชน์ในเชิงธุรกิจ หรือนำไปเป็นผลงานวิชาการของตนเอง
3. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่เปิดเผยข้อมูลบางส่วน หรือข้อมูลทั้งหมด ของบทความที่รับพิจารณาแก่บุคคลอื่น
4. ผู้ประเมินบทความ ควรรับประเมินบทความในสาขาที่ตนเองมีความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง โดยพิจารณาคุณภาพของบทความอย่างเข้มข้น และเสนอแนะข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมอยุธยา โดยไม่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่มีข้อมูลรองรับมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินบทความ

5. หากผู้ประเมินบทความ พบว่าบทความที่รับประเมิน เป็นบทความที่คัดลอกจากผลงานของผู้อื่น ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบโดยทันที

บทบาทหน้าที่ของผู้นิพนธ์

1. บทความที่ผู้นิพนธ์เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารอื่น และไม่เคยเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน

2. ผู้นิพนธ์ ต้องทำการอ้างอิงข้อมูล หรือรูปภาพ ที่นำมาจากผลงานของผู้อื่นให้ถูกต้อง ต้องไม่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism) ซึ่งถือเป็นการละเมิดจรรยาบรรณทางวิชาการอย่างร้ายแรง หากเกิดการฟ้องร้อง หรือการดำเนินคดีทางกฎหมาย ผู้นิพนธ์ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน โดยกองบรรณาธิการวารสารมิได้รู้เห็น หรือเกี่ยวข้องกับการกระทำใดๆ ของผู้นิพนธ์

3. ผู้นิพนธ์ ต้องจัดรูปแบบของบทความให้ถูกต้อง ตามรูปแบบที่ทางวารสารได้กำหนดไว้ใน “คำแนะนำสำหรับผู้เขียน”

4. ผู้นิพนธ์ ต้องเคารพผลการตัดสินคัดเลือกบทความเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร

5. ผู้นิพนธ์ ต้องยินยอมโอนลิขสิทธิ์ให้แก่วารสารก่อนการตีพิมพ์ และไม่นำบทความไปเสนอตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารอื่น

6. ผู้นิพนธ์ร่วม ที่มีชื่อในบทความทุกคน จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำบทความ หรือมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

7. กรณีที่เป็นผลงานทางวิชาการที่มีการใช้ข้อมูลจากการทำการวิจัยในคน ที่อาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความเป็นส่วนตัว และสุขภาพของคน ให้แนบหลักฐานรับรอง หรือหนังสือการได้รับอนุญาตให้ทำการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมาพร้อมกับต้นฉบับ